

СУЧАСНІСТЬ

СІЧЕНЬ 1968 • Ч. 1 (85)

Патриція Килина у своїх нових віршах...
...і очима Богдана Рубчака

З сучасної китайської прози —
Бін Сінь і Ба Дзінь

Лист політичного в'язня
Степана М. Віруна до Олеся Гончаря
Про Світовий конгрес вільних українців —
М. Прокоп, Р. Л. Хомяк та І. Сирник

У «Суспільно-політичній бібліотеці» (ч. 18) вид-ва ПРОЛОГ
вийшла з друку перша частина монографії:

Іван Майстренко

СТОРІНКИ З ІСТОРІЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

Зміст першої частини: Передісторія КПУ; Дискусія між Леніном і Юркевичем; Відрваність КП(б)У від українських мас і її розклад; Самостійницькі течії в українському комунізмі.

Книжка має 100 стор. Ціна — 1,50 дол. або відповідна сума в перерахуванні на іншу валюту.

З замовленнями звертатися до видавництва «Пролог» і «Сучасність».

Окремим книжковим виданням появилася, друкована в журналі
«Сучасність» — чч. 1, 2, 3 та 4 за 1967 рік

повість

Олекси Ізарського

ЧУДО В МИСЛОВИЦЯХ

Книжка має 151 сторінку. Ціна — 7,— нім. марок або 2,— амер. долари; в інших країнах — у валюті, перерахованій на долари.

Такими ж книжковими виданнями появилися також, раніше друковані в журналі, повісті того ж автора:

РАНОК та ВІКТОР І ЛЯЛЯ

Перша книжка має 135 стор., друга — 127 стор.

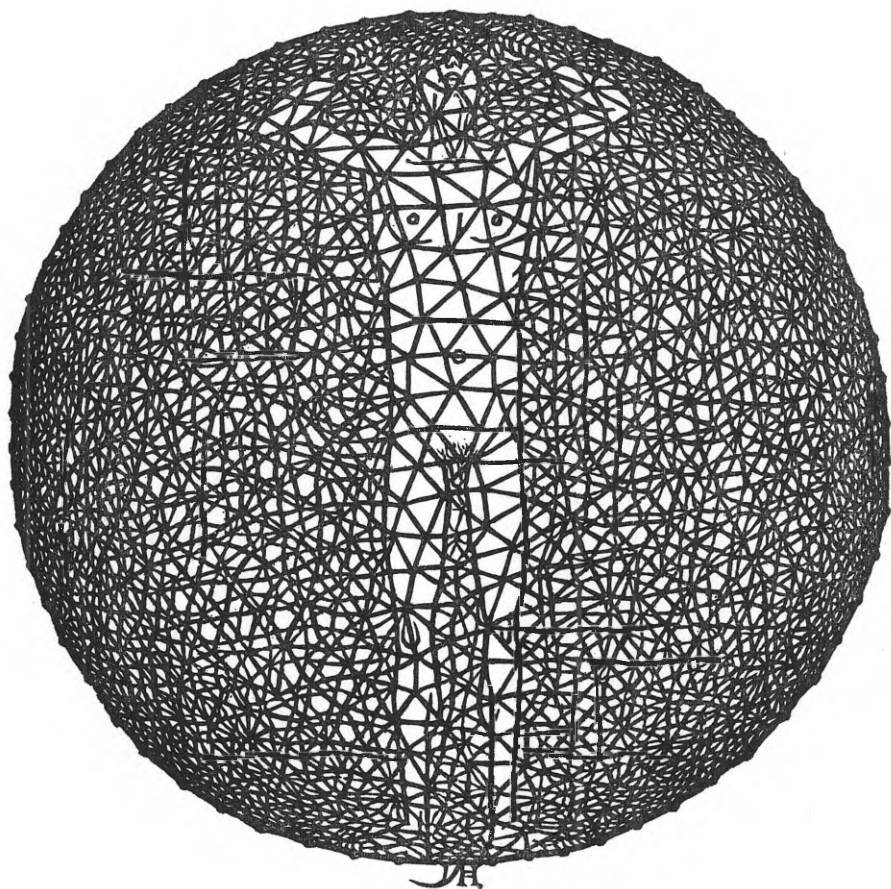
Ціна — така сама, як за повість «Чудо в Мисловицях».

Замовлення просимо надсилати на адресу нашого видавництва.

СУЧАСНІСТЬ

Відділ видавничої справи
вул. Шевченка, 44, м. Київ

Яків Гніздовський: Конструктор,
дереворит, 26,5 × 26,5 см.

СУЧАСНІСТЬ

СІЧЕНЬ 1968 • Ч. 1 (85)

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

РІК ВИДАННЯ ВОСЬМИЙ

МЮНХЕН

Видає: Українське товариство закордонних студій.

Редакція: Вольфрам Бургардт, Богдан Бойчук, Богдан Кравців,
Мирослав Прокоп, Роман Рахманний, Володимир П. Стахів.

У питаннях літератури, мистецтва та науки просимо листуватися на адресу:

Wolfram Burghardt, 212 Tarbart Terrace, London, Ontario, Canada.

Редакція не приймає статей, не підписаних автором, і застерігає за собою право скорочувати статті і правити мову. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.

Передруки та переклади з журналу «Сучасність» дозволені тільки за виразним поданням джерела.

Gemäß dem Gesetze über die Presse vom 3. Oktober 1949 (§ 8, Abs. 3) und gemäß der Verordnung zur Durchführung dieses Gesetzes vom 7. Februar 1950 wird mitgeteilt:

Herausgeber: Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien e. V.;
8 München 2, Karlsplatz 8/III, (Telefon 59 46 67);
Bundesrepublik Deutschland

Geschäftsführer: Roman Tymkewycz

Druck: „Logos“ GmbH, Buchdruckerei und Verlag, München 19, Bothmerstr. 14

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

Полум'яний бик (поема)

Патриція Килина

МІРКУВАННЯ МАТАДОРА

Мати Божа, тепер, коли я чекаю перед Тобою,
готовий на кориду, одягнений у червіль і золото,
перед полум'яними лямпатами в моїй кімнаті в готелі,
і вони залишили мене на хвилинку, щоб я молився,
і за пів години стоятиму перед рогами бика,
Мати Божа, тепер коли я чекаю, скажи мені,
у цій хвилині тривоги, коли мое золоте гаптування
стає моїми нервами і жилами, скажи мені,
чому я шукаю безперестанку і не знаходжу,
чому я вперто їм камінь замість хліба,
або, краще сказавши, бо я неправду говорю, скажи,
чому я не можу відкрити серця,
або чому, коли трішечки відкриваю, кохання не входить
у мене.

Мати Божа, Ти, що рухом спідниці відводиш бика
від упавшого матадора, скажи мені, чому я мандрую
в темнім яру Іллі, та не знаходжу води,
чому я вмираю за те, без чого не можна жити,
чому вброни, замість годувати, мене їдять.
І нарешті, скажи мені, чому знаю завжди,
що не буде відповіді ні від Тебе, ні від мене,
і що мушу лишити лямпати, немов засвічені
для незнаного мученика в катакомбах,
і йти знову на кориду, не знаючи,
чи повернуся, щоб загасити Полумені.

БРОНЗОВА ОБІТНИЦЯ

Ми померли, не чуючи болю.
Наш маніфест — море, сине від нафти та від піни
хемікалій.

Наше простирало — паморочка димів над містами,
і наша могила — магура паленого сміття.

Під нею, між кабелями і ржавими кабалами,
лежить похований малий бронзовий бик —
якась обітниця забутої жертви.

«Цікаво!» — кажемо, і його шануємо, неначе в музеї.

Лише в метро реве мінотавр — їсть поїзди і пасажирів,
і його рев лунає по темних тунелях, повних костей і
оліярок.

«Цікаво! Шкода, що в нас нема Тезея.

Та ми вже не такі, а кращі, раціональні.

Маємо вегетаріанство і вічну анестезію —

у нашім світі не править старинний страх».

Та десь вулицями мандрує сумна мара Зевса, як бурлака,
десь матадор одягається на кориду в кров і вогонь,
десь у бійні, із живота вола, випливають рубіни і сині
стрічки.

Навіщо горда пагуба, навіщо безнадійні хвастоці?

Навіть ми старші, ніж тоді, нерозумніші, грішніші —
ми напевно будемо покарані, мов Іпполіт у супутнику,
коли він побачив марище бика, що піднімалося із
забрудженого космосу.

О, як нас щемить бронзова обітниця,
як щемить, як нас щемить!

СОБОР ОДНОГО ПОПОЛУДНЯ

Матадор, темний і суворий, немов скульптури святих
на порталі середньовічного собору,

приходить з рожевою пелериною в руках,

як прочанин з таємним обітом — на відправу.

Бик його чекає, неначе сонце, що сходить із каменоломні,
і матадор просить бика пелериною

творити великий собор.

Кожна арка — дуга пелерини,

коли вона веде бика повз стан матадора.

В піднесенні, матадор майже підноситься дзвіницею.

Його чорні очі горять, як жаринки ладану.

В гніві бик різьбить рогами портал.

Піт стає вином, і кров — золотим вівтарем,

і шабля в серці — посвяченням.

Та коли бик падає мертвим, тисячі років уже минули,
і собор також падає, поволі, без грому,
мліючи в сонці, як свята мара.

Лише матадор один переживає катастрофу,
з очима, звутленими імперським огнем.
Так Рим збудований і знищений в однім пополудні.

РАНА, ЯСНІША ВІД СОНЦЯ

Арена чекає, немов змочена бензиною,
і крик сурми паде на неї, «Та-ра-рі!» як горючий сірник.
На високій вежі смерти бик, мідяний, дзвонить на сполох.
Одяг матадора червоніший від свіжо-вирізаного серця,
та за золото його гаптування було вбито мільйон індійців.
Чвалає бик до матадора, топтаючи кістяки, «Та-ра-рі!»
О, весь старинний страх! Весь біль! Весь крам імперії!
Золото і сльози, кораблі і кати, еретики і елегія!
Чвалає бик, топтаючи купи смарагдів і жіночого волосся,
та не слідує за червоною пелериною, лиш кидає чоловіка
вгору,

і ріг прошиває стегно, мов комета, мов ракета.
Бух! Всесвіт горить — Дрезден, Рим, Едем.
Горять християнський мученик, і жид, і Атауальпа,
і буддистський монах у калюжі бензини, «Та-та!»
і космонавти в палахкотінні ракети,
і навіть ангел з шаблею біля брами, «Та-ра-рі! Та-ра-рі!»

Не відомо, чи Бог створив людину,
та відомо, що людина створила крематорії,
відомо, що серце — сталеварня на золото і тіло,
що історія — галас голоти, і попіл, і квилі.

У небі, безчасно, висить матадор.
На мить він Адам,
і ріг світить у його стегні,
мов Гірошіма, мов свічка, мов сонце.

БИК СЕРЕД АРЕНИ

Ні, я не можу вмерти, ні.
Буде пилом моя маска з золотими рогами,
та я сам, я вам кажу, не умру.
Як убити мене і не знищити світу?
Мої очі дивилися задовго на обрій, щоб стати обрієм.
Як стати землею, коли я вже ношу в костях зелений шпиг?
Я бачив забагато дерев, випив забагато вітрів,
задовго був вільним, щоб бути невольником небуття.
Навіть погляд натовпу робить мене безсмертним,

навіть той із шаблею передо мною уб'є мою смерть.
 Я бездонне бажання,
 і бешкет кохання — мій кучерявий лоб.
 О, що за білий біль у моїм серці!
 Я чорна хмара незнання,
 я кристалевий замок екстази.
 Хоч я зраний, я ще бороню мою самотню волю.
 Чомусь я слабий — мушу лягти на землю.
 Я полум'яний голуб у часі мого власного чекання,
 бо я не можу вмерти ніколи, ніколи, ніколи.
 Уважайте, я небезпечний!
 Вмираю!

ЗОЛОТІ РОГИ

Стоїть матадор, тріумфальний, біля мертвого бика.
 Немов місяць, він затемнює сонце звіра,
 і довкола його голови сяє німб.
 Дивіться уважно — це остання нагода бачити,
 як чоловік перетворюється в Бога.
 Вже з'їджена печінка Прометея,
 але він далі кричить у кайданах на горі шлаку,
 бо не орел, а гелікоптер, їсть його ядра.
 Вже неплідні жінки не торкають рогів,
 вже заборонено в ніч зимового сонцестояння
 прив'язувати фоєрверки до рогів бика,
 щоб він біг і ревів у бурі іскор,
 щоб роги зродили два сонця.
 Вже ідилія з білим биком нашої Європі —
 вона сидить, нервова, в кабінеті лікаря,
 і каже: «Я хочу аборт. Це мое право».
 Для нас — несвятий вогонь гормонів і психіатрії.
 Для нас — голова бика з золотими рогами,
 що висить у музеї, як забута молитва бронзової доби,
 і перед якою туристи світять лампади розпуки.
 Матадор стоїть, тріумфальний,
 несе на голові гордість і силу бика,
 немов маску з золотими рогами.
 Яка сліпуча його ясність! Треба дивитись на нього крізь
 закопчене скло.
 Та, немов місяць, ми затемнюємо матадора.
 Із ночі чоловічих стегон — комета,
 а із черева — вітер зір.
 Довкола наших голів — німб. Спішіться!
 Вони щось говорять про заборону кориди.
 Це остання нагода перетворитися в Бога.

Бик лежить, ще гарячий, як жариво, як мотор.
Неначе вода на дні криниці, смерть спокійно блищить
у його оці.
Між рогами захід сонця, або червоний семафор.
Кривавий язик тече рікою іржі
з-під чорного, залізного моста рота.
І смерть виростає із ока, як кипарис, як телевізійна вежа.
Трава обертається в кров, сталь у кров.
Немов хробачок, немов лейзер, смерть точить роги.
І кров обертається в хліб, у хром, у квитки до кіна,
і роги в ритуали з пластмаси.
Та ми не багатші, а бідніші, бо бачили
мільйон мертвих і вже не розуміємо смерти бика,
і вже забуваємо, чи бик є оголеним полем, чи пустою
фабрикою.
Між хмарочосами смерть бика мукає, як сирена;
по вулицях ревуть страшні корови з синім віддихом,
і доля бика нас карає, як сарана або радій,
бо ми вже не знаємо різниці між жертвою і жорстокістю.
Як упаде воднева бомба, тоді знову згорить
велетенський бик над містом,
з фюерверками, прив'язаними до рогів.
І засліпить нас його палання.

Поема «Полум'яний бик» входить у збірку Патриції Килини «Рожеві міста», що вийде 1968 року у видавництві «Сучасність».

Міти чужинки

Богдан Рубчак

УВАГИ ДО ТВОРЧОСТІ ПАТРИЦІЇ КИЛИНИ

*«Я чужинка, розумію тільки по-водяному,
по-часовому,
Бачу те, що вже бачила, що ніколи не бачила.
Те, що далеко від мене, далеко».*

I

Патриція Килина — мітотворча поетеса. Її твори побудовані на основі дійсності та паралельно до неї, але їхні верхи, їхні значеневі обертони, підносять уяву читача до наддійсних та надчасових сфер. Образність та символіка її творів здебільшого цілком мітична. Мітичний характер її доробку посилюється ще й тим, що вона вживає мову не тільки як герметично-поетичний засіб (себто як засіб значеневих і структуральних відношень, які зумовлені тільки даним поетичним твором, його незалежними законами та «закритими» паралелями) — а частіше як засіб своерідної розповіді, часом навіть мініатюрно епічної. Довколишня дійсність розгортається в цих творах паралельно з уявленою або відчутною наддійсністю — між цими двома світами людського існування весь час вирастають мости, а часто ці дві сфери зливаються, з'єднуються в одну нерозривну цілість.

До того, Патриція Килина часто-густо звертається до віками освячених мітичних та давньоісторичних явищ, які в культурах різних країн діють як постійні символи-показники певних абстрактних, а то й метафізичних, понять. Ці явища — це своерідні провідники із світу конкретної в світ абстрактної реальності; вони сполучують ці два світи на певних точках, згори встановлених кодом комунікації. Щоправда, ці

Цей опис зроблений на основі доповіді, що з нею я виступив на літературному вечорі Патриції Килини, 15 квітня 1967, в Українському інституті Америки, в Нью-Йорку.

точки або «броди» між берегами конкретного й абстрактного поетеса часто пересуває, тим нівелюючи код і примушуючи нас опинятися в глибині цілковитої образної оригінальності. В таких обставинах історично-мітичні показники зберігають тільки свою зовнішню форму, але втрачають згори встановлений зміст. Тоді вони чинні тільки в межах структури самого твору, або ж набирають нових функцій, нових і цілком несподіваних абстрактних чи чуттєвих явищ, на які вони тепер вказують. У таких випадках, замість послуговуватися традиційним мітичним матеріалом, поетеса творить цілком власні, нові міти, в яких шкаралущі відомих символів-показників виповняються новим змістом. Прикладом цього може бути поема «Якась касида», де народжується своєрідна, таємнича розповідь, на основі вже існуючих стосунків до історії та культури Близького Сходу. На це вказує, зрештою, прикметник «якась», що в заголовку — не тільки форма касиди змінена, але все в ній «не те», приблизне.

Тим то можна говорити про два типи мітів у творчості Килини — «відкриті» міти, що мають досить ясний зв'язок з реальним світом або з установленими джерелами мітичних відношень, та «закриті» міти, що постають перед читачем як автономні будови, з цілком власними системами та більшменш герметичними співвідношеннями.

Як відомо, міт найчастіше черпає свою життєтворчість із джерел природи, з її таємничого буття. Тому найпоширеніші міти — це «міти природи». Творчість Патриції Килини також дуже часто інтимно спілкується з природою: природа ж бо найвірніше втілення реального світу — так би мовити, «даний» реальний світ — і тому людська уява може знайти в ній тисячі символів надреальних світів. Отож поетеса іноді вважає і свою поезію, і існування своїх ліричних героїв (себто, явища в царині уяви) за інтегральні частини природи. Наприклад, писання, що є своєрідною фізичною функцією людини як поета — стає складником метонімічно-персоніфікаційних перевтілювань ночі або осені («тонке писання ночі»; «пише осінь червоним чорнилом»). Або, навпаки, функцію писання поетеса наближає до природи:

Я пишу хлорофілом, та не зеленим,
соком рослин, та не соком рож.

Але такі метаморфози «оприроднювання» людини та її справ знаходимо в творах Килини нечасто. Здебільшого, природа не «уособнюється», особа не «оприроднюється». А навіть у тих дуже рідких випадках, коли це стається — перетворювання відбуваються тільки до певної міри, з певними застереженнями. Такі субтильні застереження бачимо в щойно наведених рядках. А вже особливо коли ліричний герой пробує злити все своє буття (а не тільки якусь одну його фазу) з природою — ототожнення завжди неповне. Межі між осо-

бистістю і природою дуже уважно, хоч часом непомітно, зберігаються:

Я молодша від молока,
старша від каменя.
Я мудріша від гриба,
дурніша від води.

У цьому прикладі, другий ступінь прикметників — себто, ступінь порівняння — саме підказує нам ці межі. Тут виступають два фактори, що являють собою своєрідні лямбдотиви творчої філософії Патриції Килини: в перших двох рядках поняття часу, а в других двох рядках поняття свідомости. Бо якраз поняття часу і поняття свідомости — це дві перегороди, які стоять між «нелюдською» природою і «неприродною» людиною.

Отож, різниці між буттям, що мислить (і що може дати про себе епітет, себто вирішити себе) і буттям, що не мислить — дуже часто висвітлені і підкреслені в творах Патриції Килини. Ліричний герой поетеси — не квітка і не берізка, не мавка і не русалка. І поезія для Килини не дерево, як вчила школа Шеллінга-Колріджа, а цілком свідоме, а то й «церебральне», явище — розповідь про «видиме» і «невидиме».

Тим то міти природи в творах Патриції Килини, хоч вони і спілкуються з природою, здебільшого не належать до тих мітів, які трактують природу як дім, святилище чи притулок людини. Навпаки, ці міти належать до мітів про упадок. Коренів творчої філософії Патриції Килини можна шукати в творчості романтиків дев'ятнадцятого століття, бо ж вона перш за все — романтик. Але їх треба шукати не в тих романтиків, що говорили про людину як про нерозривну частину природи, а в тих, що (за Паскалем) говорили про людину як про мислячу рослину, яку її свідомість не допускає до злуки з природою, виганяє її з дому природи, перетворюючи її у вічного чужинця, у вічного блудного сина.

Я чужинка, розумію тільки по-водяному,
по-часовому;
бачу те, що вже бачила, що ніколи не бачила.
Те, що далеко від мене, далеко.

Людина мусить брати участь у світі природи, що до нього вона належить своїм біологічним організмом та своєю підсвідомістю, але що від нього вона одночасно відмежована своїм унікальним «я», яке вирізьбила її свідомість. Отож, мабуть, найосновніший складник мітотворчого світогляду Патриції Килини — це протиставлення остаточної людської самотности органічній єдності та «іншості» всесвіту. Це протиставлення може відбуватися і в самій людині, у формі напруження між свідомістю та підсвідомістю.

Як і для багатьох інших поетів — для Патриції Килини море часто символізує цю «іншість» природи:

Море — бешкет діамантів,
та гарячка — діаманти в мозку.
І утома, тонше бита від золотої бляхи,
І спрага, коли язик перетворюється
на дорогу білизну.
І рана, дзвінка немов бронза.
І доля, немов мідяний цвях.
Але море — далі бешкет діамантів.

Діаманти моря відображаються в мозку гарячкою, пов'язаною з раною в людському організмі і, щонайголовніше, з її духовою раною — себто, з її долею. Людина страждає свідомістю свого фізичного страждання і своєї долі — але море залишається непорушним. Ця невблаганна (бо несвідома) «діамантова твердість» моря підкреслена повторенням рядка, що замикає список виявів людського страждання.

Іноді ліричні герої Патриції Килини прагнуть повернутися назад у своє атавістичне гніздо; вони шукають за домом природи, пробують пригадати його. «Приязне» єднання людини з природою відбувається в людській підсвідомості, що її у віршах Килини найчастіше символізують коні. Коні тісно зв'язані з дитинством поетеси — вона їх знає і любить. Для неї (як і для Карла Юнга) вони символізують природне, підсвідоме, інстинктивне, інтуїтивне. Цікаво, як тут власний досвід дитинства поєднаний з загально прийнятим символом примітивного в психіці людини. Цей символ коня, — і бажання людини «відкрити» зелень природи в своїй душі з-під льоду і снігу свідомості, — мабуть, найкраще виведений у вірші «Чорний і білий кінь». Він кидає таке сильне світло на цей аспект мітології Килини, що я наведу його тут повністю:

Я в поле йду, я, що вже не існую,
зимою, яка вже є давнім льодовиком,
і я, по пустім полі, по безсліднім снігу,
кличу молодого коня
лунами лун мого голосу.
І молодий кінь приходить, зникаючи
іскрами морозу в сонці;
білий, він приносить сніг моєї душі;
чорний, він тече водою під льодом моєї душі;
тінявий, він смеркає в лісі моєї душі,
де його копита дзвонять, немов античний ксилофон,
де його відбитки, немов невми, сліднують
лінією підсніжної стежки.
Наблизившись, він ступає тихше, і нарешті,
торкаючи ніздрями мої пальці,
він їсть із моєї долоні
темний смертельний овес.

Це я, що смертю годую,
і це я, що годую вічністю,
і це в мені молодий кінь
відходить навіки в ліс,
зникає навіки під гіллям моєї душі.

Лірична героїня, яка вже «не існує», бо живе в країні зими і льоду, де немає рослинності — «лунами лун» свого голосу (себто голосом підсвідомости) викликає мітичного коня, що символізує цю підсвідомість. Цей кінь міняється відповідно до рівнів підсвідомости — він білий тоді, коли душа ще в снігу; чорний, коли під її льодом починається рух води, себто якоесь — хоч і неорганічне — пульсування; і тінявий (не тільки своїм кольором, але й таємничістю своєї «природи»), коли, нарешті, «я» знаходить ліс душі, підсніжні стежки, найглибший рівень людського буття. Але «я» годує свого коня «смертельним вівсом» знаття смерти та вічності, і кінь зникає навіки в хащах душі, що вже стала відображенням зеленої природи.

Отож коні підсвідомости не перебувають у житті героїні довго — вони зникають, смеркають, вмирають (як у вірші «Моя чорна кобила»). Виявлення підсвідомости, яким гарним чи благонадійним воно не було б, може вийти з-під контролю свідомости тільки на мить.

Так само ухильним є й «лишай» — що як мох, папороть та інші «суброслини» — криє в собі якийсь таємничий, магічний атавізм (спричинений, між іншим, і своєю первісністю в рослинному світі). Лишай — це ще один постійний символ Патриції Килини, що символізує явище, яке я назвав би «зеленою смертю» — себто благодійне задушення, всеціле покриття особистости та культури клітинами первісної рослинности, атавістичної, магічної підсвідомости. Але в кожному творі, де він з'являється, лишасться він ненадовго, і якенебудь ближче «співжиття» з ним, з його «іншістю», не можливе, як цього ліричні герої не хотіли б.

Навіть тоді, коли людина пробує ототожнювати себе з природою — таке ототожнення може статися тільки в мрії. Хоч в організмі людини відбуваються біологічні процеси (вагітність), то все таки навіть вони відгороджені від самозамкненого буття природи саме своєю людяністю. Наведу вірш «Жінка»:

Вона стояла й мріяла —
її тінь чорніла, як корінь.
Лягла й думала —
її погляд виріс у дві рослини.
Шкіра стала шорсткою, немов теракота.
Під зеленим кущем черева
дитина щипала, як тварина.
Лягла і мріяла,
і врешті встала.

Коли людина стоїть, її тінь (таємнича, нематеріальна тінь) подібна до кореня. І знову, коли вона нарешті «встає», — коли повертається до людської постави, — мрія з'єднання з світом природи зникає.

Отож, коли людина пробує ототожнювати себе з природою — це стається не органічно, не самозрозуміло, як усе в природі, але через несподівану появу відповідної думки чи мрії, а то й через цілком свідоме рішення, через акт волі. Нагадую: людина мусіла викликати свого коня. Або ще приклад такого зусилля волі, що його знаходимо у вірші «Забути зеленіти»:

Я не вважала; весна прийшла,
а я забула зеленіти.
Звичайно я чекаю на весну,
чешу волосся, щоб трава росла;
я перша людина, що йде до парку,
перша, що носить жовту суконку.
Я купую тюльпани, слухаю грому,
молюся до калюж, плачу по пролісках,
падаю на коліна перед гніздами.
Кожної весни я така нерозумна,
а цього року
я не знала, що весна прийшла,
і я забула зеленіти.

Хоч у творах, де виступають коні, лишай (та інші символи природи як підсвідомості) спілкування людини з ними відбуваються на більш-менш позитивному, приязному рівні — частіше такі спілкування ґрунтуються на подиві, незрозумінні, а то й жаху. Напруження між співучастю індивіда в гармонійному усесвіті і його трагічною окремішністю від «всєбуття» часом ламає людину, убиває її, і людина це знає. Вона усвідомлює, що, що б з нею не сталося, — всєсвіт залишиться байдужим.

Справа в тому, що людина боїться всього того, чого вона не створила або не збагнула. Це ж і є найголовнішим компонентом «канонізованих» мітів. З одного боку, існують незмінні форми природи — цей «вітер сонця», що своєю, до неймовірної прецизності постійною, силою щодня повертає за собою голови соняшників (поезія «Зради не було»). А з другого боку, є зриви вічної змінності та «аритмічності» життя людини, «аритмічності», що ґрунтується на випадковості і на виборі. Таке протиставлення скриває для людини якусь моторошну таємничість, якусь загрозливу загадковість. Страшно подумати, що природа й далі існуватиме в своїй безмовній, несвідомій вічності — скільки ми б не боролися, не думали, не страждали, не продавали душу чортові. Наші «неприродні», синтетично-свідомі шукання не тільки що не змінять буття природи, але навіть і не збагнуть таємничого серця її буття. Наведу твір «Зелена література»:

Немов ніч, високий вчений прийшов у ліс,
 бо вже дерева стали гієрогліфами
 на перекладенім папірусі неба,
 бо вже їхнє листя стало етруським писанням
 на склеповій стіні неба.
 Немов ніч, високий вчений мандрував
 у лісі, шукаючи чотири пори року:
 пісню весни, поему літа,
 сонет осени, гімн зими,
 бо вже дерева стали чорними рунами
 на гладкім камені неба.
 Вчений довго мандрував у лісі,
 але дерева тримали все у тайні,
 і нарешті він сказав їм:
 «Не треба продавати душу чортові,
 бо хтось уже пробував це, і не допомгло.
 А я знайду чари, як
 на день, і я побачу краще».
 Після того, як він вийшов з лісу,
 дерева спокійно стали читати себе напам'ять.

У цьому дуже складному і барокково «дотепному» творі, що своєю структурою нагадує розгорнене «кончетто», вчений — це ніч, що перетворюється на ранок. Але, на мою думку, є ще глибший «романтично-символістичний» рівень цього образу. Вчений — це ніч, яка свідомо хоче перетворитися на день, щоб краще бачити. Отож вчений — це свідомий, «людський» час. Час — це цілком людська справа, бо тільки людина може думати про пори року та пори доби, і до того ще поетично-лінгвістичними термінами. Це значить, що тут маємо справу не тільки з свідомим, але інтелектуальним явищем, із своєрідною «згущеною», «чистою» свідомістю. Хоч час приходить і відходить — таємниче етруське писання (архетипальний атавізм природи), її незбагненні гієрогліфи, залишаються навіки герметичними, незмінними, таємничими. Дерева не потребують сяйва, щоб бачити — вони спокійно читають себе напам'ять, спокійно шелестять листками у своїй самозамкненості, самовистачальності, і до появи людського часу і після неї.

Золото-зелене дерево життя, що ще сторіччя тому веселило поетів своїм зеленим буянням, у протилежності до камінного кольору всіх на світі теорій — вже не захоплює. Навпаки, воно лякає. Страх, що його людина відчуває в своїй близькості до природи, і одночасно в своїй безнадійній віддаленості від неї — навіяний саме цією цілком самозамкненою солідністю, майже зухвалою (як це здається людині) незмінністю її твердих форм. Бо ж людина сама не має постійної форми; вона постійно змінюється, завжди себе вибирає, вічно стає. Можна сказати, що єдиною постійністю людини є саме її змінність. Вже сама ідея змінності ставання основана на змінностях часу, в протизагу до вічних, перстневих

ритмів природи, яка змінюється в заплідненні та в прониканні тільки для того, щоб вічно залишатися незмінною, вічно стояти поза людським часом.

Повторю ключеві рядки Килини:

Я чужинка, розумію тільки по-водяному,
по-часовому;
бачу те, що вже бачила, що ніколи не бачила.

Розуміння людини змінне (тут використовується риса змінності води), зумовлене часом. А спроможність людини бачити те, чого вона ніколи не бачила, її вміння бути там, де вона досі не була, бути кимсь, ким вона досі не була, — себто, її уява — дає їй оту свободу ставання, яка відгороджує її від сталості всесвіту, і яка лякає її.

Отож насправді не природа, а власна свобода лякає людину. Але людина накидає цей свій жах на «інакшість» природи. Вічність сонця мучить її («І твої божевільні крила завжди будуть горіти»), порядок, що в природі — не дає їй спокою. Лякає її немисляча — тому для неї аморальна — структура знищення. Цю бароккову і вже досить втерту тему авторка передає дуже оригінальними засобами:

Киця позіхає під трояндою;
її ротик подібний до рожевої пелюстки.
Скрізь від літнього жару в'яне трава,
і киця рожевіє від жару троянди.

А десь поблизу чекає пес,
якого рот цвіте, як хижка рожа.
Та смертю тепер є киця:
вона скаче сонно на упавшу пелюстку,
і дрібними кігтями рве.

У навмисне спокійному викладі, авторка зображає той субтильний жах знищення (Антонич назвав його «марнотратством природи»), що на ньому основана ціла світобудова, і що його єдиальним фактором є немисляча жертва, яка неначе перероджується в образі немислячого напасника (повторення форми і кольору пелюстки в киці й собаці).

Але, як я вже замітив, природа не тільки нищить саму себе, але й людину, яка біологічно є все таки її частиною. У наступному уривку спокійною, неухильною методичністю та впертою, ледве помітною силою природа нищить скульптурне зображення людини, з вишуканою сексуальною жорстокістю (а насправді, в цілковитій, самозамкненій несвідомості) втручаючися в найтаємніші інтимності людського буття. А тому що свідомість не враховує циклічного повторювання мільйонних народжень і смертей — знищення індивіда для неї є трагічним. Факт, що мова йде про скульптурний твір також по-

казує, якими незначними стають культурні надбання супроти немислячих повеней природи:

У нашім саду юнак згвалтований
виноградною лозою,
що роздушує його стегна.

Символ лишая, що до нього ліричні герої відчують певну прихильність, або бачать у ньому певний засіб порятунку — тут замінений уже цілком ворожою, жорстокою виноградною лозою. Проекція почуттів на цілком неутральні явища природи змінилася.

Тихий жах, висловлений спокійними розповідними рядками, що його людина відчуває в спілкуванні з чужим, а то й ворожим всесвітом — ламання людини природою — часом у поезіях Патриції Килини переходить у символ божевілля або й смерті. Для цього треба повернутися до порівняння природи з підсвідомістю, що хоче повернутися до свого «дому», і що його свідомість «не бачить» або й заперечує. Рядки про юнака й лозу, з їхнім сексуальним підтекстом, можна також інтерпретувати в такому психологічному контексті. Така інтерпретація сама запрошується в тих творах, що їх авторка характеристично називає «Case History 2 і 3». Як відомо, цей термін означає лікарський клінічний запис із хвороби пацієнта, особливо ж коли йдеться про психічні недуги. І саме ці поезії й є «cases» — випадки спроб людини прийти до природи і з'єднатися з нею, уявна ворожнеча природи, і в наслідок цього — трагічна невдача людини. Жах, і в результаті цілковитий розлад особистості, що спричинені цими невдачами — зображені особливо майстерно в творі «Case History 2». Ось як кінчається ця поезія:

Він бачив вир гіллля, вихор зір,
водяні гаї, що падали з лоскотом;
він стогнав і почав бігти стежкою,
ще вважаючи, щоб не торкати зелені.
Раптом гілка вдарила його в лице.
Він схопив її і став рвати листя,
жуючи, ридаючи, випльовуючи
зелений м'якуш на стежку.
Тоді він упав другий раз на коліна,
ще рвучи гілку зубами,
коли довкола нього ревли
чорні водоспади нічного лісу,
коли викорінювалася ріка,
коли цілий світ падав угору,
у бездонне небесне джерело.

Спроба й остаточно невдача стати частиною природи кінчаються своєрідним озвірінням ліричного героя, але не лагідним озвірінням, створеним «благодійною» підсвідомістю, а шаленим озвірінням, спричиненим хворою свідомістю, зляканою ревучими чорними водоспадами нічного лісу, роз-

строеною атаками підсвідомости та неможливістю з нею з'єднатися. До речі, «падіння» героя — духовне і фізичне — дуже точно та майстерно зображене в останніх двох рядках: хвора людина впала на спину і лежить горілиць.

Але не всі божеволіють і не всі фізично вмирають від цієї кіркегорової «хвороби аж до смерті». «Інакшість» природи, осамітнення людини у всесвіті, втрата коріння і призначення, втрата ототожнення з іншими елементами буття, втрата відчуття вічних ритмів природи через цілком вільний, аритмічний, «імпровізований» час — це все може примусити людину просто закам'яніти. Як озвіріння ліричного героя в наведеному вгорі уривку — так і це закам'яніння не є переходом у світ природи. Воно є тільки її негативним імітуванням, так як лірична героїня, що «забула зеленіти» імітувала природу позитивно, намагаючися зробити її для себе благодійною. Це «закам'яніле» змудження, ця остаточна хандра (описана, до речі, в ранньому творі Жана-Поля Сартра «Нудота», де вона є результатом роздумів «безформної» людини над твердою, незмінною формою дуба) кінчається своєрідним кататонічним паралічем, смертоподібною меланхолією. Цей душевний стан, що в ньому людина, в остаточному розпачі, намагається уподібнити себе до якоїсь постійної форми, щоб більше не страждати від своєї «жахливої свободи» — зустрічаємо в поезіях Патриції Килини дуже часто. У своїй аналізі першої збірки поетеси, польський критик Юзеф Лободовський назвав цю рису її творчости «меланхолією несталости» (Józef Łobodowski, «Młody las na obczyźnie». *Kultura*. 10/156, 1960). Але в цій закам'янілості бувають моменти метафізичного жаху, які з неймовірною силою електричного шоку будять людину, ставлячи її перед безграничними можливостями її існування.

Ці твори, які специфічно навітлюють цю «меланхолію несталости» в рамках людської щоденности — можна назвати «мітами щоденности». У дуже звичайній буденній ситуації людина раптом, без особливої причини, зустрічається з екзистенційною пропастю свого життя, з якоюсь метафізичною межевою ситуацією. Високомайстерна мініатюра «Жах» є, мабуть, найсильнішим прикладом цього напрямку Килининої творчости:

Що робити сьогодні?
Дивитися на море, як воно творить пісок?

Що робити сьогодні?
Дивитися на місто, як воно творить смуток?

Що робити сьогодні?
Вмирати?

Чи дивитися на море, як воно творить пісок?

Ліричний герой опинається в трикутнику, що ув'язнює його: ефемерне, бо людське, місто; вічне, байдуже, самовизначене та самозамкнене море; смерть. Смерть — це тільки одна з можливостей людини, поставленої в такий екзистенціальний трикутник: вона цілком позбута своєї містики і тому позбавлена свого таємничого чару, що так манить самогубців. Смерть уже не єдиний вихід, самогубство — це тільки один із мільйонів можливих виборів, такий самий порожній та абсурдний, як інші.

На цьому вірші довго спинається пражівський критик Лариса Мольнар, у своєму дуже доброму есеї про творчість Патриції Килини (Лариса Мольнар, «Нотатки на маргінесі українських творів Патриції Килини», *Дукля*, ч. 1, 1967). Вона, між іншим, каже, що настрої тут викликаний самотністю і виключенням інтенсивного та цілеспрямованого мислення і дії. Якщо йдеться про настрої — це правда. Цілеспрямоване мислення і дія дали б героєві цієї мініатюри дозу нарकोзи «постійної форми», яка на деякий час могла б піднести його настрої і оборонити його від крайнього змудження. Наприклад, адвокат, який є тільки адвокатом і думає цілеспрямовано в напрямі права — не має таких проблем. Він бо не відчуває ні своєї свободи, ні своїх великих можливостей як людина. Габріель Марсель сказав би, що він «відсутній». Саме усвідомлення трагедії та абсурдності життя — це перший ступінь «присутності», себто усвідомлення всіх можливостей життя. Людина, що їй ніколи не відкриваються головокружні пропасті небуття (не смерти, а небуття!) — не може бути повною людиною. Про дальші ступені «присутності» в житті людського самопізнання, Килина говорить в інших віршах.

Питання «Що робити сьогодні?», так чи інакше висловлене, турбує багатьох ліричних героїв Патриції Килини. У спокійних розповідях про щоденні деталі раптом народжуються тихі, майже непомітні апокаліпсиси, що так само несподівано відходять. Їхня непомітність, дуже придушений патос, майже діловий тон їхнього вираження, своєрідна «сама собою зрозумілість» їхньої появи — робить їх ще страшнішими. Смак каміння в роті приходить і відходить, немов цілком щоденна річ. Шум бадилля у вухах (спогад із «родинного гнізда» атавістичної природи і передчуття шуму рослинності на власній могилі) приходить і відходить. Все проходить. Людина слухає радіо та пізно йде спати:

Він не знав, що робити —
смак каміння в роті,
а у вухах шелестіння бадилля.
Він пішов пройтися,
їв свіжі булки,
слухав співи в парку,
навіть купив собі синій баллон.

А тоді, в присмерку, пішов додому,

і даліше — смак каміння в роті,
і у вухах шелестіння бадилля.
Він далі не був голодний,
але слухав радіо,
і пізно пішов спати.

Автоматизація щоденного життя, порожні жести побуту, «щоб тільки забути», до певної міри допомагають людині в боротьбі за своє «я» й одночасно з тим своїм «я». Це вже не «відсутність» адвоката, це — борсання людини, що повністю відчуває свою людяність.

Тут бачимо майже протилежний процес до «мітів природи». Людина бореться проти постійних форм природи, що означали б небуття свідомості. Бо й справді, коли протягнути думку «Смаку каміння» — кінцевим результатом може бути тотальна, несвідома камінність, неорганічна форма природи. Ось строфа з іншого твору:

Я камінь, перетворилася на камінь,
і чула в собі химерний біль каменів,
які не знають, що вони камінні,
які не знають, що себе болять.

У цих ніби звичайних, очевидних протиставленнях щоденности з метафізичними елементами є тільки субтильні натайки на жах — вираження самого жаху, як, наприклад, у «Case History 2», тут немає. Отож дуже повільно наростає у свідомості читача якесь моторошне, невблаганне почуття жаху — авторка немов своїм стилем ловить нас у скриту пастку жаху. Це, до речі, нагадує техніку прози Франца Кафки. Особливо ефектно передає поетеса це повільне народження жаху у творі «Case History 1». Це вже цілком «відкритий» міт — з ситуацією, натаками на розмови та на конфлікт героїв, з психологічним напруженням. І хоч ця розповідь має запах анекдоти, а обстановка береться з щоденного життя американських фермерів, що в їхньому середовищі поетеса виросла — серце цього міту є цілком по-мітичному самозамкнене і таємниче:

Дочка принесла щось у фартусі;
в її волосся заплутався листок.
Вона прийшла в кухню, де сиділа сім'я при столі,
і відкрила фартух, щоб сім'ї показати
череп корови з роздавленим носом.
На нього дивилася сім'я налякана, і їм дочка сказала:
«Я всюди шукала,
та нічого кращого не знайшла».
Батько крикнув і схопив череп,
а мати вигнала дочку з хати
— крізь двері було видно,
як дівчина бігла між деревами.

Мати взяла череп від батька, і поклала його на стіл, біля миски помідорів.
Коли вона прикрашала розбиті роги петрушкою, усі сміялися — тільки батько слідував очима за дочкою, що зникла в зелених гілках.

Почуття жаху створене тут несподіваною конфронтацією людської свідомости з символом смерти. ЖАх, очевидно, перебуває тільки в середовищі сім'ї, що сидить за столом — дочка, що є своєрідною частиною природи (зникає в зелених гілках) не боїться смерти. Навпаки, вона «нічого кращого» не може знайти — вона відчуває смерть як цілком «природне» закінчення людських днів. Першою позбувається жаху смерти мати — можливо своїм жіночим інстинктом, вона розуміє містерію, що оце проходить перед її очима. Вона кладе череп «біля миски помідорів», себто біля овочів природи, що досі уважалися тільки як ужиткові предмети, і прикрашає розбиті роги петрушкою. Батько розуміє містерію не інстинктом, а свідомістю — він не сміється, а слідує очима, сповненими турботи за долю дочки і нової пошани до неї — за поштаттю, що зникає «в гілках» (не «між гілками», а «в гілках» — можливо останній рядок натякає на фізичне перетворення дівчини в рослину). Так, як герой «Case History 2» не міг з'єднатися з природою, дівчина тут взагалі не розуміє світу свідомости; обидвое вони — своєрідні «cases».

Тут уже маємо натяк на вихід із ситуації «Жаху» чи «Смаку каміння». Приймавши дар, що його принесла дочка, сприйнявши його значення, родина на хвилину позбувається свого стану чужинців, бездомних мандрівників. Отож у загальній атмосфері скритого жаху — ще глибше скривається якась надія на з'єднання.

Це значить, що смерть, як я вже підкреслював, не завжди тотожна з цілковитою згубою. Навпаки, міти смерти, мітологію смерти, Патриція Килина часом піднімає до сфер високої містики. Ця містика смерти особливо гарно висловлена в «закритому» (аж до цілковитої художньої герметичности) вірші-міті «Прихильний світ»:

Полонені стояли під муром, співаючи гімн,
і їх розстріляли солдати в білих уніформах,
не кулями, а білими квітами,
якими зробили діри квітучі в грудях.
Поволі впали полонені, ще співаючи,
і під час падіння, солдати приєдналися до гімну,
піднімаючи лица до синього неба.
І тоді з неба, через мур, прилетіли голуби,
що сіли на співаючих убитих,
покриваючи їх, немов білою ковдрою,
що сіли на плечі солдатів
і на їхні рушниці і...
самі приєдналися до гімну.

Недовго після того, в усіх бібліях світу, таємничо з'явився новий і стислий псалом.

Знову в цьому злегка льорківському міті (що — хоч «закритий» — вживає цілком «відкрити» відповідну систему) — смерть якось сполучена з образами з світу природи. Подібні мотиви зустрічаємо у високомайстерному творі «Плач на смерть Антонія Ріса Пастора», що його авторка нещодавно опублікувала в «Нових поезіях». Пастор, у житті незначний учасник корід, — перемінений смертю в лан пшениці, у вулик для бджіл.

Але покищо, перебуваючи у світі, в твердому краєвиді байдужої, сізіфської природи, — ліричні герої шукають якорів, перегуків, сполучень. Людина шукає таких обставин, що в них вона не мусіла б зраджувати себе як людину, імітуючи постійні форми природи (себто наслідуючи їх своєю свідомістю, нещиро і тому з трагічними наслідками «камінності»), і що в них не збивав би її з ніг вітер необмеженої свободи як чужинця у всесвіті.

Для таких шукань ліричні герої пробують використати той проклятий, що ним людина виклята із світу немислячої природи, обернути на засіб порятунку ту рану, що її вона завжди носить. Ще раз повторюю ключеві рядки:

Бачу те, що вже бачила, що ніколи не бачила,
Те, що далеко від мене, далеко.

Мова про усвідомлення не тільки свого часу, але часу всього людства, і максимальну свободу уяви існувати в різних епохах, плисти з ери в еру як завгодно. Це не є немисляча вічність природи, виявлена в її циклічності. Це людська вічність, створена людською уявою, — вічність, свідома і минулого, і сучасного, і майбутнього всього людства. Це є цілком свідоме шукання.

Шукання чого? Шукання відгомону на власне існування в історичному існуванні раси, шукання архетипа (мовив Юнг), який міг би бути відповіддю на власне існування або принаймні мати відношення до нього. Таке шукання, як твердить Юнг, є одним із завдань мітів. Отож групу віршів, що художньо втілює ці метафізичні питання, можна назвати «архетипальними мітами». Від «мітів природи» вони відрізняються тим, що трактують хоч правдані, але все таки людські справи. Ще більше відрізняються вони від «мітів щоденности»: тут бо тон святочний, мова вибаглива, а патос високий і цілком відкритий. Сіра розповідь про щоденне життя заміняється підвищеним речитативом про справи високі й таємничі. Сучасна ситуація заміняється містичним плаванням у струменях часу, міські вулиці — заржавілими коронами та синьою миррою минулих епох.

Звичайно, ці різниці загальні та схематичні: в дійсності, елементи, що їх я спробую ізолювати, часто перемішуються в одному творі. Наприклад, у вірші «Чорний і білий кінь», що його я вже наводив, маємо такий рядок: «де його копита дзвонять, немов античний ксилофон». Цей рядок зв'язує символ підсвідомости з архетипальними шуканнями. Ще більше таких натяків маємо в «Зеленій літературі». Знову ж в «архетипальних мітах» маємо цілі пасажі, що тісно зв'язані з темою мітичної природи; так бо мусить бути: шукання архетипа — це поетично усвідомлене прагнення підсвідомости, що тісно зв'язана з природою. Про сполучення «архетипальних мітів» з «мітами щоденности» говоритиму трохи згодом. Але, безумовно, майже кожний твір Килини має якусь одну «мітологічну» тенденцію, вказує на якусь одну з трьох «категорій мітів», а натяки на інші категорії є тільки допоміжними елементами.

«Архетипальні міти» обіцяють людині трохи заспокоєння: у фізичному або історичному часі людина — не абсолютний чужинець. Вона кудись належить (або, принаймні, їй уявляється, що вона кудись належить) — до роду, до народу, до раси, до всього людства. Вона може думати про далекі тисячоліття, які плывуть її кров'ю, може думати про атавістичні риси її внутрішнього обличчя, які передаються з роду в рід. Але де їхнє джерело? Де їхній корінь?

У таких розкішних художніх структурах як «Якась казіда» чи «Могила Іфігенії», та й в багатьох коротших творах, людське «я» — це неначе розчинений, цілком уже безформний плин, що вільно рухається поміж омітізованими сторіччями, поміж оказкованими країнами, вічно шукаючи. «Я» тут немов вітер, що доторкає старовинних стін, обнімає історичні постаті, всосуючи їх у своє власне буття; немов вода воно затоплює їх у свою власну специфіку, перемінюючи їх на себе. Діалектика між історичним і метафізичним часом використана тут для високих художніх ефектів. Ось як атавізм прадавнього міту вдирається в «міт щоденности», творячи цим синхронізм різних історичних епох, що піднесені до рівня наддійсности:

Чи то не бог розкраявся?
 Чи то не його кров
 тече по парках і метро?
 Чи не чути його крики по радіо?
 Чи не жахатися, бачачи
 на телевізії його смерть?
 Так чи інакше, я саме прочитала
 книжку про Озіріса.

Цікаво, як дотеп в останніх двох рядках «опускає нас знову на землю», творячи різкий контраст до містерії, що саме відбулася. А ось своєрідно кубістичне переміщення поняття простору:

Я повернулася до гір,
ніколи їх не залишаючи;
я залишила гори,
ніколи до них не повернувшись.

Йдеться про майже несвідому, про якусь атавістичну пам'ять, що на неї ліричні герої чекають, що її викликають, і яка нечасто приходить. Йдеться про пам'ять стародавніх слів — і через них — про пам'ять шуму листків, шуму цього найосновнішого дому, що його ліричні герої Килини шукають:

Пам'ятати. Іти через браму
в місто ясного грому.
Чути в тунелях моїх вух наливання шуму,
ударів, слів, листків.

У поемі «Якась касида», що є можливо найхарактеристичнішим «архетипальним мітом» Килини, шукання ліричних героїв доходить своєї кульмінації, коли «я» поеми цілком, навіть фізично, ототожнює себе з іншими «я» різних епох та країн: лірична героїня викопує з піску власний кістяк, прикрашений заржавілими оздобами старовинної королеви.

У цих творах мітичні елементи особливо сильні, бо тут поетеса творить свої міти не на основі природи або щоденного селянського чи міського побуту, а таки на загально визнаних мітологічних показниках, що вже самі собою таємничі, сповнені якоїсь своєрідної магії, «білої магії», як її назвав Юрій Лавріненко (Юрій Дивдич, «З роду мавок і Кассандр. Поезія Патриції Килини», Листи до (приятелів, ч. 8-9-10, 1965). Ліричні героїні омітизовують себе в якихось трагічних богинь, пророчиць або королев; втілені вони в образи, що є або прямими символами, або нагадують символи з прадавніх культур, з арсеналу атавістичного тотемізму («тигр вітру», «тигр сонця», «тигр дощу»). Але часом, як я згадав на початку цього нарису, символіка авторки, хоч подібна до прийнятої символіки мітів — є насправді її власною. Тоді поетичні ефекти ще сильніші і переконливіші. В творі «Ладан і сарана», наприклад, ці символи такі таємничі, що створюють вони цілком «закритий» міт про бажання злиття двох культур — єгипетської та християнської:

Ладан і сарана.
Тутанхамоне, я чекаю, доки вони тебе знайдуть.

Сарана і ладан.
Я чекаю, доки вони збудують той чорний та білий собор
у Сєні.

Ладан і сарана.

Я чекаю, доки я народжуся —
кажуть, що красне буде мое життя.

Сподівання, що лірична героїня переродиться, коли містичний єгипетський король-фараон запанує на Заході — не випадкове. Старовинні цивілізації, що ними цікавиться авторка, хоч вони й екзотичні, — не належать до чуттєвих чи інтелектуальних цивілізацій Заходу. Це радше містичні, сухі, піщані цивілізації Близького Сходу. Хоч у поетеси є стосунки до мітів середземноморських країн, вона воліє позичати міти з Єгипту чи з Арабії. Це зв'язане з твердими, «камінними», неорганічними краєвидами, що так часто появляються в її творах. Навіть у тих рідких випадках, коли ліричні герої хочуть стати якоюсь частиною природи, — то це не так деревом, квіткою чи кущем, як каменем, як чимось неорганічним, з найстійкішими формами. А ось всеобіймаюче «я» деяких «архетипальних мітів» порівнюється до сухого вітру-хамсину:

який тече, хоч висушений,
хоч давно висушений.

Чи абсолютно вільні (аж до метафоричного стану плінності) «я» ліричних героїв Патриції Килини, у своїх символічно-ідеалістичних шуканнях за колишнім домом, знаходять якесь пристановище? Навряд. Героїня стоїть біля уламку старовинної будівлі, біля брами, що впускає і стіни, що загороджує, — але вона «не пам'ятає», який стосунок має ця руїна до її атавістичного минулого:

Я стою біля брами, біля стіни,
кажу: я не пам'ятаю.

Порожнеча шукання в мітах дуже сильно зображена в поемі «Могила Іфігенії». «Ми» (може й колективне «я») — намагаються знайти тлінні останки Іфігенії — але її могила виявляється пустою:

Ми сіли на святі сходи
і питали себе:
що ми хотіли знайти?
Не золото — ми не пірати;
не кості — ми не чорнокнижники;
не легенди — ми не мрійники.
Що б ми не хотіли,
ми далі сиділи на святих сходах...

Отож шкаралущі легенди не вистачає. Шукалося чогось далеко важливішого, дорожчого, чогось, на чому залежить духове життя людини. Так само, коли героїня знаходить себе під піском у поемі «Якась касида», — вона знаходить тільки свій кістяк. Ціла ж третя частина твору розповідає про те, як героїня не знайшла свого живого відображен-

ня, цієї прекрасної богині, що була її праматір'ю. Вона, в останніх рядках, мріє про таку життєдайну можливість:

І я б вічно відкривала її
з-під швидкого сизого піску,
і вічно дивилася б
на її рожеву красу.

Розпач відчуження триває. Бо ж не існує чергування родів, поколінь — не існує спадщини. Ось уривок з твору, де елементи «міту щоденности» та «архетипального міту» тісно зв'язані:

Мої предки вже вбиті:
я саме почула новину по радіо,
і дивуюся, що я існую.
Та тепер я пригадую,
що мої нащадки були давно вбиті,
і що новина для них є вже казка —
і довше не дивуюся.

Дуже актуальний, побутовий середник радіо, що звичайно передає ефемерні новини, — що більше підкреслює свободу в часі. (Воно, зрештою, нагадає радіо, що ним смерть передавала Орфесві поетичні рядки померлого поета у фільмі Кокто «Орфе»). У контексті «міту щоденности» передається атавістичне минуле й майбутнє ліричної героїні, а може й всього людства. І висловлюється трагічне припущення, що ні минуле, ні майбутнє нічого не несе, — життя там немає, — і тому максимальну свободу людини не можна заякорити в часі, в шуканні архетипа. Радіо передає людині не ефемерну, а вічну вістку, що остаточне призначення людини, в якій проєкції часу вона не була б, — небуття.

Тема спадщини продовжується у вужчих історично-мітологічних рамках, себто в атавістичних спогадах роду. Може знайдеться в інтимних спогадах роду якась цілком конкретна спадщина, що дасть людині визначення. Навіть, коли ця спадщина — звичайна дерев'яна ложка, все таки ця ложка унікальна — це цілком моя ложка. Вона навіть стерта на одному боці і тим ще більше визначена, ще більше конкретна і сама в собі. Так бо починається поезія «Спадщина»:

Я маю від прабаби
дерев'яну ложку:
лише трохи стерту
на однім боці.

Від неї маю брошку
із слоневої кістки:
трьох білих коней
під білим деревом.

Ось особистий, позначений довгим життям предків реквізит, який може рятувати від жахливої свободи, ідентифікуючи людину, закорінюючи її у фізичному часі, даючи їй — через її предків — точно окреслене існування, і тому даруючи їй більш чи менш постійну, людську, форму. І ще один елемент скривається в цьому подарунку: відображення коней на брошці, себто відображення підсвідомости. Вірш продовжується так:

Від неї грім
у літнім пополудні,
страх і дивування
в куцах агрусу.

Від неї маю кару
моєї баби:
ніжнішу, як кара
її власної баби.

Отже, атавізм роду знову відбивається в атавістичному страху перед природою, а не в гармонійному злитті з нею. Адже відображення коней було тільки їхнім в і д о б р а ж е н н я м, уважно продуманим скульптурним людським твором. Отже, значення ложки і брошки пропадає в присутності людської спадщини страху, непевности, кари. Вірш кінчається розмовою про час, про вічну циклічність природи, в протилежності до цілковитої випадковости та арбітрарности людини у всесвіті:

Від неї маю смерть,
від неї могилу,
і карбований вірш
під кривою березою:

«Листя має
свій час падати,
і квіти марніти
під південним вітром,

а лише ти,
одна зі всіх,
маєш усі пори,
на свою смерть».

Унікальність людини ще раз підкреслюється — вона ж бо «одна зі всіх».

Ні природа, ні підсвідомість, ні шукання архетипів — ніщо не помагає визначити і закориги людину. А все таки Патриція Килина звертається до них знову і знову, щоб зрозуміти трагедію відчуження людини від «божевільної» при-

роди, — відчуження, що спричинене саме протилежністю до божевілля: свідомістю та інтелектом. У цьому зачарованому колі людського існування, вона своїм талантом та інтелектом бажає усвідомити себе та своє відношення до всесвіту. Бо Патриція Килина перш за все поет-мислитель, будівнича філософських мітів про людину в чужому всесвіті, про людину-чужинця:

Сімсот казок я знаю,
і сімсот ще не чула.
Я напівнародилася,
і теж напівумерла.
Я Цезаря знала добре,
познайомлюся з Цезарем завтра.
Я вільна від часу,
я — полонена години.
Говоріть про мене вчора,
говоріть про мене сьогодні.
Я напевно не існую,
бо думаю за багато.

(Друга частина в наступному числі)

Собака

Ба Дзінь

I

Не знаю я ні свого імени, ні прізвища, ані того, скільки мені років. Немов камінець, жбурнули мене в світ оцей; отак і опинився й існую я в ньому. Не знаю, хто батько мій, хто мати моя. Я всього-навсього кимось покинута, забута річ. У мене жовта шкіра, чорне волосся, чорні очі, приплюснений ніс, низька постава. Я один із сили-силенної людей, та ще й той, кому долею призначено волочити своє існування серед них.

У кожного є дитинство. Було воно і в мене. Мое дитинство, одначе, не таке, як у інших. Не знав я тепла й ласки, не знав, що це значить — бути ситим. Не відав я теж, що таке любов. Холод і голод — оце і все, що я знав.

Одного дня, точну дату я вже не пригадую, одним словом, одного дня, худючий та довготелесий старий чоловік, з обличчям, повним зморщок, сказав, стоячи переді мною:

«В такому віці, як ти, слід йти до школи та вчитися. Погоня за знанням, бажання знати — перша найважливіша річ у людському житті».

Вигляд у цього чоловіка був серйозний, статечний; голос — теплий, лагідний.

Пішов я тоді від нього, забувши про свій голод і холод. Я шукав скрізь і всюди; я знаходив і пишні величаві будівлі, і скромні простенькі будиночки. Кажуть, що всі ці будівлі звуться школами. Піднявши догори голову, я входив досередини, бо пам'ятав, що погоня за знанням, бажання знати — перша найважливіша річ у людському житті.

«Геть! Сюди тобі не вільно заходити!» Чи у пишній, величавій будівлі, чи то в скромному, простенькому будиночку; чи натрапляв я у дверях на лихе обличчя, чи на добре — неодмінно чув я ті ж самі слова. Вони шмагали

мене, немов шкіряна нагайка, і я відчував біль у цілому тілі. З пониклою головою йшов я геть. З середини будинку доникав до мене дитячий сміх, який ще довго дзвенів у моїх вухах. Вперше сумнів закрався у мою душу: людина я, врешті-решт, чи ні?

Сумнів мій зростав щоденно. Але, здавалося, якийсь голос повсякчас нашіптував у мене над вухом: «Чи вважати тебе, врешті-решт, людиною, чи ні?»

В напіврозваленому храмі стояла статуя якогось бога. Божество це — всезнаюче, всесильне, думав я. Над нішою не було завіси, і суворий вигляд бога було видно увесь — з ніг до голови. Хоч позолота на його тілі вже облупилася і навіть одна рука його була відбита, божество одначе було все ж таки божеством. Я підбіг до жертовного столика й почав перед ним молитися: «О, боже мій! Будь ласкавим, настав мене: людина я, кінець-кінцем, чи ні?!»

Уста у божества навіки склеплені. Навіть уві сні не бажало воно відповісти мені. Та я й сам, нарешті, розв'язав це питання. Я сказав: «Як же можна вважати за людину отакого, як я? Хіба ж цим не зганьбиться оце священне слово — „людина“?» Таким чином мені стало зрозуміло, що я — зовсім не людина.

Я вирішив, що життя мое цілком таке, яке мені й належить: я жебрачу, випрошую недоїдки супу та рижу, як та собака, що виканюче в людей кістку. Я зовсім не людина, а тільки якась річ, якесть створіння, що належить до тієї ж категорії, що й собаки.

Одного дня прийшло мені в голову таке: «Оскільки я є річчю, то ж, очевидно, можна запропонувати себе на продаж». Відразу ж я вирішив себе продати! Заткнувши за спину сніпок соломи,^{*)} повільними кроками я блукав і по переповнених людською юрбою, і по невеличких, малолюдних вуличних базарах. Я, не кваплячись, походжав з задраною догори головою, щоб дати змогу людям роздивитися мене, і в цей спосіб я надіявся знайти собі покупця. Я не хотів жадної плати за себе; я всього-на-всього хотів, щоб хтонебудь з людей дав мені якийсь притулок, якийсь кусник кістки попогризти, і тоді я міг би так, як і собака, віддано служити своєму господареві.

Однак від сходу аж до заходу сонця проблукав я по базарах, але не натрапив на жодну людину, яка підійшла б і спитала б щось у мене. Всюди були лиш вишкірені, скривлені злобними насмішками обличчя. Тільки двоє чи троє дітлахів підійшли до мене, щоб побавитися пучком соломи, заткнути за мою спиною.

*) Причепивши пучок соломи до речі чи тварини, в Китаї цією «солом'яною маркою» показують, що ця річ чи тварина є на продаж.

Я знеслилися, зголоднів; та мені нічого не лишалося, як повертатися до напіврозваленого храму. Побіч дороги я підібрав обліплену пилом половинку пампушки, і хоч була вона і черства, як камінюка, і чорна, як земля, я все ж таки проковтнув її. Зрадів я чимало, бо ж мій шлунок виявився попросту майже такий, як собачий.

У напіврозваленому храмі не чути було людських звуків. Я міркував собі: «Навіть будучи річчю, я не можу себе продати. Це значить, що не тільки я — не людина, а ще й до того річ, яка нікому цілком не потрібна! Я розплакався. Сльози людські, справді, коштовні, але мої нікому не були потрібні і, в суті речей, не варті ні одного гроша.

Я підповз до жертовного столика, обливаючись гіркими сльозами. Я хотів виплакатися вдосталь, бо ж зараз я ще мав сльози, та й то — самі тільки сльози. Я плакав не тільки в напіврозваленому храмі, а навіть побіг і став плакати під дверима в заможних людей.

Забившись в куток під стіною одного такого великого будинку, закостенілий і голодний, я гірко плакав. Бож я міг принаймні ковтати свої сльози та чути звуки свого ридання, щоб приглушити голодне бурчання в шлунку!

З будинку вийшов молодий чоловік у гарному, західнього крою, одязі. Він навіть не глянув на мене! До будинку зайшов чоловік середніх літ у довгому традиційному халаті. Він також не глянув на мене... Багато людей пройшло повз мене, та жоден з них не звернув уваги на мене, немов би я там і не стояв.

Нарешті довготелесий молодий чолов'яга вийшов з будинку і помітив мене. Він підійшов до мене і з лайкою гримнув: «Геть! Це не місце для твоїх ревів!»

Слова його прозвучали, як гуркіт грому: переді мною все загойдалося, в очах потемніло. Він стусонув мене ногою точнісінько так, як собаку. Тамуючи свій плач і охопивши голову обома руками, я подався геть. Ні слова я не мовив, бо не мав що сказати.

Повернувшись до напіврозваленого храму, я впов додолу, бо сил у мене більше не було. Отак я лежав на землі і скавчав, як покалічений собака. Суворі очі божества згори споглядали на мене; ця пара очей заспокоювала біль у цілій тілі.

Сліз більше не було. Я поплазував до жертовника і, сповнений почуття глибокої вдячності, упав перед ним на коліна з молитвою на устах:

«Хоч я і не людина, боже, однак, оскільки долею призначено мені жити на світі, я буду й далі волокити своє існування. Відколи я живу, не було в мене ані батька-матері, ані рідні. Живу я, немов кимось покинута, забута річ. Отож молю тебе, о справедливе, безсторонне божество, стань моїм батьком! Тому, що я не людина, не можу знай-

ти серед людей жадної ласки та любови. Тому й звертаюся до тебе!»

Уста у божества навіки склеплені, воно не суперечило мені. І ось я вже мав батька! Мій батько — оте справедливе, безсторонне божество з відбитою рукою!

II

Хоч я, як і завжди, щодня вирушав старцювати, одначе, як тільки я діставав щось, що притупляло мій голод, я зараз повертався «додому»: бож вдова у мене, як і в інших, був тепер батько! І хоч цей «дім» мій — тільки напіврозвалений храм, а батько — тільки кам'яне божество, та ще й божество, уста котрого склеплені на віки вічні, божество, яке не промовляло до мене жадного втішного слова — однак у цьому світі нашому тільки воно єдине не бажало прогнати й покинути мене. Тому й було воно, це божество, єдиною моєю ріднею в світі.

Хоч у холоді й голоді, дні минали хутко; я виростав з кожним днем. Щось чудне, дивовижне з часом з'явилося в нутрі моїм. Сам я ясно усвідомлював, що я — зовсім не людина; і навіть часто, в хвилини забуття, цими словами пригадував собі цю істину. Проте людські бажання й прагнення почали поступово зростати в мені.

Подібно до інших людей, я жадібно прагнув смачних страв, великого дому, гарного вбрання, теплої ковдри.

«Це — прагнення людські. А ти ж — не людина. То як же зможеш ти здобути для себе оце все?» — нагадував я собі, як тільки виявляв присутність отаких дивовижних думок у своїй голові.

Та ці слова були марними. Людські прагнення, кінець-кінцем, народжувалися й росли в моїй особі, що в дійсності належала до категорії собак. Хоч я й добре усвідомлював, що прагнення ці — річ небезпечна, та сам я не знайшов способу їх подолати.

Отже, всілякого роду речі, що з'являлися перед моїми очима в крамницях на великих вулицях, стали надзвичайно спокусливими. А особливо зворушували мене ті ніжки, що рухалися по хіднику! Ніжки ті — рожеві та повні, такі делікатно-витончені, такі шовково-ніжні та такі гладесенькі, що жадного рубчика на них не знайдеш. Немов би їх витончено з рожевого нефриту. Часом ці ніжки крокували по хіднику. Ні, не крокували, а злегка витанцювували. Вони часто закривали собою мое поле зору, немов дві великі колони. А часом тими ніжками ступалося у крісло рикші посеред вулиці; тоді одна з ніжок закидалася на другу і вони виструнчувалися навскіс, немов би чекаючи, що хтось підійде й погладить їх.

Не один раз здалеку я простягав руку з наміром підійти до тих ніжок і погладити їх. Та лише погляд мій

наближався до них, уїдлива думка починала гризти мене: «Обережно, ти ж не людина!» І вся моя хоробрість тоді зникала.

Однак одного дня я побачив, як маленький білошерстий песик улігся біля тих ніжок і віддано притулився до них мордочкою. Він навіть, оббігши довкола тих ніжок, стрибнув і всівся на них. «Це не конче дозволяється тільки людям», — вирішив я. «Песикові ж також дозволяється!» З цією думкою у мене раптом появилася відвага: я побіг до тих любих ніжок. І вже ось-ось добіг був до них, як тут — не знаю, де вона взялася — якась лапа вп'ялася мені в карк і з силою кинула мене до землі.

«Засліпило тебе, чи що?!» — оце й усе, що я почув, бо нараз я відчув, що в голові моїй потемніло, в очах застрибало безліч зірок і, втративши свідомість, я впав на землю.

Я поповз, а довкола — тільки вишкірені від сміху обличчя. Огидні, химерні звуки сміху боляче різали мої вуха. Затуливши їх, я побіг геть.

Полуда, що заволокла мій зір, уже сповзала з очей моїх. Мені вже стало зрозуміло, нараз прояснилося, що впродовж цих багатьох років я самозадоволено вважав себе собакою, чи принаймні істотою з категорії собак. Та тільки тепер я пізнав, що навіть і собакою я не надаюся бути!

З тяжким серцем я повернувся до свого храму, всівся коло жертовника і мовчки роздумував. Здавалось, я знову побачив, як той білошерстий песик віддано тулиться до тих ніжок. Здавалось, немов би я також побачив, як затишно йому жити у великому котеджі, насолоджуватися смачною стравою, теплою підстількою, щирою ласкою й любов'ю. Заздроці, як гадюка, жалили мое серце. Тоді я порачкував по долівці: я плазував на всіх чотирьох, тряс головою, випинав зад, гавкав по-собачому. «Чи робить це мене схожим на собаку, чи ні?» — думав я.

Коли я гавкав, мені здалося, що мій голос майже такий, як і собачий гавкіт, і я подумав, що тепер уже можна було прийняти мене за собаку. Я був задоволений, на душі в мене полегшало. Безупину, на всіх чотирьох, я завжди рачкував та плазував.

Нарешті, ногам моїм захотілося випростатися, а руки мої теж не могли вже більше пересуватися по долу. Розчарування кліщами зімкнуло мое серце: «Не випало мені щастя навіть собакою бути!» Я знову звалився додолу і у відчай заривався. Втамовуючи сльози, я став на коліна перед жертовником і почав молитися.

«О, божество! Божество, що еси моїм батьком! Благаю тебе, перетвори мене на пса! Всього-лиш-на-всього на такого ж малесенького песика, як отой білошерстий!»

Уста у божества навіки склеплені.

Щоденно рачкував я по підлозі, гавкав по-собачому, але таки не мав щастя перетворитися на собаку.

III

У мене жовта шкіра, чорне волосся, чорні очі, приплюснений ніс, низька постава. Але є ще на світі й люди з білою шкірою, жовтим волоссям, зеленавими очима, високою поставою.

Вони, то поодинці, то вдвійку, а то й втрійку широкими кроками ходили по вулицях і хідниках. Високо піднявши голови, розглядаючи все довкола, вони невпадко наспівували якісь пісеньки, безладно галасували, зневажливо реготали. Виглядало так, немов би на цих вулицях та хідниках, крім них трьох, нікого більше не було. Решта людей боязко проходила мимо них, або оминала їх десятою дорогою.

Я зробив нове відкриття. Так звані «люди», в засаді, також поділяються на різні категорії: над тими людьми, яких я звичайно бачу, в дійсності є ще величніші за них люди.

Відколи я зробив це нове відкриття, я часто бачив на вулицях оцих величніших людей: у шапках-безкозирках з білого полотна, у білому одязі з синіми стрічками, з відкритими ковнірами, що оголювали волохаті груди, то вдвійку, то втрійку, а то й вчетвірку блукали вони вулицями.

Вони повсякчас реготалися, співали, горлали; вони то билися пляшками від вина, то мацали жінок. Часом я навіть бачив, як вони сиділи в кріслі рикші, а на їхніх колінах всідалися оті рожеві ніжки, що я їх так любив. Говорили вони незрозумілою мені мовою.

Люди з пошаною поступалися їм дорогою, а я ще більше не наслідювавсь наближатися до них, бо ж були вони занадто величними!

Я тільки здалека спостерігав і потайки обожнював їх та бажав їм щастя. Захоплення це навіть вгомонувало мій голод. Я радів, що на світі є такі величні, як оці, люди. Через це я навіть забував про свою власну мізерність, про свої страждання.

Я потайки обожнював їх і бажав їм щастя, а себе постійно перестерігав: «Не підходь до них близько, тримайся на віддалі, щоб не споганити їх!» Але одного разу я все таки опинився близько біля них.

Вечоріло. Голодний та знесилений, неспроможний більше пересуватися, я присів коло придорожньої стіни, легенько потираючи свої почервонілі ноги, до яких поприлипала грязюка. Голод гостро пронизував ціле мое ество; перед очима плавали різномодні візерунки; все довкола мене затуманювалося, і я навіть не відчув, як один з оцих

величних людей підійшов до мене. Коли ж я, побачивши його, хотів встати й уступити йому шлях, було вже запізно.

Нога його надзвичайно гостро стусонула мене в ліве плече і обпекла його, як гострим ножем. Від різкого болю я клубком завертвся на землі.

«Со-ба-ко!» — чітко-пречітко почув я це слово, сплюнуйте з уст величної людини. Рука моя розтирала синяка, а уста мої знову й знову шепотіли це слово — «собака».

Коли я повернувся до розваленого храму, я забув про болочого синяка: я рачкував по землі, тряс головою, випинав зад, гавкав по-собачому. Я відчував, що я нарешті — собака!

На душі в мене полегшало. Я сміявся, сміявся, заливаючись сльозами, бо зрозумів, що тепер я вже насправду собака. З глибокою вдячністю я опустився на коліна перед жертвоним столиком і став молитися:

«О, божество! Божество, що сси моїм батьком! Я не знаю, як віддячитися тобі! Бо тепер я вже справді — собака... Ота велична людина, ота надлюдина, проти всяких моїх сподівань, назвала мене нарешті „собакою”!»

Уста в божества навіки склеплені.

Безустанку рачкував я по долівці, гавкав по-собачому. Бож я — собака!

IV

Знову я зіткнувся на вулиці з тими рожевими ніжками. Як дві витончені колони, вони поволі наближалися до мене.

Я ледь-ледь витримував у чеканні, поки вони підійдуть до мене. Моє серце потонуло в радощах, бож я тепер уже був собакою!

Коли рип шкіряних черевиків був уже цілком близько, я зненацька рвонувся до тих ніжок. Я плазував і міцно обіймав ці рожеві вимріяні ніжки, яких я так довго і так жагуче прагнув! Я щільно притулився до них своїм обличчям і лизав їх. У вухах моїх дзвеніли різномірні звуки; щось тяжке навалилося на мене; безліч рук потягли мене геть, та я міцно обіймав оті ніжки, і, хоч убий, не відпускав їх.

V

Коли я опритомнів, я побачив, що знаходжуся в якійсь темній ямі. Людських голосів не було чути в ній, а повітря було таке тяжке та затухле, що я мало не задихнувся. Не знаю, де я опинився, але знаю, що це — не собача будка. Я ще подумав був порачкувати на чоти-

р'юх, загавкати по-собачому; одначе все тіло нестерпно боліло та й мотузками був я міцно зв'язаний — так, що й рухнутися не міг. Я також подумав, що, як і дотепер, у напіврозваленому храмі закостеніло сидить у ніші справедливе, безсторонне божество з відбитою рукою, божество, що стало моїм батьком. Воно там очікує мене. Я повернувся! Будь-що-будь, а я повернуся до того розваленого храму...

Дарма, як болить ціле мое тіло, а я все ж таки — собака! Я буду гавкати, буду кусатися! Я перегризу оці мотузки і помчу назад до свого напіврозваленого храму...

Переклад з китайської Лідії ГОЛУБНИЧОЇ

ПРО АВТОРА

Ба Дзін (справжнє ім'я Лі Яо-тан) — один з відомих письменників Китаю, який тепер проживає в КНР. Він народився 1904 року в провінції Сичуань, у верхів'ях Янцзицзяну. Студіював у Франції в 1926—27 рр. Уперше почав друкуватися в ці роки. Ба відомий також як перекладач, але більш відомий як автор багатьох оповідань, повістей, романів. Особливо знані його трилогії: «Любов», («Туман», «Доц», «Блискавка») та «Стрімка Течія» (автобіографічний роман «Родина», що є, мабуть, найкращим з його творів, «Весна», «Осінь»). Всі його вартісніші твори написані в 1930-ті роки (перекладений нами твір — у 1931 році). Після 1949 року творчість Ба Дзіня помітно зійшла нанівець. Наприклад, його нариси про Корейську війну, опубліковані в збірці «Життя серед героїв», — цілком бездарні з художньої точки зору.

У комуністичний період Ба Дзін — член багатьох культурно-громадських та державних установ. Він широко подорожував як голова багатьох делегацій і товариств дружби з чужими країнами тощо. Однак Ба Дзін ніколи не став членом компартії. У 1957 році — редагує місячник «Народна література»; в 1961—66 рр. — «Шанхайська література». Ба Дзін не оминув і критики. У жовтні 1958 проти нього піднято цілу кампанію, що засуджувала його творчість до 1949 р. як «вираз анархізму». У молодості він, як і безліч інших китайських інтелігентів, справді був прихильником соціалістів — анархістів. Навіть його літературний псевдонім — взятий від Бакуніна (перший склад) і Кропоткіна (останній склад, що в китайській транскрипції звучить «дзін»). Але, на щастя, цю кампанію незабаром відкликано.

Надлюдина

Бін Сінь

Хе Бінь був юнаком холодним, вовкуватим. Ніхто ніколи не бачив, щоб він з кимось дружив чи знався. Хоча й чимало людей мешкало у великій кам'яниці, в якій він жив, Хе Бінь не звертав на них жодної уваги. Не було й того, щоб він здумав поїсти разом з іншими людьми в їдальні будинку, в якому мешкав. Випадково зіткнувшись при вході чи при виході з котримсь із своїх сусідів, він вітався тільки зрідка. Коли приходив листоноша, молодь наввипередки бігла до нього, щоб відібрати свої листи. Хе Бінь же жодних листів ніколи не одержував. За винятком того, коли щоденно в канцелярії, де він працював, бувало перекинеться кількома словами в службових справах із своїми співробітниками, як також тоді, коли бабуся Чен, його господиня, приносила йому до кімнати щось попоїсти, він промовляв до неї декілька стереотипних фраз, що їх належить сказати у подібній ситуації, Хе Бінь інакше і рота було не розкривав.

Не тільки він не мав взаємовідносин з людьми. Він на загал не зносив нічого, в чому проявлялося хоч якесь життя: не було в його кімнаті ні букетика, ні горщика квітів. Було в ній холодно та похмуро, як у гірській печері. Однак полиці були завалені книжками. Повертаючися з праці, він крокував один-однісінський, низько похиливши голову. Лише зачинивши за собою двері та зірвавши кашкет з голови, Хе Бінь всідався за стіл, тягнув якусь книжку, що попадалася йому під руку, і читав її. Читав він неухважно, відсутньо. Нараз відчувши, що втомився, він вставав і кілька разів — туди й назад — міряв кроками кімнату, або ж відхиляв завіску на вікні й зиркав на вулицю. За якусь мить, одначе, він знову опускав її.

Бабуся Чен вважалася єдиною людиною, до якої Хе Бінь ставився дещо інакше, ніж до інших. Принісши йому їжу, вона часом ставала збоку й заводила з ним розмову, усе допитуючися, чого він такий самотній. Деколи Хе Бінь в кількох словах відповідав на її запити:

«Світ цей порожній, а життя людське не має жодного сенсу. Спілкування людини з людиною, з всесвітом, з усіма створіннями — це все тільки нагадує п'єсу в театрі: вийшовши на сцену, вони батьки й сини, матері й доньки, та ще й такі близькі, такі, бач, рідні, що куди там. А зійшовши із сцени та зірвавши маски з лиць своїх, вони розходяться на всі боки, кожен іде своїм шляхом. І хоч плач, хоч смійся, а це завжди так. Краще вже покинути їх, аніж зв'язуватися з ними. Чейже й Ніцше висловився дуже влучно: і любов, і жалість, це все — зло!..»

Хоча й не все було ясно бабусі Чен, але, слухаючи його, вона тямилла з доброю половину того, що він казав.

«Якби це було справді так, — посміхаючись, говорила вона, — то який сенс мало б наше життя на світі? Чи не ліпше було б умерти, сконати? І навіщо тоді одягатися, їсти? . . . »

«Чи не занадто ви високої думки про себе і світ? — і собі, ледь-ледь кутиками уст посміхаючись, промовляв він. — Було б ліпше так, щоб немов пливучі хмари, немов біжучі води, котитися слідом за ними — от і все!»

Бабуся Чен не була проти того, щоб ще погугорити. Та бачучи, що обличчя Хе Біня не виражає жодної зацікавленості, і що він, схилившись над мискою, зосереджувався на страві, вона не наслідувалася продовжувати розмову.

Цього вечора він раптом прокинувся. З будинку навпроти чувся жалібний стогін. Цей болючий звук, спазматично обриваючися, своїм бринінням порушував тишу темної ночі. Хоча Хе Бінь ні трохи не розчулився, цей стогін все ж розбуркав його так, що він не зміг заснути цілісіньку ніч. Проміння місяця, немов вода, просочувалося крізь тюлеві завіски на вікнах. Йому згадалося багато картинок з років дитинства: ласкава, любляча мати; міріяди зір на небі; квіти в дворі . . . Розум його докраю втомився. Він щосили намагався позбутися оцих думок, та нічого не міг вдіяти. Ці картини безупину хмарами насувалися на нього аж до самого світанку. Лише тоді він трохи стулив повіки.

Три ночі підряд він чув стогін; три ночі, не стуляючи очей, він дивився на місяць; три ночі роздумував про минуле . . .

Іжа й сон його втратили будь-який порядок, стали хаотичними. Довкола очей його з'явилися чорні кола, а обличчя нелюдськи поблідло. Коли він іноді заглядав у дзеркало, то сам тривожився своїм виглядом. День-у-день він все ж таки, як механізм, виконував свої службові обов'язки. Та тепер у до тла спустошеній його голові без жодних спонукань став виринати хворий отієї пізньої ночі.

На сьомий день, вставши рано, він запитав у бабусі Чен, хто той хворий з будинку навпроти. Дивуючись його несподіваним запитанням, вона відповіла:

«Та ж то Лу Ер, розсильний хлопчина з кухні. Отого дня, вибігши на вулицю, він раптом, не знати чого, зламав собі ногу. Сам купив собі плястера й обліпив ним зламану ногу, але це не допомогло. Отой, що стогне щоночі, то й він. Нещасна дитина! Тільки ж одинадцять сповниться йому у цьому році!... У звичайні дні він хлопчина старанний та щирий, надзвичайно милий та приятний...»

Хе Бінь, немов не чувши сказаного, одягнув пальто та шапку і рушив до дверей. Бабуся Чен і собі замовкла. Вона забрала миску й збиралася вийти з кімнати, як тут Хе Бінь, повагом витягнувши з кишені паперову асигнацію, подав її бабусі Чен із словами:

«Віддайте отому Лу Ерові! Нехай покличе лікаря, щоб той вилікував ту його зламану ногу...» Сказавши це, він пішов геть. Сам, один-однісінький, а навіть і голови не повернув.

Як тільки вона поглянула на величезну суму грошей, бабуся Чен оторопіла, вкрай здивована. Пан Хе, виходить, також може зворушуватися і навіть співчувати іншим!? Це небувала річ! З мискою в руках застигла вона на порозі, усе ще зачудована тим, що сталося.

Стогін поступово стихав; місяць теж поволі вищерблювався. Та в голові Хе Біня все ще мутилося — ласкава, любляча мати, міріяди зір у небі, квіти в дворі... Розум його цілковито знесилився; щосили намагався він позбутися оцих непотрібних думок, але не міг нічого вдіяти: картини ті без упину пливли на нього хмарами.

Через декілька днів стогін стих. Ночі стали по-давньому тихі, а Хе Бінь, як і раніше, став спати сном «мудреця, якому нічого не сниться». Думки тих минулих кількох ночей здавалися тепер тільки блідим світлом передсвітанкового місяця, що падало на льодовий шпиль гори, вмить відбивалося й зникало.

Бабуся Чен, приводячи з собою Лу Ера, кілька разів стукав до Хе Біневих дверей, бо Лу Ер хотів подякувати йому. Та Хе Бінь немов забув про те все, що сталося. Байдуже підвівши голову, він кидав на них крижаний погляд, хитав головою і знову брався за свою книжку. Лу Ер, задравши догори смагляве, повне личко, спостерігав з-за дверей і ледь-ледь не плакав.

Одного дня, під час вечері, Хе Бінь повідомив бабусю Чен, що його переводять до іншого бюро і що післязавтра, рано-вранці, він буде вибиратися. Він попрохав її звести рахунки за харчі та житло. Бабуся Чен почувалася розчарованою: таких спокійних мешканців не є багато. Та, в кінцевому підсумку, не могла ж вона зали-

шити його в себе. Тому, відразу поздоровила його з новою посадою, а він, ледве кивнувши головою, повернувся до кімнати й почав збирати свої книжки.

Після всього він дуже втопився і мить заснув. Та раптом почув, як ручка дверей ворухнулася кілька разів, а далі немов би хтось легенько штовхнув двері рукою. Без слів, без руху, принишк він на ліжку. Однак за мить все втихло.

На другий день він знову пакувався за закритими дверима. Коли бабуся Чен запропонувала допомогти, він відмовився, кинувши тільки, що потурбує її тоді, коли матиме до неї якусь справу. Потім, як бабуся Чен зійшла вниз, він раптом пригадав, що забув купити мотузок. Повільно відчинивши двері своєї кімнати, він встиг помітити якусь людську тінь, що промайнула перед ним. Коли він ще раз приглянувся, побачив, що це Лу Ер сховався за дверима навпроти. Вагаючись, Хе Бінь оглянувся навколо: жодного іншого слуги там не було видно. Тоді гукнув він до Лу Ера:

«Лу Ер! Сходи й купи мені мотузок!»

Лу Ер повільними, непевними кроками зайшов до кімнати. Безмежно радий, він схопив гроші й побіг униз по сходах, летючи немов на крилах.

Не пройшло й миті, як Лу Ер, захекавшись, з розчервонілим від бігу обличчям, збігав уже вгору сходами. В одній руці тримав мотузки, а друга була за спиною, звідки трішечки визирали золотисті зірочки. Віддавши мотузки, він високо задрав голову, немов хотів щось сказати, і одночасно став витягати руку з-за спини. Та Хе Бінь не звернув на нього жодної уваги, а забравши мотузки, зник за дверима кімнати.

Він добре напрацювався, поки все попакував. Стискуючи руки одну в одній, він оглянувся навколо: в хаті тепер було пусто-пустісінько... Прилігши, він відчув, що йому душно. Тоді він знову встав і трішки розчинив вікно та двері. Прохолодний вітрець повіяв з обох сторін.

«Дихати нічим, як завжди! У голові ніби якась безладдя; кімната ніби якась занадто порожня. Ой і натовпився ж я за ці два дні! У буднях життя, природно, трапляється іноді й дещо незвичайне... Однак чом оце думки мої знову повертаються до хворого тієї пізньої ночі?!? ... Ласкава, любляча мати... А, не думатиму більше про це! Дуже воно непокоюче!»

Легесенький вітерець роздув коротке волосся на його чолі, висушив на нім краплини поту і поволі своїми крилами заколисав його.

... Білі стіни з усіх боків; слабке світло в небі; кілька темних тіней у кутках кімнати. Час ішов, хвилина за хвилиною...

Ласкава, любляча мати; повне небо зірок; квіти в дворі. О, не думатиму більше! . . . Дуже непокоюче . . . непокоюче . . .

Чорні тіні поволі перемандрували на стелю. Він уже нічого не бачив. Час ішов, хвилина за хвилиною . . .

Вітер став сильнішим. Місячне сяйво залило бічну комірчину кімнати. Міріяди зірок, якое витанцювуючи, безладно влітають досередини. В їхньому сяйві тихо заходить у кімнату жінка, вся в білому. Правою рукою підтримує спідницю; ліва — прикладена до чола. А вслід за нею проникають до кімнати якісь чисті пахощі. Повільно нахилиється вона над ним і дивиться, мовчки й нерухомо дивиться . . . А в блисківі очей її — повно любови.

Усі нерви в ньому нараз заніміли! Піднятися б — так не сила. «Це ж я . . . в колиці! І мама! . . . Ласкава, любляча мама . . .»

«О, мамо! . . . Я хочу встати й прилинути до твоїх грудей! Я знаю, ти обіймеш, пригорнеш мене до грудей своїх! . . .»

«О, мамо! Ми зв'язані на віки вічні і ніколи не покинемо одне одного!»

Поволі вона відступила назад, а в блисківі очей її, як і раніше, було повно любови. Образ її став невиразним. Зорі стали падати, як злива. Безладно летючи, вони скупчувалися в темних тінях по кутках кімнати . . .

«О, мамо! Не йди, не йди! . . .»

Вираз любови, що десь приховувався понад десять років, знову з'явився на Хе Біневому обличчі. Сльози, що не з'являлися понад десять років, теж, як перлини, покотилися по його щоках.

А чисті пахощі все ще наповнювали кімнату; жінка в білому теж усе ще була в кімнаті. Він трішечки розплющив очі. Білі стіни з усіх боків; і слабке світло в небі; і купи темних тіней по кутках — все видавало з себе ті чисті пахощі . . .

Але як тільки він поворухнувся, відчув нараз, що якась маленька постать навшпиньки виходила з кімнати. Наблизившись до дверей, вона ще раз повернула маленьке личко й поглянула на Хе Біня . . . Це був хворий отієї пізньої ночі — Лу Ер!

Зібравши всі свої сили, Хе Бінь підвівся. На перев'язаних мотузками книжках стояв кошочок золотистих квітів. У чім був — підійшов до них. Під кошочком знайшов також і клаптик паперу з незграбно виведеними, великими гієрогліфами. Під слабким місячним світлом він глянув на них і прочитав: «Не знаю, як можу віддячитися Вам за Вашу доброту. Я зазірав до Вашої кімнати декілька разів, але ніколи не бачив квітів на Вашому столі. Тут повно торговців квітами. Не знаю, чи помітили це Ви, чи ні. Квіти в оцім кошочку (навіть не знаю, як вони

звуться) виростив я сам. Та пахнуть вони міцно і дуже мені подобаються. Надіюся, що й Вам вони напевно сподобаються. Я давно уже хотів подарувати їх Вам, але ніколи не було нагоди. Однак учора я почув, що Ви вибираєтеся, і тому поспішив дати їх Вам. Мені здається, що Ви їх напевно не бажаєте, ані не потребуєте. Та є в мене мама. Тому, що вона так дуже любить мене, вона щиро Вам за все вдячна. Чи є й у Вас мама? Вона також напевно любить Вас. Отак, здається мені, моя і Ваша мама — добрі подруги. Тому Ви повинні прийняти те, що дарує Вам син подруги мами Вашої! Вклоняюсь Вам. Лу Ер».

Прочитавши це, Хе Бінь, обхопивши квіти обома руками, повернувся до ліжка. Вся його сила волі вичерпалася до дна, і він дав повну волю гірким риданням.

Чисті пахоці все ще наповнювали кімнату. А мати — пішла! За вікном, як і в кімнаті, було тільки сяйво місяця, сяйво зірок, сяйво сліз на його щоках — і це все відбивалося одне в одному.

Уранці, коли ввійшла бабуся Чен, одягнений Хе Бінь, з низько насуноюю на чоло шапкою, спиною до неї стояв біля вікна. З усмішкою на устах, бабуся Чен спитала, чи любить він . . . тістечка. Він заперечливо замотав головою. Незабаром прибув рикша. Валізки знесено вниз. Хе Бінь, із слідами сліз на обличчі, тихо подякував бабусі Чен і з кошачком квітів у руках рушив до рикші.

Поруч бабусі Чен стояв Лу Ер, а на їхніх обличчях застиг подив. Вони дивилися доти, доки пилюка, яка хвостом плелася за візком рикші, була вже зовсім далеко. Аж тоді бабуся Чен обернулася до Лу Ера:

«Піди на прибереи в отій порожній кімнаті. Та не забудь знову замкнути її! Ключ на дверях!»

У кімнаті було пусто-пустісінько. На ліжку одначе лежав аркушик паперу, на якому було написано таке: «Маленький мій Друже, Лу Ер! Перш за все хочу щиро вибачитися перед Тобою. Моя доброта — мій злочин! Ти кажеш, що хотів віддячитися мені. А я досі не знаю, як я маю віддячитися Тобі! Твій стогін отієї пізньої ночі привів до того, що я почав пригадувати безліч минулих подій, картин та образів. Першою серед них була моя мати. Любов її спроможна докорінно розворушити почуття мої, що подібні до застоїної води. Впродовж більше десяти останніх років я помилково вважав, що світ порожній, що життя людське не має жодного сенсу і що любов чи жалість — це зло. Те, що я дав Тобі на лікаря, було дією з мого боку, в якій не було ні крихітки любови, чи жалости! Я всього-на-всього хотів тільки позбутися Твого стогону, відмовитися від своєї матері, відкинути все-світ та людське життя, заперечити любов та жалість. О, Боже! Що за мислення!!! Ще раз глибоко вдячний Тобі за те, що в своїй блаженній невинності Ти вказав мені на

цих декілька слів, себто на вартість жалости, доброти й любови. Мій маленький Друже! Все це вірно! Всі у світі матері — добрі подруги, а всі сини у світі — також добрі друзі. Вони всі зв'язані один з одним і ніколи не покидають один одного. Ще перед тим як подарував Ти мені того кошечку квітів, приходила вже до мене моя мама! З собою принесла вона Твою любов, щоб зворушити мене. Я ніколи не забуду Твоїх квітів, Твоєї любови. А також прошу Тебе не забути, що Твої квіти і Твоя любов були принесені мені матір'ю Твого друга! Я грішний і порожній до тла . . . Я не маю нічого, що було б варте подарувати Тобі. Однак мої супутники в цей час — це блиск сліз моїх, сліз каяття; блиск місяця-молодика; блиск зірок ясних. У всесвіті тільки вони одні чисті, незаплямлені. Я нанижу на шовкову стрічку перлини сліз своїх; я прив'яжу її до обох кінців місяця-молодика; я здйму зорі з усього неба і понаставляю їх густо у впадину серпоподібного місяця-молодика! Хіба це теж не кошик золотистих квітів? Пахощі їхні — це моління про помилування розкаяної людини. Прийми ж, будь ласка, цей мій дар! Тільки кошечка квітів оцих — єдина річ у мене, що її варто Тобі подарувати! Уже розвиднилося і мені треба вирушати. Крім слів подяки, нічого більше немає в мене сказати Тобі, маленький мій Друже! Прощай! Прощай! Усі на світі сини — добрі друзі. Ми з Тобою зв'язані на віки вічні. Твій Хе Бінъ. P. S. Ти не конче розпізнаєш усі гієрогліфи і не конче зрозумієш цю мою писанину. Та й Тобі не потрібно все зрозуміти, бо розумієш Ти більше за мене!»

«Який же кошечка квітів подарував він мені?!» Задривши догори смагляве, повне личко, Лу Ер в невтіях дивився в небо.

Переклад з китайської Лідії ГОЛУБНИЧОЇ

ПРО АВТОРА

Бінъ Сінъ — письменниця, що проживає тепер у Китайській Народній Республіці. Справжнє її прізвище — Се Вань-ін. Вона народилася на Шандунському півострові, в північно-східньому Китаї. Після набуття середньої освіти в Китаї вчилася у Велслі-коледжі у США. Там же в 1920-і роки написала перекладену нами новелю.

Сальвадор (симфонія)

Віра Вовк

I

Чорте засмаглий у короні з ритмічних церков,
Танцюристе на пагорбах з бугенвілем на стегнах,
Коралевим кущем розгалужуєш свої жили.

Яку жертву запрагли Ошбссі, Ошчум, Ошаля,
Щоб придбати зашептане зілля на щастя
Для відмолення окрушини доброї долі,
Що загарбала срібними нігтями твоя фіга з гебану?

Ти танцюєш Саломеєю з моїм вирваним серцем.
У топазових бризках твій регіт зарощує ніч.

II

Заклинаю твоє ім'я в реліквар забуття.
Амарантове листя потопає в гербаріях снів,
Камені орлиця, що пручалася в пазурях сонця,
Замерзають у штилі потоки еольських арф,
Слонокістні свічі розсільозавлюють вічність на краплі,
І меандри в троянді перетворені в амоніт.

Померкла веселка на лоні солоних лілей,
Відцвіла Єманжá на воді голубиними кроками,
Океановий келих відрікся спраглої мушлі,
Що кривавила перлямутр, доки мідна рука
Не вирвала з матки на світ барокковий метеор.

Тому що Тереза спрагла, запалася в землю криниця,
Щоб з голоду гризла нігті, зітліла хлібина з зіниць.
Убили їй батька? Слід зарізати маму, сестрою підтерти
заулок,

А як не має сандалів, треба обтяти їй ноги об пень.

Тому що Тереза співає, мурава їй наддовбує груди,
Тому що кохає — в пазусі скорпіон.

Перекидаються жебраки слинороті

Її ім'ям надів'ялим — цвітом іпé.

Камінь у кіш їй дадуть, як розносить білизну по людях,

Аж вилущить квасний плід у гірких бур'янах,

Тоді їй покажуть, як на подвір'ї сусіда

Діти козу запрягають до тачки,

Як садить морелю для білої жінки коханий,

І дадуть їй ножа, хай заколе пантеру, що в серці щемить,

Бо чорне злеліяли щастя Ошóссі, Ошóум, Ошаля́,

Погравшися нею на ярмарку Долі,

Шматиною-лялькою з жахом роздертих очей.

IV

На зупливі трьох доріг

В розмальованих кахлях

Там святилище на колоні:

Богородице Діво.

На зупливі трьох доріг

Ждала тебе рідна доля,

Мружила хижі агати

Кітка, що була Сфінкс.

У долі серпанок пом'ятий,

Заяложена китиця в жмені.

Привітала тебе святим усміхом

Доля причинна.

На зупливі трьох доріг

Ти сіяла від щастя,

Що кришилося за твоїми зіницями

М'якушем хліба.

Коли до камінних сходів хвилясто
Напливають чорні хоефори,
Короновані алябастром і білошумним квітттям,
Стелити Ісусові Доброї Смерти
Своєї покори саморобний саван,
Кануть з очей виноградні грона
Над звітрилими мапами рук
Прошаків щастя на перехрестях, як ти, Терезо.
Моя доля цідиться струменем у твою,
І напучнявіла річка вливається устам в людське
страждання.

Вже не самотня, цілую пом'ятий шовк твоєї щоки
І павутинні узорі спрацьованих пальців.
Може, викличу свічку в твоїх зіницях, Терезо.
Поклади алябастровий дзбан на чоло
І провадь мене понад брудом ритмічними кроками
В Сальвадор, оперезаний світлом воскресним.
Понесу за тобою твій козуб стрільчастими сходами,
Де твоя передчасна дитина емалевим мателиком
Поведе нас у рай крізь дзвіницю розквітлого жакаранда.

Побратимство великого відродження

Юрій Лавріненко

I. «ТРИ МУШКЕТЕРИ»: ХВИЛЬОВИЙ, ЯЛОВИЙ, ДОСВІТНИЙ

Дивну об'яву можна було читати в Харкові, в грудні 1926 року:

11 грудня Володимир Коряк прочитає в залі Комуністичного університету імени Артема доповідь на тему: «Три мушкетери (Яловий, Хвильовий, Досвітній)».

Доповідь Коряка на тему «Три мушкетери» таки справді відбулася тоді в Харкові, понад 40 років тому. З доручення ЦК партійний критик Коряк викривав трьох друзів — Миколу Хвильового, Михайла Ялового, Олесья Досвітнього за те, що вони друзі, що вони організували Вапліте, що вони за високу європейську якість та суверенність української літератури. Проте Коряк влучно назвав керівну трійцю Вапліте «три мушкетери». Хто не знає роману Дюма, в якому міцна дружба трьох бойових товаришів, не знає ні зради, ні страху, ні перешкод!

Європейський романтизм створив образи вірної героїчної і щирої дружби не тільки в літературі. Романтизм дав зразки такої дружби серед самих письменників, в літературному житті. Наслідки творчої дружби письменників, надхненої спільними симпатіями і спільними творчими інтересами, були у світовій літературі великі. Пригадаймо хоча б літературні побратимства епохи «Бурі і натиску», а зокрема дружбу Гете і Шіллера, яка дала початок новій німецькій літературі. Пригадаймо також відомі гуртки чи побратимства романтиків у Франції двадцятих-тридцятих років минулого століття.

У нас, на Україні, в 1843—1847 роках, така інтимна літературна дружба й побратимство мали велике значення для здійснення генія Тараса Шевченка, талантів П. Куліша і М. Костомарова, які називали самі себе братчиками.

В Англії другої половини минулого століття сім письменників і мистців на чолі з Майкелем Россетті являли собою гроно друзів, що стали відомі під іменем «Прерафаелітське братство», і дали початок новітній англійській літературі.

А ось у 1906 році п'ять молодих друзів-поетів оселились в одному закутку Парижу в колишньому абатстві, утворивши там друкарню й видавництво. Ці друзі-поети так й увійшли в історію світової літератури під назвою «Абатство». Їм ми завдячуємо книжку Жюля Ромена «Єдинокупне життя» і цілу літературну течію.

Здебільша великі піднесення в літературі супроводжуються виявами літературної дружби і побратимства. І, навпаки, в часи упадку літератури між письменниками панує дух заздрости, ворожнечі, гризні. Література Розстріляного відродження дала нам кілька блискучих прикладів такої дружби і такого побратимства. Це насамперед «три мушкетери» — Хвильовий, Яловий, і Досвітній, що зібрали коло себе кращі таланти й утворили Вільну академію літератури, а також журнали й альманахи Вапліте. Коли партія ліквідувала Вапліте, «три мушкетери» з своїми товаришами дістали назву «диких», але ці «дики» тобто не приналежні ні до якої організації письменники, були далі об'єднані дружбою і створили блискучий журнал нового типу «Літературний ярмарок». Йосип Гірняк у своїх спогадах про ті часи каже:

«До „трьох мушкетерів” приєдналися потім Остап Вишня, Микола Куліш та інші. Керівник театру „Березіль” Лесь Курбас був у тісній дружбі з „мушкетерами”-ваплітянами. Цій дружбі завдячує Україна п'єси Миколи Куліша та їх великі постанови у Курбасовому „Березолі”».

Інше побратимство об'єднувало Миколу Зерова, Максима Рильського, Павла Филиповича, Михайла Драй-Хмару і Освальда Бургардта. Їх прозвали неоклясиками (хоч вони не мали ані організації, ані такої назви самі собі не давали), і їхня дружба дала золоту сторінку в історії нашої літератури. До речі, коли партія почала громити неоклясиків, Драй-Хмара написав сонет «Лебеді», нав'язуючи до п'ятірного гроно поетів згадуваного нами «Абатства» в Парижі:

О, гроно п'ятірне нездоланих співців!
Крізь бурю й сніг гримить твій переможний спів,
Що розбиває лід одчаю і зневіри.

Дерзайте, лебеді: з неволі, з небуття
Веде вас у світи ясне сузір'я Ліри,
Де пінить океан кипучого життя.

В двадцять роки існувало ще одно літературне гроно друзів. Це так звана «Ланка» — шестеро талановитих письменників-друзів: Тодось Осьмачка, Григорій Косинка, Валеріян Підмогильний, Борис Антоненко-Давидович, Євген Плужник і Марія Галич.

Але вернімося до «трьох мушкетерів». Чому ЦК партії накинувся саме на них? Чому критик Коряк охристив їх саме таким іменем? Тому що ці три друзі розуміли велику силу творчої дружби в умовах, коли література мусить зробити прорив на нові, вищі щаблі розвитку, відкрити нову епоху. «Три мушкетери», хоч були членами партії, виступили проти установи партії на масові літературні організації. Література — не армія, а письменники — не солдати, яких можна одягнути в уніформу і ганяти цілими полками під одну команду. «Три мушкетери» обороняли ліпших письменників від цькування партійною критикою. «Три мушкетери» сяяли дух дружби, — дружби, заснованої на глибоких духовних основах і на творчості. Гасло персональної дружби і побратимства стало проти гасла казарменної організації. Зокрема Хвильовий добре знав велику роль дружби у світовій літературі. Боронячи Григорія Косинку, до краю зацькованого партійною критикою, Хвильовий писав:

«Отже покиньте цькувати... Ми, революційні письменники, хочемо жити так, як жило молоде покоління 1830 року у Франції, себто: допомагаючи один одному і корегуючи один одного товариськими порадами. Теофіль Готье писав колись сонет тюльпанові у романі Бальзака. Ми хочемо, щоб і Слісаренко написав сонет якомусь оповіданню Косинки».

Другий «мушкетер», Олесь Досвітній, захищаючи неоклясиків, писав: «[Неоклясики] дорожчі за вульгаризаторів... цей інтелектуально розвинений елемент може зрозуміти все швидко... Неоклясики прагнуть бути з сучасною добою... це творча інтелігенція... Тому нема рації вішати собак на кого доведеться, при всякій нагоді... Потрібне лише товариське оточення...»

А третій «мушкетер», Михайло Яловий, викривав партійних літературних кар'єристів як сіячів ворожнечі й розбрату у статті «Санкт-Петербурзьке холуйство».

Отакі були «три мушкетери» — Хвильовий, Яловий і Досвітній. Вони відродили в двадцятих роках велику традицію світової літератури — традицію дружби, творчого побратимства.

І ця традиція дружби талантів, що зберегла творчий клімат серед дегуманізації соціальної пустелі, належить до кращих духових скарбів Розстріляного відродження.

II. ДРУЖБА ТВОРЦІВ ВАПЛІТЕ І ТЕАТРУ БЕРЕЗІЛЬ

У другій половині двадцятих років утворилось нове і то наймогутніше літературно-мистецьке побратимство, яке зокрема вивело українську драматургію і театр на вершини вселюдських досягнень. Це — творча дружба романтиків вітаїзму, очолених Миколою Хвильовим, і славетного театру Березиль, очоленого Лесем Курбасом.

Восени 1926 року сповнилась мрія Миколи Хвильового: після довгих клопотань і змагань вдалося перевести з Києва до Харкова, тодішньої столиці України, Курбасів «Березіль» і перетворити його на столичний театр. З цього моменту й починається творче побратимство Вапліте і Березоля. Саме тоді Лель Курбас переходив від модерністичних експериментів до нової синтези театру, театру українського відродження. Драматургів тоді майже не було. Молодим початківцям бракувало європейської драматургічної культури й досвіду. Навіть найталановитіший з них, Микола Куліш, писав у провінційній побутовій манері. Курбас виповнив свою особисту дружбу з ваплітянами працею над культурою драми. Однією з форм такої праці стали так звані «Курбасівські четверги», про які оповідає Йосип Гірняк.

Десь 1927 року щочетверга увечорі кімната Курбаса наповнювалася веселою публікою. Це були Микола Куліш, Микола Хвильовий, Іван Дніпровський, Майк Йогансен, Михайло Яловий, Олесь Досвітній, Юрій Яновський, Микола Бажан. Курбасова кімната, яку жартома називали то «келія», то «Курбасів сальон», була маленька й убого обставлена. Стіл, ліжко, лавка... Але ця «келія» була повна скарбів. Стіни її від підлоги до стелі були обставлені простими полицями з книгами. Там містились уся історія і теорія світового театру, всі ліпші зразки світової драматургії, від найдавніших до наймодерніших. На цій базі Курбас будував свою імпровізовану драматургічну школу для жадних знання друзів Ваплітян. Почав він з того, що читав класичну працю Фрайтага «Техніка драми», перекладаючи її на ходу з німецької мови. Читання переривалось і закінчувалось жвавим обговоренням, репліками, часом і дотепами. В обмін думок виходив великий матеріал минулого і сучасного театру та драми. «Курбасівські вечори» відкривали молодим письменникам техніку драматургічної творчості, сприяли створенню власної драматургічної культури на рівні ліпших світових зразків.

Але дискусії про мистецтво драми, про насущні проблеми української драматургії і театру продовжувались не раз і під час довгих нічних прогулянок надхненого і веселого товариства по парках, передмістях, або й далеко поза містом. Невимушений товариський характер цієї школи друзів нагадував собою подібні домашні школи в стародавніх Атенах, де Сократ, то сидючи під колонадою храмів, то в прогулянках за місто, провадив філософські розмови з своїми учнями. Треба сказати, що серед мистецького кола друзів Курбас був дещо старший і віком, і культурою. Він учився в Західній Європі, змалку знав мови, і тепер у Харкові пильно стежив за кожною театральньо-мистецькою новиною з Заходу.

Ваплітяни з свого боку, не zostалися в боргу перед своїм другом Лесем Курбасом. Вони дали театрові «Березіль» і нову атмосферу, і нові п'єси справді непроминальної вартості, з віянням нового великого національного стилю. Насамперед Микола Куліш зробив гігантський мистецький стрибок.

Кожного року він давав «Березолеві» нову п'єсу. «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Маклена Граса». Кожна з них робила епоху в житті українського театру, викликаючи бурю захоплення серед глядачів і бурю гніву з боку партбюрократів. Ваплітянські побратими дали Курбасові і другого драматурга — Івана Дніпровського з його п'єсою «Яблуневий полон». Знамениті комедійні вистави «Березоля», як от злободенні ревії «Алло на хвилі» або «Чотири Чемберлени» чи нові тексти оперети «Мікадо», були написані такими друзями з Вапліте, як Йогансен, Кость Буревій, Хвильовий, Яловий, Остап Вишня.

В атмосфері праці, постійної самоосвіти, товариської допомоги й критики родився в театрі і драмі кінця двадцятих років новий стиль. Стиль Курбаса. Стиль «українського неobarocko». В основному це той самий великий стиль, що йому в літературі Хвильовий дав назву «романтика вітаїзму». Цей новий стиль, що поєднує модернізм з найближчою національною традицією, ми бачимо в бароккових поезіях Тичини, Бажана, Мисика, в оповіданнях Хвильового і Яновського, в драмах Куліша і Дніпровського, в малярських роботах Івана Падалки, Анатолія Петрицького, Вадима Мелера, в кінокартинах тодішнього Олександра Довженка. Таке дружнє, мов прихід весни, бурхливе народження своєрідного українського стилю — неobarocko — в літературі, театрі, малярстві і кіно разом було одним з наслідків надхненної дружби Ваплітян, березильців, малярів і кіномистців.

Відомо, що дружба й побратимство доводять свою вірність не на бенкетах серед сміху й радості, а в біді, на жорстоких іспитах життя. Коли Кремль розгромив Вапліте, на допомогу з'явилися Лесь Курбас із своїм театром, Олександр Довженко із своїми кінокартинами. Слідом за літературною дискусією зчинилися дискусія театральна, дискусія про кіно. Тоді Кремль скерував вогонь на Курбаса і Довженка. Серед загальної атмосфери, ненависти, цькування, наклепів і погроз побратими з колишнього Вапліте хоробро захищали Курбаса і Довженка. І тільки поліційні репресії, загальний антиукраїнський терор, масовий організований голод початку тридцятих років змусив замовкнути це сузір'я хоробрих побратимів. Тут перед обличчям смерті востаннє виявилась та сила духу, в основі якого лежить творчий талант і любов.

III. ЛІТЕРАТУРНА ДРУЖБА І ЛІТЕРАТУРНА КАЗАРМА

У мистецьки програмовому творі «Арабески» Миколи Хвильового є епізод про дівчину Мару, лікаря на курорті, що обслуговує партбюрократів. Доля Мари любити, але її ніхто не любить. Курортники на її увагу і добрість відповідають грубістю. Милій, якого вона любила, використав її любов і насміявся над нею. Але Мара має одну магічну силу, яка дає їй змогу побороти трагедію і жити повним життям. Вона має

талант любити. «Ти, як жінка, повіриш мені, — пише Мара до матері, — бо знаєш, що нема межі тій любові, що її носимо ми. Я пізнала цю любов і я щаслива. Ах, мамусю, яке прекрасне життя... як чудово пахне одвічне море».

Після цієї арабески про Мару іде типовий для Хвильового ліричний відступ:

«Товаришко Маро, і ще раз: воістину прекрасне життя. І коли я умру й на моїй могилі ви положите пучок чебрецю — знайте: я воскрес. І знайте: біля тієї криниці, що в ній, як у версадлі, весь світ, давно вже стою я, і на моїй душі таке тихе, таке світле й прозоре озерце, що я відчуваю себе Господом-Богом. Товаришко Маро, схилить свою голову на мої груди і знайте: я ваш друг».

Для побратимства ваплітян характеристичне було лицарське відношення до жінки, а зокрема до матері як ідеального втілення любови. Згадаймо «Скорбну Матір» Павла Тичини, оповідання «Я» та «Мати» Миколи Хвильового. Згадаймо всіх інших, які йшли за Тичиною і Хвильовим. В їхніх творах образ жінки, а особливо образ матері, піднісся (як сказав Хвильовий) до «про образу тієї надзвичайної Марії, що стоїть на гранях невідомих віків». Письменники Розстріляного відродження закріпили образ матері як питому національну рису української літератури.

Образ матері — це образ всетворячої всеперемагаючої любови. Сама смерть безсила перед любов'ю. Коли ненависть убиває, то любов воскрешає. Коли ненависть розділяє, любов єднає. Це любов дає відчути радість і красу життя, дає силу творчості і боротьби.

1955 року в Нью-Йорку вийшла за редакцією Юрія Луцького книжка під назвою: «Голубі диліжанси. Листування Ваплітян (Матеріяли з архіву Аркадія Любченка)». У цій книжці — листи Миколи Хвильового, Миколи Куліша, Івана Дніпровського і Юрія Яновського. Ніхто з них вже не живе. Але їхні живі душі полум'яніють у їх листах. Ми бачимо в цих листах любов у дії. Ось вона піклується про друга. Ось вона уважно приглядається до наймолодших талантів і помагає їм рости. Ось вона рятує друга від одчаю й зневіри. А ось віддає саме життя своє за друзів, за весь народ і вітчизну свою. Таку любов родило побратимство ваплітян. «Єдиний друже духа мого», — звертається Дніпровський у листі до Куліша. Це справді були друзі високого всеохопного духу. Пише Юрій Яновський з Києва у квітні 1929 — до Аркадія Любченка:

«У Колі Бажана родилась дочка... Погода тут тепла, „розпускаються бруньки“ на каштані. А Сашка Довженко ставитиме дуже український фільм „Земля“... Першого травня йшов „Мина Мазайло“. Були (на виставі) делегації з Москви, Ленінграду. Страшна холодність прийому. В третій дії навіть виходили із здивуванням та образою. Вони певно чекали гопаків та галушок, бо сьогодні в (газеті) „Пролетарська правда“ є серед вражень ленінградців рядки про те,

що вони чекали в „Березолі” побачити життя українського робітника і селянина, а бачуть „Мазайла”. Я такий радий, що скачу із своїм апендицитом. Поцілуй Гуровича (Миколу Куліша) — прекрасного зануду».

Особливою любов'ю та увагою оточували ваплітяни наймолодші таланти. Розкопавши в себе на Херсонщині надзвичайний талант вісімнадцятилітнього тоді Василя Мисика, Куліш спішить поділитися з другом радісною вісткою:

«А ти знаєш, що ми маємо нового, хорошого блискучого поета, молодого Василя Мисика? Ти чуєш — як вони ростуть? Хай лишають наші отамансько-бандитські шляхи. А ні, то нехай перелазять через нас».

Коли Микола Хвильовий вперше прочитав нову поему Бажана «Ніч Гофмана», прилюдно в літературному клубі впав Бажанові до ніг з поклоном-привітом за мистецьку перемогу. Це не значить, що ваплітяни-побратими захвалювали один одного. Вони були нещадними до хиб і своїх, і чужих, до ледарства та нецтва в літературі. За те їх прозвали «олімпійцями», що ніяка персональна чи партійна протекція не могла змусити їх хвалити ідеологічно витримані, але мистецьки недолугі твори. Всі вони вчили чужі мови, вивчали чужі літератури. Всі працювали, мов альпіністи, продираючись на вершини мистецтва. У такій атмосфері дружби вирости молоді таланти Бажана, Яновського, Василя Мисика, Івана Савченка, та й Куліш виріс у цій атмосфері. Будучи під постійним вогнем партбюрократів, ваплітяни-«олімпійці» показали найвищі зразки громадянської відваги в обороні молодого відродження. Ось як пише в листі до друга Микола Куліш з приводу того, що партбюрократ, директор Київської кінофабрики Шуб, звільнив з праці Юрія Яновського:

«Тепер про Яновського. Із Києва одержали копію наказу про звільнення його з посади художнього редактора. Мотиви жахливо дикі. Треба негайно відповісти на таку політику Шуби організованими заходами. Перш за все — за що? Мобілізуємо місцевком, відрядимо комісію, розкопаємо все, а тоді — гарячим залізом по Шубі, щоб аж шерсть зашкварчала».

Це був час, коли Сталін уже розгортав терор на Україні, а зокрема дав наказ ліквідувати Вапліте. Хвильовий був тоді у Відні. Сповнений тривоги, він насамперед турбувався за Миколу Куліша, що був тоді головою Вапліте. Хвильовий пише з Відня до Аркадія Любченка:

«А тепер, дорогий мій, прошу я вас, як секретаря Вапліте, дуже берегти дорогого президента, товариша Гуровича (Микола Куліш), а також прошу дуже всіх ваплітян те ж саме робити з ним. Щоб не було йому жадного сумлення в житті і прочая».

Дізнавшись пізніше, що Вапліте вже ліквідовано і що колишні ваплітяне зберігають далі дух дружби і творчої праці, Хвильовий пише:

«Горіння „бувших” (ваплітян) мене страшенно радує. Цікаво знати, що ви пишете. Я зараз теж сів писати новий роман... Як справа з перекладами на німецьку мову? За всяку ціну ми мусимо винести нашу літературу на широку європейську арену. Словом, треба мужатись... Вмерла Вільна Академія Пролетарської Літератури — Хай живе Державна Літературна Академія! Тисну твою руку. Микола Хвильовий».

Після ліквідації Вапліте побратими ще боролися кілька років. На сцену «Березоля» ще встигли вийти шедеври Куліша-Курбаса. Ще появилися «Чотири шаблі» Яновського і «Будівлі» Бажана, дванадцять книг «Літературного ярмарку», кінофільм «Земля» Довженка. Але кремлівський спрут вже почав душити молоде відродження. Твори забороняли. Автори погралляли в рубрику ворогів. При кінці 1928 року Куліш пише до Любченка:

«Не писав, бо перебував у стані такої меланхолії, що здавалось усе життя, увесь світ то є Робітничо-селянська Інспекція... Уночі верталися з Хвильовим з полювання, ждали поїзда на півстанку, так Григорович між іншим сказав, що „беруть літа своє, не так уже пахне життя, як пахло воно п'ять, навіть три роки назад”. Мені страшенно стало жаль чогось. І Григоровича стало жаль... на півстанку (а він його оспівав у своїх синіх етюдах, пам'ятаєш?)».

У квітні 1932 ЦК партії ухвалив резолюцію: ліквідувати всі літературні організації й утворити єдину всесоюзну спілку радянських письменників. В організаційному відношенні українська література втратила незалежність. Почалася чистка українських письменників, арешти, розстріли. З ліпших талантів, що виявили себе в двадцятих роках, залишили для показу одного Рильського з побратимства неоклясиків; Бажана, Тичину і Яновського — з ваплітян. Українське молоде відродження розстрілювали на всіх ділянках. А решта письменників — опинилися в літературній казармі.

Лист політв'язня до голови Спілки письменників України

— Степан М. Вірун

Друкуємо черговий документ, який у відписах поширюється на Україні й який ми отримали від Дослідно-видавничого об'єднання «Пролог» у Нью-Йорку, США. Лист публікується із досить значними скороченнями з огляду на те, що ці всі документи по-являються як цілість в окремому книжковому виданні. Скорочення позначені трьома крапками.

Про автора, співтовариша Івана О. Кандиби в процесі перед Судовою колегією в кримінальних справах Львівського обласного суду, у вирощі того ж суду сказано:

«Вірун, Степан Мартинович, народження 1932 р., уродженець с. Стремільне Лопатинського (нині Бродівського) р-ну Львівської області, українець, із селян, громадянин СРСР, член КПРС (виключений з рядів КПРС у зв'язку з даною справою), одружений, з незакінченою вищою освітою — закінчив 1955 р. вишу партійну школу у м. Львові, після чого працював на комсомольській і партійній роботі в Івано-Франківському райкомі комсомолу, Львівському обкомі комсомолу, а на день арешту штатним пропагандистом Радехівського райкому партії».

Документ публікуємо без будь-яких правописних змін чи мовних правок.

Р е д а к ц і я

ДЕПУТАТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
І ПИСЬМЕННИКУ ОЛЕСЮ ГОНЧАРУ
від засудженого з політичних мотивів
ВІРУНА СТЕПАНА МАРТИНОВИЧА
Мордовская АССР, ст. Потьма
п/о Явас, п/я ЖХ 385/11—8

Звертаюся до Вас, як громадського і літературного діяча України. У Вашій особі я вбачаю представника прогресивної громадськості нашої країни, для котрого доля нашого суспільства і окремих його членів близькі і дорогі. Я один з тих, хто несправедливо затаврований іменем зрадника народу і загнаний в глухі Мордовські мочарі. Без широких кіл громадськості вийти мені звідси самому неможливо.

20 травня 1961 року Львівським обласним судом на підставі ст. ст. 56, ч. 1 і 64 КК УРСР було засуджено сім осіб радянської інтелігенції до різних видів покарання: від смертної карі — розстрілу — до десяти років ув'язнення. Верховний Суд України, розглядаючи справу в касаційному порядку, не торкаючись суті звинувачення, вніс часткові зміни у вид і реченці покарання: Лук'яненку Л. Г. — замінено смертну кару на 15 років, Кіпищу І. З. і Боровницькому Й. Ю. — зменшено реченець з 10 до 7 років; Кандиби І. О. — 15 років, Віруну С. М. — 11 років, Лібовичу О. С. і Луцьківу В. С. — по 10 років — реченці залишено без змін. Таким чином, сім осіб засуджено до 75 років ув'язнення в таборах суворого режиму.

Ми вихідці з сімей робітників і селян. Закінчили середні і вищі навчальні заклади: Лук'яненко — Московський університет ім. Ломоносова, юридичний факультет, Кандиба і Боровницький — юридичний факультет Львівського університету, Вірун — партійну школу, Лібович — сільськогосподарський інститут.

Лук'яненко і Вірун були членами КПРС, Боровницький і Луцьків — кандидатами в члени КПРС, Лібович — членом ВЛКСМ. Працюючи в партійних і юридичних органах, ми не могли залишатися байдужими до того, що заважало нашому суспільному розвитку, до того, що викликало в народі сльози. Про все це ми писали до газет і журналів, у вищій партійній і радянській органи. Ігнорування наших протестів і байдужість вищезазначених інстанцій спонукали нас (Лук'яненка і Віруна) написати брошуру, котра з марксистсько-ленінських позицій розглядала існуючий в нашій країні лад. Там було піддано гострій критиці роки голоду і необґрунтованих репресій, — роки, котрі прийнято делікатно називати культом особи. Оцінка цього періоду не розходилася з оцінкою, винесеною в офіційних партійних документах...

Аналізуючи історичне минуле України і теперішній стан, ми вказували в брошурі, що Україна на підставі ст. 14 Конституції УРСР має право вільного виходу із складу Союзу РСР, якщо цього бажає більшість українського народу. Вказувалося, що для здійснення такого акту необхідно створити організацію (пропонувалася умовна назва «Українська робітничо-селянська спілка» — УРСС), котра легально, на підставі радянських законів вела б агітацію і пропаганду серед українського населення за вихід України із складу СРСР з поставленням цього питання на вирішення Верховною Радою СРСР...

Суд побудував вирок на вищезгаданій брошурі, перевернувши її зміст до непізнанності...

Таким чином суд підмінив заяву про вихід конституційний у вироці відривом, себто насильницьким актом. Мета використати радянське конституційне право про вихід союзної республіки із складу СРСР не може бути злочином, так як саме радянське право не може бути антирадянським.

У вироці говориться, що ми ставили своєю метою бо-

ротьбу проти КПРС, зводили наклепи на теорію марксизму-ленінізму, грубо фальсифікували історію України. Хіба ці дії є складом такого злочину, як зрада Батьківщини? Вирок не вказує, в чому саме ця боротьба проявлялася. Суд не має ніяких фактів для підтвердження. Люди з марксистсько-ленінськими поглядами не могли вести боротьбу проти самих себе. Та й практичної можливості у нас не було — ні друкованих органів, ні людей для такої роботи. Крім того, ідейна боротьба проти марксистсько-ленінської ідеології взагалі не складає ніякого злочину. Ця ідеологія є обов'язковою для членів КПРС, а інші громадяни можуть і не поділяти цієї ідеології.

Не відповідає дійсності твердження суду, що існувала таємна організація. Ніякої таємної організації не існувало. Вона створена слідчими в кабінетах Львівського управління КГБ...

Критику перекручень ленінської національної політики ці чиновники називають націоналізмом.

Докази, котрі підтверджували наші радянські погляди, суд відкинув, перекрутив і повністю ігнорував. Суд зробив усе, щоб показати нас тільки з негативної сторони для того, щоб розправитися з нами як з ворогами і зрадниками Батьківщини...

Чому в період, коли партія проводила боротьбу з наслідками культу особи, знайшлися люди, що так нахабно і безцеремонно зневажають радянські закони, нехтуючи вказівками партії і уряду в галузі соціалістичного правосуддя.

Попереднє слідство з самого початку проводили люди, котрі за довгі роки увібрали в кров і кість осуджені партією методи ведення слідства. На них не розповсюдився дух нового часу, вони не гребували своїм безславним минулим досвідом. Закривши в каземати, вони почали обробляти нас по всіх правилах свого мистецтва, керуючись відомою поговоркою: була би вказівка посадити, а як це зробити — питання техніки.

Наївно було б чекати об'єктивності від людей, котрі самі стоять на шовіністичних позиціях, а фактично — на антирадянських...

Протягом всього попереднього слідства вони послідовно проводили думку про те, що український народ не був і тепер ще не здатний до самостійного існування. Тому і Б. Хмельницький з'єднався з Росією, а в 1922 році Україна ввійшла в склад СРСР. Що це, як не прояв расових теорій, що так нагадують гебельсівські марення!!?

Чи могли вони, маючи такі переконання, спрямувати слідство по правильному руслу, в якому питання української історії, мови і культури мали першорядне значення?

Не дивно, що наші вболівання щодо цих питань викликали в них тільки ненависть і тлумачились як прояв українського націоналізму...

Великодержавний шовінізм цих людей повністю супречить радянським законам...

Органи КГБ, намагаючись обробити нас у вигідному для слідства напрямку, підсаджували в камери своїх агентів. Ці агенти, діючи згідно вказівок КГБ, проявляли перед нами себе як люті націоналісти і вороги радянської влади, розповідали нам всеможливі страхіття про діяльність органів КГБ, намагаючись переконати нас, що всяке відстоювання своєї правоти є абсурдність, що всі наші людські і громадянські права залишилися по ту сторону тюремних дверей, а тут вони можуть зробити з нами все, що захочуть. Вони наводили приклади, як органи КГБ вимушували дати їм вигідні покази навіть у таких людей, як Якір, Тухачевський, Блюхер і ін., а вам, мовляв, нічого опиратися, а підписувати все, що від вас вимагають...

Ми протестували проти всього цього, але кінець-кінцем поступово звикли, і нам деколи здавалося, що в дійсності з нами щось негаразд.

В такому психічному стані ми станули перед судом. Дух попереднього слідства панував і в суді. Суд не старався відшукати об'єктивну істину по справі, навпаки, керувався почуттям ненависті і помсти, всякими способами перекручував факти з метою надати їм кримінального змісту.

Наші просьби і вимоги зовсім безпідставно відхилялись. Відмовлена наша просьба про виклик в суд експертів, котрі проводили в ході слідства експертизу на предмет встановлення ідейно-політичного напрямку програми. Не дивлячись на те, що висновки експертизи зовсім не наукові і не об'єктивні, суд все ж взяв їх за основу звинувачення.

Внаслідок грубих порушень соціалістичної законності, суд домігся свого — затаврував нас, ні в чому не винних радянських громадян, ганьбою ворогів народу і Батьківщини.

Вирок, як прояв свавілля і несправедливості не вбив в мене віри і гарячої любові до народу. Навіть будучи всесильними богами, ні судді, ні прокурори не переконали б мене в тому, що я ворог народу...

У місцях ув'язнення працівники КГБ даліше нас переконують, що ми таки дійсно зрадники українського народу. Мовляв, ви ж хотіли використати конституційне право і відкремитись від СРСР. Вони не тільки стараються переконати нас, а й інші партійні органи...

Суд над Вячеславом Черноволом

У Львові, 15 листопада 1967, відбувся суд над видатним українським журналістом та літературознавцем Вячеславом Черноволом, якого засудили на 3 роки ув'язнення.

В. Черновіл відомий широким колам української громадськості на батьківщині і на еміграції у зв'язку з його мужньою обороною арештованих та засуджених діячів української культури.

Україна — 50 років після жовтневої революції

Роман Рахманний

П'ятдесятиліття революції в царській Росії, а зокрема «жовтневої» революції восени 1917 року, викликало в пресі Заходу повинь коментарів різних авторів — журналістів і вчених. Українське питання у зв'язку з революційними процесами 1917 року порушувало тільки принагідно, і то дуже поверховно. Тому відрадным явищем є обставина: канадський журнал «Комментейтор», що виходить щомісяця в Торонті, звернувся до члена нашої редакції з проханням написати інформаційно-аналітичну статтю про Україну і становище українського народу на протязі останнього півстоліття від революції. Дружимо цю статтю в перекладі з англійської мови.

Редакція

П'ятдесят років тому, саме в місяці листопаді, з руїн царської імперії вирости два суттєво різні політичні організми. Сили, спрямовані на суспільні зміни в Росії, привели там до встановлення тоталітарної більшовицької держави 7 листопада 1917; зате суспільна революція з сильним національним забарвленням на Україні завершилася 20 листопада того ж року проголошенням Української Народної Республіки, побудованої на зразках британської та швейцарської демократій.

Конфлікт між цими новими структурами був неминучий. Ленін визнав Українську Народну Республіку 17 грудня 1917, але, мабуть, навіть не перехопивши віддиху, зараз наказав Червоній гвардії атакувати цю республіку із зовні та із середини. У той час серед українців назріло загальне розчарування Росією. Михайло Грушевський — перший президент України ось так з'ясував тогочасну дилему українців:

«Ми щиро вірили, що в новій Росії український народ знайде відповідні умови для свого всебічного розвитку. Тепер ми переконалися, що наші шляхи відрізняються від шляхів Росії, реакційної чи революційної... Україна завжди протягом своєї історії стояла культурно і політично ближче до Західної Європи... Якщо ми хочемо звільнити себе від чужоземного насильства, ми мусимо достосуватися до цивілізованого Заходу...»

Однак тогочасний Захід мав мало зрозуміння для прагнень неросійських народів і силкувався зміцнити концепцію єдиної некомуністичної Росії. Нерозсудлива інтервенція альянтів, подібно, як раніше встрявання Німеччини, сприяла тільки більшовикам: вони несподівано стали в ролі захисників «здобутків революції». Таким чином утроблено справу неросійських народів.

Тим часом Ленін усвідомив лекцію з майже трирічної війни між Росією й Україною. Визнаючи силу націоналізму, він погодився на зформування радянської Української Республіки, щоправда в союзі з Росією, але з правом на вихід. Такий самий підхід застосовано також щодо Білорусії та Закавказької Федерації.

Але утворення по суті централістичного Радянського Союзу в 1922 році позбавило Україну властивостей її суверенності, здобутих у 1919 році: права на зміни у власній конституції, права визначувати свої кордони, права на власні дипломатичні стосунки, права на організування власних збройних сил та, нарешті, права на власне нове законодавство. Коли до влади в центрі почав приходити Сталін, тоді централістична петля затягувалася ще цупкіше. У 1937 році київський уряд складався тільки з шести відносно маловажних комісарятів, а його єдиною функцією було проголошувати декрети Москви і дбати про точне виконання їх у республіці. Конституція УРСР з 1937 року віддзеркалювала вже основні зміни в усьому Радянському Союзі, а саме: конфедеративний союз республік став насправді монолітною російською великодержавою.

Ще з 1934 року почавши, ЦК партії СРСР відновив давню концепцію єдиної Росії з єдиною історією, як обов'язкову для всіх доктрину. Жовтневу революцію проголошено як суто-російське явище з національними російськими цілями. Зате будь-які вияви патріотизму неросіян плямовано, як «буржуазний націоналізм» і як злочин проти соціалізму. Перередаговано підручники історії, щоб представити захвачування сусідніх країн царською Росією, як «прогресивний етап» на шляху розвитку даних народів і самої Росії. Тому Переяславську угоду між Україною і Московщиною 1654 року інтерпретовано, як добровільне і нерозривне об'єднання українського народу з російським.

Далі, на Україні почали швидкими темпами появлятися російські часописи і школи. Учителі, письменники й художники мусіли славити не тільки комуністичний лад, але також усіх традиційних героїв Росії. Перередаговано словники з метою наблизити українську мову до російської. Хто не мирився з цим, того ліквідовано. Тільки в одному 1934 році розстріляно 79 українських учених та письменників, а багато інших заслано в азійські концтабори. Велика чистка 1937 року змела з лиця землі «ціле покоління політичних лідерів, економічних експертів і культурних діячів», каже історик цього періоду. Масове знищення українського селянства здійснено у 1933 році, коли в наслідок примусової колективізації сільських

господарств загинуло голодовою смертю понад чотири мільйони осіб.

Щоправда комуністичні керівники України в початковому періоді СРСР намагалися спинити централістичну хвилю. Наприклад, Микола Скрипник — старий більшовик домагався українізування партії та радянської адміністрації; українська мова повинна була стати державною мовою в УРСР. Але Центральний комітет партії в УРСР програв спір з Москвою. Деякі члени ЦК покінчили самогубством, інших заслали або розстріляли. До 1953 року жоден українець не смів зайняти посту першого секретаря компартії в Києві. За свідченням М. Джіласа, керівники компартії Югославії усвідомили загрозу для себе саме на основі загибелі українських партійних чиновників. Під час свого конфлікту з Кремлем 1946 року вони відмовилися прибути до Москви, бо побоювалися, що вони також не повернуться б звідти живими.

Коли Німеччина напала 1941 року на СРСР, цілі з'єднання Червоної армії піддавалися німцям — і росіяни, і неросіяни. Однак німці самі змінили настрої у вояцьких масах Червоної армії. Жорстокості, довершувані ними на окупованих землях, примушували вояків боротися за своє голе життя по боці Москви. Українці воювали хоробро. Їхні успіхи на фронтах, по боці СРСР, а далі існування українських національних повстанців (УПА) і дедалі зростаючий бунтарський дух на Україні примусили Сталіна зробити деякі уступки на користь українців. У 1944 році внесено поправку до конституції СРСР і надано Україні та іншим республікам давнє їхнє право на міністерства оборони і закордонних справ.

Однак тільки Україну і Білорусію висунуено в члени-засновники Об'єднаних Націй. Все таки навіть ці дві республіки не здобули визнання будь-якої чужоземної держави. А втім, Москва не підтримує такої концепції ні в кого. Уряди Великобританії та Судану випробовували ґрунт у цьому напрямі, але московські власті мовчки знехтували ними. Слабка спроба прем'єра УРСР В. Щербицького пов'язуватися безпосередньо з чужоземними дипломатами, які перебувають у Москві, спричинила усунення його з посту. Хоча він знову опинився при кермі уряду в Києві, все ж йому не пощастило отримати дозвіл Москви на участь України в Експо-67 з окремим павільйоном. Така участь вимагала б державної візити представника київського уряду в Канаду, а на це Москва ніяк не хоче погодитися.

Недавно Алексей Косигін заявив, що, мовляв, «жодна інша країна світу не може похвалитися такою успішною розв'язкою національного питання, як Радянський Союз... У нашій країні не дискримінується жодна національність». Тим часом існування підпільного ферменту на Україні заперечує ці недоречні перехвалки.

Хоч русифікація й економічна централізація підриває самотність української нації, все таки цей процес натрапляє на сильний опір українців. Один з авторів у «Правді Украї-

ни», що виходить російською мовою, виявив існування того опору: «У нас ще зустрічаються люди, які свідомо чи підсвідомо наголошують різниці та індивідуальні риси і таким чином перешкоджають прогресивному процесові наближення націй і культур». За цими словами таїться велика історія безперервної національної самобутності неросійських народів у супереч усім «об'єднувальним» заходам. У 1966 році понад 30 українських інтелектуалістів і студентів депортовано в Росію. Раніше групу українських юристів зустріла така сама недоля за те, що вони виготовили проект практичного здійснення постанов паперових конституційних прав України.

На Україні існує велика таємна («захаявна») література, похожа на таку літературу в Росії. Ручно писані статті, п'єси, поеми та оповідання розповсюднуються постійно між людьми, бо ці твори не пройшли б цензури у видавництвах. Деякі матеріали продісталися на Захід, де їх видано друком, а інші знаходяться в друкуванні. Власті придушують цей рух, але молоді автори дуже наполегливі, завзяті.

У травні 1967 на Шевченковій могилі над Дніпром була протестна демонстрація, а ще більша маніфестація — в Києві. Учасники цих демонстрацій — переважно студенти; вони висовували домагання, що звучать дивно в державі, де вже «розв'язано національну проблему». Вони писали: «Ми домагаємося введення української мови в усіх школах України — з дошкілля почавши на університетах скінчивши, а також в усіх республіканських установах — як у міських управліннях, так і в міністерських кабінетах». Вони домагалися також прав національної меншости для 7 мільйонів українців на території Російської федерації; там вони позбавлені власних українських шкіл та часописів, а тим часом росіяни на Україні мають усі привілеї панівної нації.

Старші віком люди, які добре пам'ятають чистки й суворі урядові заходи, тривожаться відкритим ставленням справи, як це робить молодь. На це один комсомолец відповів: «Чого нам лякатися? Домагатися наших власних прав хіба не є злочином. Адже ми домагаємося того, що є наше власне згідно з обіцянками, зробленими нашим дідам і батькам у 1917 році. І чому ми повинні бути обережними? Адже є межа навіть для обережності... Після 50 років перебування в сутінках життя українці досягли тієї межі...»

Чи керівники СРСР свідомі усіх небезпек, що їх несуть з собою закостеніла русифікаційна політика й економічна централізація, просовувана російськими шовіністами в партії? Приблизно рік тому «Правда» остерігала: «Цілковите нехтування національними властивостями може викликати небезпечний вибух давнього націоналістичного духа».

Так чи інакше, нині наочно видно незаперечне явище, що той націоналістичний дух все ще живий у кожній радянській республіці, не зважаючи на більшовицьку жовтневу революцію.

Після Світового конгресу вільних українців

Мирослав Прокоп

В одному з найбільших готелів Нью-Йорку («Нью-Йорк Гілтон Готел») 12-19 листопада 1967 відбувся перший Світовий конгрес вільних Українців (СКВУ), в якому взяли участь 1 003 делегати з таких країн поселення української еміграції:

США, Канада, Аргентина, Бразилія, Венесуела, Чіле, Парагвай, Австралія, Англія, Франція, Німеччина, Італія, Голландія, Люксембург, Бельгія, Австралія і Швейцарія.

Конгрес був результатом довгих заходів. Ідея такого конгресу була висунена вже в Галичині і на еміграції між двома світовими війнами, але провести її в діло тоді не вдалося. За останні роки за справу підготовки СКВУ взялися громадські центральні українців у Канаді, тобто Комітет українців Канади (КУК), українців у США, тобто Український конгресовий комітет Америки (УККА) та громадські центральні українців у Південній Америці. Усі згадані установи творять верховне громадське об'єднання, що називається Панамериканська українська конференція (ПАУК); воно й підготувало та скликало СКВУ.

ПОДІЇ І ЛЮДИ

Конгрес складався з двох головних частин. Впродовж перших трьох днів проходили окремі конференції різних українських громадських організацій, наприклад, молоді, педагогів, студентства, жіноцтва, науковців, журналістів, інженерів, кооператорів, колишніх вояків українських армій, товариств за патріархальний устрій Української католицької Церкви та інші. Другу частину конгресу творили пленарні сесії, що відбувалися від 16 і до 19 листопада. В їх програмі були, м. ін., наступні доповіді: Іван Сирник — «Українці в країнах свого поселення», Лев Добрянський — «Концепція нашої політики в житті наших країн», Григорій Васьюков — «Соціаль-

но-політичний стан на Україні та способи нашої допомоги визвольній боротьбі українського народу», Юрій Бойко — «Духовний стан на Україні й еміграція». У рамках конгресу відбулася також в одній з найбільших залей Нью-Йорку українська маніфестація, в якій брали участь понад 10 тисяч осіб; демонстрація під будинком Об'єднаних Націй за участю коло 300 осіб і друга коло приміщення представництва СРСР в ООН, в якій за участю коло 2 тисячі осіб; багатолюдний бенкет, дві пресові конференції, окремі мистецькі програми тощо.

Конгрес схвалив маніфест до українського народу, звернення до українців у західньому світі, меморандум до генерального секретаря ООН, У Тана, численні резолюції, і зокрема спільне послання ієрархів української православної, католицької та євангелицької церков; вибрав постійний секретаріат СКВУ, його президію (виконавчий орган) і контрольну комісію. Членами секретаріату стали такі особи: з Канади — о. д-р Василь Кушнір, Іван Сирник, Микола Плав'юк, Іван Іванчук та митрополит Української католицької Церкви в Канаді Максим Германюк; з США — Йосип Лисогір, Ігнатій Білінський, д-р Богдан Гнатюк, д-р Матвій Стахів і архієпископ Української православної Церкви у США Мстислав Скрипник та пастор Іван Яцентий від українських євангелицьких Церков; з Європи — Антін Мельник, д-р Святомир Фостун, Омелян Коваль та о. Іван Бачинський; з Австралії — інж. Мирослав Болюх; з Аргентини — д-р Іван Іваницький; з Бразилії — інж. Степан Плахтин. Контрольна комісія: Юліян Ревай (США), д-р Михайло Марунчак (Канада), інж. Венедикт Васюк (Венесуеля), Мирослав Шегедин (Австралія), д-р Микола Іванович (Австрія). Усі органи секретаріату діятимуть упродовж шести років, тобто до наступного конгресу; президія і виконавчий орган змінятимуться ротаційно що два роки. Перший осідок виконавчого органу, що його творять о. д-р В. Кушнір — президент, ред. І. Сирник — заступник президента, М. Плав'юк — генеральний секретар, І. Іванчук — скарбник, знаходиться в Канаді, наступний у США, а відтак в Європі.

ЦЕНТРАЛЬНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЯСПОРИ

Вагу і значення першого Світового конгресу вільних українців треба розглядати в аспекті двох центральних завдань, що стоять сьогодні перед українською діаспорою у західньому світі, а саме: збереження етнічної та духовної самобутності української еміграції й її моральної та політичної допомоги українському народові в його боротьбі за державну незалежність. Одне і друге завдання тісно пов'язані. Без самозбереження українців у країнах Заходу як окремої духовно-культурної спільноти вони не можуть успішно допомагати Україні. З другого боку, тільки ідейна єдність з Укра-

іною може забезпечити збереження і ріст самої еміграції. Обидва завдання незвичайно складні.

Почнім з проблеми етнічного збереження української спільноти на Заході.

Українців у західному світі є сьогодні понад два мільйони, при чому левина частина, тобто понад півтора мільйона, живе у США та Канаді. В усіх країнах свого новопоселення українці розбудували широку мережу громадського, релігійного, культурного, наукового та політичного життя і активність їх чимала. Численні кадри народженої на Заході або там вихованої молоді є серйозним чинником українського організованого життя. Особливим досягненням української еміграції є її видавнича діяльність і кадри професійної інтелігенції. З цього погляду серйозний крок вперед зроблений зокрема за останні два десятиріччя. Тим не менше, якщо йдеться про динаміку українського росту і впливу на громадське життя країн свого поселення, українці ще далеко позаду в порівнянні з іншими національними групами країн американського континенту. У країнах гомогенних націй західної Європи наші позиції ще слабші. Нас там порівняно дуже мало, і молоде покоління міцніше наражене на небезпеку асиміляції. Але асиміляційний процес це — серйозна проблема також і на американському континенті чи в Австралії. При цьому йдеться не тільки про асиміляцію зверхнього типу, що виявляється звичайно у вживанні мови даної країни, але й про асиміляцію духово-культурну, яка звичайно йде в парі з відчуженням від мови, культури, історії батьків, веде до затрати чи зречення з власної етнічно-духової ідентичності, причалювання до чужого берега. В парі з цим, на другому полюсі є небезпека українського гетто, яке на перший погляд мало б зберегти молодь від асиміляції, але яке часто приводить до ізоляції українців від громадського, політичного та культурного життя країн їх поселення й унеможливає їм впливати на нього, бути його співформаторами. Нарешті, хоч воно й дивно, українське гетто та ізоляція від оточення в даній країні, ідуть часто в парі з ізоляцією від сучасної України, від її актуальних питань та потреб, від процесів боротьби народу за його самобутність і незалежність.

Не менш складне питання творить справа моральної та політичної допомоги української діаспори українському народові в його боротьбі за державну незалежність. Немає сумніву, що в повоєнному періоді зросло в західному світі зацікавлення Україною. Постійна визвольна боротьба українського народу, його об'єктивні досягнення на рідних землях заставили сторонній світ ближче поцікавитися Україною. У результаті цього сьогодні на Заході існує добрий десяток фахово написаних західними дослідниками студій про Україну, зокрема про її найновішу історію та про сучасне становище і сотні таких же фахових журнальних статей. Багато з цього погляду зробила також українська еміграція. Її численні

публікації, заяви, інтервенції, а в тім сама її присутність та активність на Заході зробили своє.

Проте ще сьогодні на Заході чимало незнання і, що більше, тенденційних опіній про Україну. Наші вороги роблять багато для того, щоб ширити дезінформацію про український народ, фальшувати його історію, нав'язувати йому всілякі можливі помилки чи навіть злочини. Водночас сучасне міжнародне становище не дуже сприяє Україні. Про неї, як і про інші неросійські народи СРСР, не хочуть говорити, щоб, мовляв, не дразнити... Москви. Правда, своєю боротьбою на рідних землях сучасні українські патріоти, про прагнення яких вістки часто продістаються на Захід, змушують чужинців час до часу говорити про Україну. Нарешті, труднощі української інформаційної роботи на Заході і праці для приєднання приятелів української справи пов'язані також з численними помилками різних українських політичних груп та громадських організацій.

Ясно, що подібно як внутрішні труднощі діаспори, так і її виступи перед світом в обороні українського народу, вимагають постійного перегляду, аналізу, відкинення того, що не виправдане життям, вживання нових засобів тощо. Коли впродовж цілого тижня зустрічались у Нью-Йорку українці з різних континентів, видавалося, що таким чином вони створили ідеальний форум для підсумків досягнутого і для дискусії того, що далі.

Як в аспекті цих питань і потреб оцінити конгрес?

ДОСЯГНЕННЯ КОНГРЕСУ

Відповідаючи, треба насамперед сказати, що конгрес був «великою, подекуди могутньою, українською маніфестацією», і вже з цієї причини він матиме серйозний вплив на зберігання української спільноти. Українець, що живе далеко від рідних земель, у тому числі передусім молода людина, яка України ніколи не бачила або її не пам'ятає, міг гордитися кількістю людей батьківської крові, які з різних країн та континентів прибули на конгрес, щоб заманіфестувати свою духово-культурну ідентичність з понад два мільйонною українською спільнотою в діаспорі. Українська людина — байдуже, чи брала вона участь у конгресі, чи ні — мусіла радіти, коли преса, радіо і телевізійні станції Нью-Йорку заговорили про велику українську демонстрацію під будинком представництва СРСР при ООН. Ця демонстрація стала об'єктом численних розмов у заводах, бюрох та школах Нью-Йорку. І можна сказати, що неодному українцеві та українці, які були свідками таких розмов і пресових коментарів, це все додало охоти відкрито ідентифікувати себе з українською спільнотою, бути її активним учасником.

Досягненням конгресу треба вважати участь у ньому церковних ієрархів усіх віровизнань, тобто православної, ка-

толицької і євангелицької церков. Їх спільна декларація, що її заініціювали архієпископ Мстислав Скрипник і митрополит Максим Германюк, внесла на конгрес свіжу, невідому (на жаль) у нас досі атмосферу вселенськості і поєднання між українськими церквами усіх обрядів. Ця подія співпадала з провідною ідеєю конгресу — ідеєю єдності всього українського громадського (хоч не всього політичного) життя. У цьому аспекті був створений також постійний секретаріат конгресу, в якому знайшлися представники всіх центральних громадських установ українців різних країн поселення.

Конгрес значною мірою був також конкретним виявом допомоги української еміграції визвольній боротьбі українського народу. В усіх виступах, деклараціях, зверненнях, маніфестаціях справа державної самостійності України посідала центральне місце поруч із справою культурно-етнічного збереження українців у західньому світі як духової спільноти. Про український народ та про його прагнення до незалежності і про колонізаційну політику більшовицької Росії на Україні говорилося в оголошеннях організаційного комітету в газеті «Нью-Йорк Таймс» від 16 і 19 листопада 1967. Під такими самими гаслами проходили згадані демонстрації на вулицях Нью-Йорку.

Таким чином на конгресі ми мали зовнішню маніфестацію єдності церковного та громадського життя; ми мали наявний вияв солідарності з основними ідеями української діаспори — з вимогами її збереження і готовістю морально та політично підтримати визвольну боротьбу українського народу. Ми мали вияви українських почуттів перед чужинецьким світом.

Якщо мова про конкретні питання того, як на ділі, у практичному житті еміграційної спільноти, забезпечити її існування та ріст і як практично допомагати Україні, то про це говорено на деяких конференціях першої (неофіційної) частини конгресу, зокрема на сесії, присвяченій виховним питанням молоді, на сесіях господарників та організованого жіноцтва, на конференції, присвяченій питанням патріархального устрою. Але про це не дискутували на пленарних сесіях конгресу, дарма що він тривав три дні.

Цей факт визначає перцу і, якщо йдеться про внутрішньо-українські справи, головну слабкість конгресу.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ І ЗМІСТОВІ СЛАБОСТІ СКВУ

Справа в тому, що перший Світовий конгрес вільних українців, що відбувся після багатьох років підготовки і який у сподіваннях української громади, а зокрема делегатів, мав би бути форумом для розгляду вище згаданих двох центральних питань буття української діаспори, був волею його організаторів перетворений у форум їх заяв та декларацій ними передбачених делегатів та гостей.

Загальна делегатська маса мусіла мовчати і деколи оплескувала промовців. Найбільшим дивоглядом було те, що дискусія не передбачалася, і вона не відбулася навіть після чотирьох доповідей, які за своїми темами мали заторгнути згадані центральні питання нашої еміграційної спільноти. Отже питання, ради яких власне делегати приїхали на конгрес і про які хотіли обмінятися думками. Голосування ж на конгресі не було. Делегатам зачитувано резолюції та списки членів постійного секретаріату і пропонувано схвалювати їх оплесками. Звичайно, коли на зборах є тисяча учасників чи навіть менше, резолюції мусить приготувати окрема резолюційна комісія. Але ж резолюції мають віддзеркалювати головні думки делегатів, а як же це можливе, коли дискусії немає і делегати не мають змоги висловити своїх думок, ставити пропозиції? Правда, організатори висилали запроєктовані конгресові матеріали до централ та організацій в окремих країнах. Проте це аж ніяк не повинно було виключати дискусію. Якщо не можна було в цілому провести її на пленарних сесіях, треба було частину конгресу поділити на окремі комісії для розгляду окремих важливих питань. Подібно з кандидатами в секретаріат. Ясно, що треба було намітити їх раніше. Але намічувати треба за єдиним критерієм: на підставі об'єктивних даних і формату даного громадського діяча. Треба було також забезпечити вплив делегатської маси на вибори майбутніх керівників.

Про ці вимоги треба писати у зв'язку з другою слабкою стороною конгресу. Для нікого не було таємницею, що вирішальну роллю на конгресі і поза його лаштунками грали діячі двох націоналістичних організацій — ОУН під проводом п. Олега Штуля і ОУН під проводом п. Степана Ленкавського. Обидві організації є найбільш чисельними партіями на еміграції і мають також свої заслуги в наладнанні громадського життя. Тому їхні претенсії на вплив та провідні позиції в різних клітинах громадського життя є навіть виправдані, так само зрештою, як і відповідні претенсії інших політичних груп. Здорове і чесне суперництво груп може посилювати працю та ріст нашого громадського життя. Інша справа, коли бажання мати вплив переходить у бажання опановувати, диктувати, монополізувати. Це створює умови, в яких на керівні позиції в громадському житті звичайно попадають люди не за принципом знання, фаховости чи прикмет характеру, але за порученням чи радше на вимогу партії. А в тім житті вчить, що на еміграції (і то не тільки серед українців) не всі найталановитіші люди є членами партій. До того ж буває і таке, що в самих партіях на верхи висуюються не завжди найздібніші одиниці з характером, а спритні апаратники. Коли відтак вони попадають у верхівку громадського життя, це діється із шкодою і для громади, і для самої партії. Ще більшою мірою це стосується т. зв. партійних «поплентачів». Шкода для громадського життя утворюється також тоді, коли при підборі в керівні органи нехтуються вимоги заступництва

українців з усіх земель України. Це не є маловажлива справа. Відомо, що, наприклад, у США дуже дбають про те, щоб в уряді були заступлені особи з різних штатів. А в нас вишло так, що в секретаріаті СКВУ величезну більшість творять українці галицького роду. Немає в ньому пропорційного заступництва українського наукового та мистецького світу.

Однобічне укладення програми довело до того, що над пленарними сесіями конгресу тяжіли обрядовість та парадність; там не дійшло до обміну думками ні про одне з центральних питань життя діяспори або питань сучасного становища українського народу. А в той же час хоч би доповідь редактора вінніпезького «Українського голосу», п. Сирника (що її друкуємо в нашому журналі) вимагала ширшої дискусії, бо її автор ставив на розгляд деякі вихідні проблеми існування еміграції і пропонував, як їх розв'язати. Дискусії вимагала також доповідь проф. Добрянського, передусім тому, що автор не впорався з темою і впоратися з нею не міг, бо це не була його ділянка; тему призначили йому в результаті попередніх домовлень президії ПАУК. За принципом групових домовлень про соціально-політичне становище на Україні говорив д-р Васькович, який також, може, кваліфікований в інших галузях, але не відомий як автор чи дослідник найновішої історії чи сучасної ситуації України. Доповідь проф. Бойка включала елементи сучасних процесів на Україні і мала безпосереднє відношення до питання, яким має бути ставлення діяспори до них, але, як згадано, і тут дискусія не передбачалася.

Груповий підхід некорисно вплинув також на оформлення документів конгресу, передусім платного оголошення, надрукованого на цілій сторінці «Нью-Йорк Таймс-у» від 16 листопада 1967. В оголошенні, що має назву «Українська національна революція проти російської більшовицької революції» і в якому з'ясовані основні факти 50-річного поневолення України Москвою, допущені дуже прикрі помилки. Там пишеться, що в УРСР українська мова є офіційною мовою, хоч це не відповідає правді. Там кажеється, що в голодних роках 1922, 1933 і 1946 загинуло 14 мільйонів українців. У той же час за підрахунками проф. Кубійовича під час найстрашнішого голоду на Україні в 1933 році загинуло від 3 до 5 мільйонів українських селян. Це була жахлива трагедія українського народу. Чи треба ще перебільшувати її?

Таким самим перебільшенням є твердження, що Москва «забирає з України без розбору всю промислову і сільськогосподарську продукцію», бо чужинецький читач може запитати, чим живе тоді український народ. Правда, зараз у наступному реченні кажеється, що «мало з цього повертається на Україну». Але чому тоді писати, що забирають усе? Хіба факт, що з доручення Москви і без згоди українського народу забирають з України хоч би частину української продукції, достатньо не свідчить про те, що Україна знаходиться в колоніальній залежності від московського

центру? А втім такі неточності можуть легко використовувати наші вороги і обезцінювати вартість документу. До того під документом знаходиться підпис голови УККА, Лева Добрянського, професора економіки Джорджтаунського університету у Вашингтоні. Перебільшеною є також кількість українців у США, бо там їх немає аж два мільйони. З другого боку, в оголошенні говориться тільки одним реченням про недавні арешти і засуди діячів української культури на Україні, а цілком замовчується факт, що досі в концентраційних таборах та в'язницях сидять колишні члени ОУН і УПА, які були також активними учасниками антигітлерівського підпілля на Україні. В цьому ж документі згадується про те, що комуністичний агент убив Лева Ребета і Степана Бандеру, але замовчується факт, що раніше такі ж комуністичні агенти вбили Симона Петлюру й Євгена Коновальця. Про УНР говориться раз «Українська Республіка», а другий раз «Українська Народна Республіка», хоч відомо, що тільки ця друга назва була офіційною назвою української держави, що утворилась 20 листопада 1917. Звичайно, таких помилок можна легко обминути, якби до редагування документу запросили людей з елементарним знанням модерного українознавства. До того два оголошення в «Нью-Йорк Таймс-і» коштували одинадцять тисяч доларів і їх читали тисячі людей на Заході, між якими напевно були і такі, що знають найновішу історію України. На щастя, в наступному оголошенні в тій же газеті від 19 листопада важливіші помилки були виправлені.

Редагування цього документу, як зрештою й інших документів конгресу, мало на собі познаки якогось незрозумілого поспіху та неохайности, дарма що підготовка конгресу тривала місяці (якщо не роки) і що ближчі та дальші організатори СКВУ вклали в неї багато праці. Вони вив'язалися добре із своїх завдань, якщо мова про традиційні форми української роботи — про виступ мас, демонстрації і маніфестації. Але ж люди приїхали до Нью-Йорку з різних континентів не тільки для того, щоб демонструвати і складати заяви. Маніфестації підносять дух громади, але вони не можуть творити основного змісту нашої праці. Панівний стиль конгресу не дав змоги проаналізувати центральні питання нашого перебування поза рідними землями, нашого ставлення до процесів на Україні і в усьому Радянському Союзі, нашої допомоги українському народові. Ці справи практично залишилися поза увагою триденної пленарної наради конгресу.

Це має також вплив на зовнішньо-політичні ефекти конгресу, на його відгук серед чужого світу. Маніфестації реєструє преса як події дня, вони мають свою питому вагу, але на довшу мету керівні кола Заходу більше цікавляться рівнем роботи нашої спільноти, ступнем її громадської зрілості, її культурним обличчям і досягненнями в різних галузях життя.

Найприкрішим недоліком СКВУ була відсутність на ньому видатних діячів уряду та конгресу США. Був час, коли на конвенції УККА бували члени уряду США і видатні сенатори, конгресмени, губернатори і посадники міст. Тепер же, хоч у Нью-Йорку проходив конгрес усієї української діаспори, українці були свідками чогось у роді «бойкоту» з боку тих кіл. Становище не міг рятувати ні маловідомий представник президента США, Вільям Крук, бо його позиція в державній ієрархії порівняно низька, ні заступник посадника Нью-Йорку, ні віцеконсул Венесуелі. Правда, більше щастя ми мали з Канадою, уряд якої репрезентував член її представництва в Об'єднаних Націях, а від опозиції прибули колишній голова уряду Канади Джон Діфенбекер та лідер опозиції посол Михайло Старчевський (Стар), до речі, наш земляк. Завдяки пресовій конференції Дж. Діфенбекера, коротка нотатка про СКВУ попала в «Нью-Йорк Таймс». В його виступі і на конференції, і відтак на бенкеті, було чимало прихильних слів на адресу українського народу та конкретні пропозиції для політики Заходу щодо неросійських народів.

Питання, чому ми не здобули нікого з видатніших представників уряду та конгресу США, вимагає окремого вивчення. Це повинні зробити для громади насамперед керівники УККА, бо конгрес відбувався на території США. Наша громада задовільно зріла, щоб дати їй реальну оцінку становища. Однак заки це станеться, треба тут згадати дві основні причини такого розвитку.

Поперше, згадані вище кола Америки холодно поставилися до українського конгресу, бо теперішнє міжнародне становище США дуже складне, головне з огляду на війну у В'єтнамі. Американці ніяк не хочуть антагонізувати СРСР і тому не піднімають питання неросійських народів. Крім того, в них немає виразного позитивного ставлення до прагнень цих народів до незалежності — поза визнанням загального принципу права всіх народів на самоозначення. Це має свої наслідки в підході до питання неросійських народів СРСР також неурядових кіл і преси. Не випадково ні один коментатор американської преси чи журналу не проаналізував української справи з приводу СКВУ. Становище в якійсь мірі рятували дві згадані демонстрації, про які преса, радіо і телевізія інформували широко, але докладніших коментарів не давали. На скликані під час СКВУ дві пресові конференції не з'явилися редактори нью-йоркських газет, а присутні представники пресових агенств обмежилися коротенькими з'ясуваннями виступу Діфенбекера.

Але це є тільки один бік правди. Другий бік: до ізоляції української справи у США в останні роки спричинилися також деякі неfortunні пов'язання голови УККА, проф. Добрянського, з екстремістськими американськими колами й

особливо його персональні атаки на провідних діячів обох американських політичних партій, зокрема на Джонсона, Раска, Ніксона та інших. До того такі персональні атаки, а не нормальна критика окремих посулень тих діячів (яка була б цілком оправдана), були часто друковані на сторінках офіційного англomовного органу УККА «Український кварталник». Донедавна говорилося, що голова УККА немає доступу до людей з Білого дому і державного департаменту, але за це в нього є тверді приятелі серед сенаторів та конгресменів. Проте на СКВУ цих приятелів не було. Від якогось часу голова УККА виступає з думкою про кінченість широкої дискусії про сучасну політику уряду США супроти Радянського Союзу. Така вимога є безперечно на часі. Але не менш потрібною є дискусія про характер, досягнення і невдачі зовнішньо-політичної діяльності УККА, точніше його голови.

ЧИ КРОК ВПЕРЕД?

А все таки в кінцевому баченні, досягнення конгресу, мабуть, більші, ніж усі недотягнення, недоліки та невдачі. Конгрес недвозначно виявив, що українці в західних країнах почувають себе духово та культурно зв'язані з батьківщиною і хочуть існувати як окрема культурно-національна спільнота людей українського роду, хоч громадян різних країн. Це своє бажання конгрес зобов'язався передати народженням і вихованням на Заході поколінням. Не менш однодушно конгрес гостро засудив колоніальне поневолення українського народу Росією і декларував свою моральну та політичну допомогу українському народові в його боротьбі за державну незалежність. Конгрес нав'язував в усіх своїх ділах до великих днів української національно-демократичної революції 1917 року і до ідеалів Української Народної Республіки. Таким чином маса делегатів, тобто ті, які їхали з дальших і ближчих країн, ті, які на маніфестації заповнили одну з найбільших залей Нью-Йорку, ті, що йшли демонструвати по його вулицях, не дивлячись на зливний дощ, ті, які виконували численні мистецькі програми, нарешті, службовики УККА і КУК, провели такі велику працю. Безперечно, чимало натрудилися також керівні організатори конгресу. За ними численні поїздки, довгі і томлячі засідання, велике листування. Недотягнення, помилки чи навіть невластиві посушення не можуть закрити факту громадської праці. Перед ними і всіма іншими, що стали членами секретаріату, велика відповідальність.

Чи вони виправдають сподівання громади — покаже майбутнє. Воно покаже, що зуміють зробити вони для того, щоб поставити виразну й атрактивну концепцію існування та праці української громади в різних країнах діаспори, наскільки ця концепція полонитиме українську громаду,

зокрема молоде покоління, що виростає у відірванні від материка, наскільки така концепція з'єднає розпорошені по різних країнах світу українські громади в одну тривалу спільноту, пов'язану духовими вузлами з Україною. Майбутнє покаже, чи в слід за громадською консолідацією прийде також політичне об'єднання української діаспори. Це майбутнє покаже також, наскільки всі теперішні члени секретаріату СКВУ стануть вище груп і партій, стануть на службу всієї української громади і будуть її репрезентувати. Бо таким є їхній мандат.

На всякий випадок, відбувши свій перший світовий конгрес, українська спільнота в діаспорі зробила один крок вперед.

Дещо про світовий з'їзд студентів

Ростислав Л. Хомяк

Одним з перших з'їздів у рамках Світового конгресу вільних українців (СКВУ) був конгрес українського вільного студентства (11 і 12 листопада 1967). У ньому взяли участь станові студентські союзи, перелік яких звучить як деклінація латинського іменника: СУСТА, СУСК, СУСТЕ, САУС, ЦУСА. Насправді — це початкові літери студентських союзів у Сполучених Штатах, Канаді, Європі, Аргентині й Австралії. Також між учасниками конгресу були ідеологічні товариства: Зарево, ТУСМ і студентська секція ОДУМ. Це означає, що конгрес у своїх заложеннях був на кілька щаблів віддалений від рядового членства, бо справжню участь у ньому брали «правні особи» — організації організацій. Звичайні студенти, якщо вони не мали мандатів від союзів і товариств, були тільки гостями.

Серед коло двох з половиною сотень делегатів та гостей найбільша кількість присутніх походила з Сполучених Штатів та Канади, а тільки одиниці — з інших країн.

Головною метою конгресу студентства, як сказано в брошурі, що її роздавали при реєстрації, було відновити централю українського студентства — ЦеСУС, «яка б координувала працю окремих студентських організацій і так запобігала б розпорошенню наших сил».

Важко сказати зараз, — кілька днів після «воскресіння» ЦеСУС-у, — як саме він запобігне «розпорошенню наших сил». Ці сили — це в першій мірі сильні первинні організації, тобто студентські клуби в університетах, де навчаються українці. Союзи і «суперсоюзи» (коли йдеться про студентські справи) тільки добре виглядають на організаційних таблицях з квадратиками, сполученими прямими лініями. Наприклад, у 1950-их роках в українських студентських клубах канадських університетів було чимало членів, народжених у Канаді. Ці студенти були добрими членами своїх клубів і знали, що їхнє завдання — популяризувати між

іншими студентами свого університету культуру своїх батьків та дідів. Членство свого клубу в Союзі українського студентства Канади (СУСК) вони, можна б сказати, «зносили», але коли на один з конгресів СУСК приїхали «старші панове з ЦеСУС-у» і розповідали їм про історію та організаційне пов'язання цього суперсоюзу, вони або були розгублені цим новим елементом в їхньому організованому житті, або просто поставилися до нього з антагонізмом, боючись нової регламентації їхньої автономної роботи на низах. З часом ЦеСУС завмер — без некрологів і сліз, але, як показалося, не всі його забули, бо в підготові до першого світового конгресу українських студентів організатори поробили заходи, щоб його воскресити.

«Міні-конгрес» студентів відбувався в Українському інституті Америки, тобто приблизно два кілометри від готелю «Нью-Йорк Гілтон» — головної квартири великого конгресу українців.

Світовий конгрес студентів мав багато прикмет попередніх емігрантських студентських з'їздів. На першому поверсі відбувалася пленарна сесія; в той же час на партері, в кімнаті директорів інституту, засідала мандатна комісія, в якій представники різних партій чи ідеологічних поглядів міряли свої сили, воюючи за мандати. Прохожий міг підслухати ось які уривки нарад: «В такому разі можемо забути про світовий конгрес і поїхати зараз додому», або «приймаємо тільки таких делегатів, які абсолютно виконали всі вимоги...»

Між членами президії конгресу і в комісіях були такі постійні студентські діячі та ветерани неоднієї баталії на студентському полі, як от Євген Гановський, Павло Дорожинський, Осип Зінкевич, Богдан Футей і передчасно посивілий Михайло Почтар. Але на залі між учасниками було чимало цілком молодих студентів першого чи другого курсів університету. Вони — слухали. Роботу вели старші товариші, ще з європейським досвідом і «стажем».

У програмі конгресу була одна доповідь, крім звітно-церемоніальної, що її прочитав останній могокан старого ЦеСУС-у Євген Гановський. Головну доповідь — «Українське студентство на Україні» — прочитав голова Союзу українських студентських товариств Америки (СУСТА) магістер Юрій Кульчицький. Рівень доповіді був, на жаль, розчаровуючий.

На самому початку доповідач заявив, що хоче «поінформувати про процеси, які відбуваються на Україні», і з місця перейшов до розповіді про нищення української науки в 1920-их роках. Годі в одному репортажі згадати всі фактичні та термінологічні помилки, що їх допустився доповідач у своїй одногодинній доповіді. У слухача створювалося враження, ніби він, пригтовляючи свій виступ, неважно прочитав друго- й третьорядні джерела. Наприклад, про пожеар у Київській Центральній науковій бібліотеці АН УРСР вже

багато писалося, але магістер Кульчицький поінформував своїх слухачів про те, що «нам знищили 600 (шістсот) книжок у Київській бібліотеці», хоч має бути шістсот тисяч. Він згадував про демонстрацію студентів в Києві 22 травня для вшанування пам'яті Симона Петлюри, хоч відомо, що ця демонстрація відбулася в роковини перевезення тіла Тараса Шевченка на Україну. Доповідач навіть не натякнув, де саме він довідався про цю демонстрацію.

Доповідач кілька разів повертався до русифікації на Україні, говорив про те, що там видають книжки «ломаною українською мовою», і про те, що там у нові словники вводять російські слова, але, готуючи свою доповідь, він, мабуть, ні разу не заглянув у словник Голоскевича. Про справжні розміри русифікації України він слухачам таки не сказав. Треба надіятися, що доповідь Кульчицького не появиться друком у такому стані, як вона була прочитана. Доповідь кандидата наук американського університету на такому рівні просто неймовірна.

Під час студентського конгресу у вестибюлі лежали дарові примірники тижневика «Новий шлях» з текстом листа В'ячеслава Чорновола до судових і партійних властей в УРСР. Учасники конгресу набагато краще використали б свій час, якби під час доповіді Ю. Кульчицького прочитали лист Чорновола. До речі, доповідач навіть не згадав цих найновіших матеріалів з України у своїй доповіді.

Під кінець конгресу делегати ухвалили два заклики: один до українського студентства у вільному світі, другий — до студентів на Україні, як також меморандум для студентських і академічних організацій західного світу про становище на Україні. Текст цього останнього не був готовий під час конгресу, бо, як виявилось, наперед приготований проект не був написаний ні по-академічному, ні по-студентському. Цікаве те, що в текстах резолюцій, прийнятих на конгресі, постійно вживано старий підпільний термін «місце постою» замість «місце поселення». Це, мабуть, тому, що ці документи укладали професійні студенти-ветерани, які «завжди ще в поході».

Учасники прийняли також новий статут відродженого ЦеСУС-у, в якому сказано: «Метою ЦеСУС-у є заступати інтереси українського студентства серед власного громадянства і на міжнародному відтинку, боронити та обстоювати інтереси українського студентства поневоленої України і — через координацію діяльності своїх членів, як і через власну діяльність — нести всебічну допомогу українському вільному студентству та студентству поневоленої України».

Для практичного здійснювання цієї мети делегати, на внесок номінаційної комісії (Гановський, Дорожинський та інші), вибрали управу, на чолі якої стоять: Богдан Футей — голова, Ярослав Бігун — генеральний секретар, Андрій Чорнодольський — референт міжнародних зв'язків, Ярема Келебай — скарбник, Олена Сацюк — референт преси.

Українці в країнах свого поселення

— Іван Сирник

За згодою автора публікуємо доповідь, що її він виголосив 17 листопада 1967 на пленарній сесії першого Світового конгресу вільних українців (СКВУ) у Нью-Йорку.

Автор за фахом учитель. Тепер редактор тижневика «Український голос», що був заснований 1910 року у Вінніпезі, Канада.

І. Сирник був з 1943 по 1947 рік ректором Інституту ім. Петра Могили в Саскатуні (канадська провінція Саскачеван), після чого став головним редактором газети «Український голос», яка є органом Союзу українських самостійників (СУС) у Канаді. З 1948 року він є членом президії Комітету українців Канади (КУК) — спершу на посту генерального секретаря, а впродовж останніх років як заступник президента КУК. Він є також крайовим головою забезпеченої установи Українське товариство взаємної помочі, членом консисторії Української православної Церкви в Канаді, членом дирекції Колегії св. Андрея при Манітобському університеті у Вінніпезі, генеральним секретарем Канадської федерації етнічної преси, головою Канадського пресового клубу (об'єднання редакторів та видавців етнічної преси на терені Вінніпегу й околиці). У минулому І. Сирник був доміняльним головою СУС. На Світовому конгресі вільних українців його обрано членом секретаріату СКВУ. У першій каденції діяльності цього секретаріату (за 1967—69 рр.) він є заступником президента СКВУ.

Р е д а к ц і я

Доповідь на тему «Українці в країнах свого поселення» не може схопити всіх проблем нашої діаспори і висчерпати всі способи, як ці проблеми розв'язати. Буду задоволений,

коли питання, які висуну, зродять нові думки щодо справ, від яких залежить наше майбутнє і як нам далі бути.

За мотто до доповіді я міг би взяти відомий вірш О. Олеся: «З журбою радість обнялась». Зміст його вірша і навіть його музичний мотив — це неначе лайтмотив всієї нашої історії, бо в ній постійно переплітається радість із сумом і журбою. У прозовій формі можна розглядати нашу історію, в тому числі й історію нашої діаспори в аспектах її світлих сторінок і тіней.

Українська діаспора доволі чисельна. Хоч точної статистики не маємо, думаю, що не перебільшимо, коли скажемо, що в країнах вільного світу живе понад два мільйони українців. Це дуже поважне число, коли взяти до уваги, що всіх естонців в їхній країні є 1 230 000, усіх латишів 2 150 000, литовців 2 900 000, а ісландців тільки 208 000.

З цього виходить, що при своїй чисельності у вільному світі, при умові своєї згуртованості, українці могли б творити серйозну й атрактивну силу. Але, розбиті на різні групи, що іноді взаємно себе поборюють, вони, на жаль, такої сили не представляють. З географічного погляду українська діаспора розпорошена по всьому світу. З нею можна зустрітися дослівно на всіх континентах...

Світлою сторінкою української діаспори є те, що вона в своїй більшості ще національно свідома, громадська, політично і культурно активна. Розуміється, є ще серед неї численні національно цілком безбарвні та неактивні елементи, як теж такі, яких ми називаємо «хахлами» чи «малоросами», та вимираючі через асиміляцію «карпатороси».

Найстарша українська еміграція була в Європі. Стара українська еміграція була регіональна, тобто окрема з Галичини і окрема придніпрянська. Ця регіональність збереглася і після закінчення першої світової війни. Сьогодні українська діаспора своїм складом має характер соборницький. Усі частини української землі є репрезентовані в нашій діаспорі.

Еміграція до обох Америк мала, з малими винятками, заробітковий характер. Вона почала відогравати доволі важливу політичну роль між двома світовими війнами, особливо в Канаді, де українці поселилися компактною масою в трьох степових провінціях. Згідно з урядовою статистикою, в Канаді було в 1961 році 473 377 українців; тепер їх буде понад пів мільйона.

Сьогодні у федеральному парламенті в Оттаві є чотири послі-українці. Донедавна було двох сенаторів-українців. Несподівана смерть Івана Гнатишина залишила нам покищо тільки одного сенатора — Павла Юзика. У чотирьох провінційних сеймах (парляментах) є 22 послі-українці: 7 — у Манітобі, 6 — у Саскачевані, 6 — в Алберті і 3 в Онтаріо. У провінційному уряді Онтаріо є міністер Іван Яремко, в Алберті членом уряду є Амвросій Головач; був такий час, коли в Манітобі українець Михайло Григорчук був міністром юстиції, Микола Бачинський — спікером, тобто головою, парла-

менту, а заступником спікера був Іван Соломон, тепер суддя у Вінніпезі. При цьому варто згадати, що українець Михайло Стар (Старчевський) був упродовж урядування прем'єра Діфенбейкера федеральним міністром праці, а з часу обрання нового голови консервативної партії, який не мав польського мандату, М. Стар став лідером льояльної опозиції Її Величності в парламенті. Був також час, коли Олекса Кузяк був міністром у Саскачевані.

Були також послі-українці в Бразилії.

Крім послів, українці були мейорами, тобто посадниками чотирьох більших канадських міст, як от у Вінніпезі, Едмонтоні, Віндзорі й Ошаві, і менших, як у Кенорі в Онтаріо. Степан Дзюба є мейором півмільйонного Вінніпегу безперервно від 1956 року. У Канаді є 7 суддів-українців, при чому не враховано місцевих суддів нижчого ступеня. На полі шкільництва українці Канади дотримують кроку своїм співгромадянам. Маємо 22 шкільних інспекторів і понад 4 000 учителів, між ними багато директорів шкіл; маємо численні кадри своєї інтелігенції, починаючи з професіоналістів, а на висококваліфікованих спеціалістах та вчених кінчаючи. Свою інтелігенцію — професіоналістів та спеціалістів — мають українці також у різних країнах свого поселення. На жаль, авторитетної статистики мені не довелося роздобути.

До світлих сторінок української діаспори слід зарахувати те, що вона через створені нею організації намагається зберігати рідну мову та культуру. Вона розбудувала широку мережу народних домів, Просвіт, читалень і церковних громад. Вона має доволі широкі кадри мистців і письменників, що створили видатні мистецькі та літературні твори. Вона має свої наукові установи — Українську вільну академію наук і Наукове товариство ім. Шевченка. Вона зарепрезентувала себе в найвищих учбових закладах, і сьогодні ледве чи знайдеться такий університет у Канаді і США, де не було б професорів-українців та різних дослідників. Те саме, хоч може дещо в меншій мірі, можна сказати про Європу, Південну Америку та Австралію.

Зокрема в Канаді українці обох віровизнань розбудували свої виховні інститути й колегії. Одна з них — Колегія св. Андрея — є в асоціації з Манітоським університетом. Українська діаспора заснувала свої видавництва і пресу. У самій Канаді, крім місячних журналів, півмісячників та інших неперіодичних видань, виходить вісім тижневиків (не включаючи тут одного комуністичного); у США — два щоденники і чотири тижневики. Це, розуміється, крім різних журналів, кварталників та неперіодичних видань. У вільній Європі маємо п'ять тижневиків, у Південній Америці — чотири, в Австралії — два.

До світлих сторінок історії нашої діаспори належать також її зорганізованість та прагнення до консолідації, що знайшли свій вияв у створенні центральних репрезентацій українців у громадському секторі, таких як Український кон-

гресовий комітет Америки (УККА), Комітет українців Канади (КУК), центральні репрезентації в країнах Південної Америки та Австралії і на європейському континенті — Координаційний осередок українських громадських центральних і крайових установ (КОУГЦУ).

На економічному відтинку українська діаспора також зробила добрий поступ: вона розбудувала свої забезпеченеві установи і значно пошавила в останніх десятиліттях розбудову так званих кредитівок; українці пішли в торгівлю і фабричний промисл; українські фермери належать до найбільш поступових і видали з-поміж себе в Канаді світових «збіжжевих королів».

З визнанням треба сказати, що українська діаспора серед якої виростає вже третя й четверта генерації, народжена поза межами України, не перестає цікавитися та турбуватися долею України і бажає допомогти українському народові в його боротьбі за суверенну й соборну українську державу.

Це все разом узяте, належить до світлих сторінок нашої історії в діаспорі.

Проте в цій історії є чимало темних тіней.

Однією з цих прикрих тіней — це розбиття нашої діаспори на різні групи та групки, які взаємно себе поборюють і в цьому взаємному поборюванні витрачають багато енергії, що могла б бути скерована на позитивну працю. Через цю внутрішню «громадянську війну» ми ще досі не змогли подолати комуністичного сектора серед українців, який не повинен мати місця між нами в обличчі комуністичного гніту, що його переживає наш народ на Україні.

Ми досі ще не спромоглися на повну консолідацію українських політичних сил у системі Державного центру Української Народної Республіки в екзилі, як противаги урядові в Києві, що сидить там з ласки Москви, а не з волі українського народу. Крім нашої дотеперішньої неспроможности сконсолідувати наші політичні сили в одному центрі, в житті нашої діаспори є і інші темні тіні.

Нам серйозно загрожує асиміляція нашої молоді. Молоде покоління починає нас не розуміти. Ми втрачаємо нашу молодь не тільки через асиміляційні впливи довкілля, але також через нашу неспроможність з нею комунікуватися. Деся по дорозі нашого життєвого шляху розгубився місток порозуміння між старшим і підростаючими поколіннями. Однією з причин цього відчуження є наша неспроможність перекопати молодь, що між нашим зацікавленням долею України і нашим статусом громадян наших країн, немає жодної колізії; що бути добрим громадянином країни нашого поселення не йде в розріз з нашим бажанням допомагати українському народові в його визвольній боротьбі; що почуття близькості до народу, з якого вийшли наші батьки, це природне почуття культурної людини. Воно притаманне членам усіх культурних спільнот. Великобританія є самостійною державою, але кожний англієць, хоч він може належить уже до шостої або

сьомої генерації народженої деінде, має природні симпатії до колиски своїх предків. Коли ми сьогодні цікавимося тим, що діється у В'єтнамі, в Конго, Родезії та Японії (бо світ став дуже маленьким), ніхто не повинен брати за зле українцям цікавитися Україною.

Проте мені здається, що ми зачасто на всі лади (де цього треба і не треба) вільно оперуємо такими термінами як «еміграція» й «емігранти». Ми часто називаємо себе «політичною еміграцією», хоч у дослівному значенні, ми еміграцією не є, і ці терміни, цілком зрозуміло, не знаходять зрозуміння серед нашої молоді, що належить до другої й третьої генерації, народжених поза Україною. Щобільше, ці окреслення їй не зрозумілі і навіть обурюючі. Наша молодь не може поєднати цих понять з її власним, а навіть з нашим, статусом громадян Канади, США, Франції чи будь-якої іншої країни, де наша молодь народилася. Називаючи себе «еміграцією», ми відштовхуємо нашу молодь від себе, бо вона своїм громадянством через народження востає щораз глибоше в ґрунт країни свого народження і хоче, цілком оправдано, бути її співгосподарем. Ми не мусимо називати себе «еміграцією», щоб цікавитися долею українського народу. Навпаки, наш голос на оборону прав України буде куди сильніший, коли підноситимемо його з позицій нашого державного громадянства. Голос господаря завжди сильніший, ніж голос комірника чи тимчасового гостя.

Щоб наблизитися до нашої молоді і налагодити з нею зв'язок, ми мусимо усунути цю бар'єру і зійтися з нашою молоддю на ґрунті спільного громадянства. На цьому ґрунті співгосподарів ми мусимо стояти обома ногами, бо таке становище єдино правильне. Коли ми раз назавжди усвідомимо, що ми є співгосподарями наших країн, тоді не тільки наблизимося до нашої молоді, а й вона наблизиться до нас; уся ж наша філософія матиме тривалішу основу. Ми будемо вести себе тоді так, як це робить кожний добрий і розумний господар. Ми розбудовуватимемо тоді наше господарство не на переїздиних возах, а на солідному ґрунті нашого громадянства; ми дбатимемо, щоб те господарство, на якому господарюватимуть наші нащадки, розвивалося й передавалося од роду в рід, від покоління до покоління, і помножувало б себе як ті таланти в біблійній притчі. Як розумний господар не бажає собі того, щоб його господарство перейшло в нездарні руки, так і ми дбатимемо, щоб було кому наше господарство передати.

Ми мусимо створити для нашої діаспори її «Вірую» непорушних законів. Немає де правди діти, що в нашій діаспорі зустрічаються два протилежні погляди. Одна школа думання вважає асиміляцію природним і неминучим процесом. Ті, що поділяють цей погляд, опускають безрадно руки, а навіть потурають асиміляції. Якщо асиміляція неминуча, то пощо тоді, мовляв, витрачати енергію на боротьбу з нею, коли ми приречені на культурне винародовлення? Так говорять слабодухи.

У протипагу до цього мислення краща частина нашого проводу і спільноти не легковажить загрози асиміляції, але вона своїх позицій не здає. Вона з нею бореться, бо це єдино правильний шлях для забезпечення нашого майбутнього не на 20 чи 50 років, але й на все дальше майбутнє. У цьому питанні не сміє бути роздвоєння думок. Ми є в боротьбі з асиміляцією і мусимо змобілізувати всі наші сили на цю боротьбу. Усі чинники нашого життя повинні бути на фронті цієї боротьби за збереження українства, починаючи від родинних домів і на церковних організаціях кінчаючи. Виховання у рідній мові і культурі повинно стати першою національною заповіддю нашої діяспори.

У додатку до того, що ми самі можемо для себе зробити нашими власними зусиллями, ми повинні всюди, де для цього існує будь-яка можливість, домагатися прав для української мови в державних школах наших країн — у початкових, середніх і в університетах. Цього права в середніх школах і в університетах українці в Канаді домоглися в трьох степових провінціях. Однак це не означає, що там, де українська мова має повні права нарівні з іншими визнаними модерними мовами, українці повинні перестати підтримувати рідні українські школи. Визнання української мови підносить її престиж серед учнів і усуває мовну дискримінацію; але тільки рідна українська школа з допомогою дому, громадських організацій та Церкви може виховати дитину в душі української культури.

У наслідок асиміляції відчувається помітне збайдужіння нашого громадянства до друкованого слова. Ми поволи стаємо нечитацькою публікою. Це ствердить видавництво кожного українського часопису, і коли цей стан не покращає, вже сьогодні можемо запитати: чи за 10, 20, 30 років буде для кого видавати українські газети? На місце старших читачів, що природним законом відходять від нас, нових читачів з молодших поколінь цілком не вистачає, щоб заступити їхнє місце. Те саме можна сказати і про українську книжку. Ми говоримо з гордістю про понад двомільйонову українську громаду у вільному світі. Але скільки справді є в тому імпозантному числі національно свідомих українців, що читають українські газети і книжки? Думаю, що, якби таку статистику ми збрали, вона була б дуже невесела.

Цей стан тимбільше мусить нас непокоїти, бо так довго, поки Україна не визволиться з російської неволі, ми не можемо рахувати на нову еміграцію з України для підсилення наших рядів у діяспорі. Але навіть і тоді, коли на Україні завітає благословенний день волі, ледве чи зможемо надіятися на більшу еміграцію звідти, бо Україна потребуватиме всіх своїх людей для розбудови й піднесення свого державного господарства.

Це означає, що ми здані на наші власні сили, на природний приріст нашої діяспори, і тому для нас цінна кожна українська людина, але повновартісною вона буде тільки тоді, коли триматиметься рідного берега.

Крім природного приросту, єдина надія на збільшення людности нашої діаспори може бути еміграція українців з деяких європейських і південноамериканських країн, а, може, з Нової Зеландії та Австралії на північноамериканській континент, до США і Канади; радше до Канади, де українці в пропорції до загального населення творять два з половиною відсотка. Я не маю на думці Бразилії і Аргентини, де українці уже сяк-так загосподарилися.

Я думаю, що коли Секретаріят українців вільного світу буде на цьому конгресі створений, одним з його головніших завдань повинно бути перевірення можливостей еміграції українців до Канади і США з тих країн, де немає для них добрих перспектив на культурний та господарський розвиток.

Українська діаспора мусить постійно підносити себе. Третя наша еміграція, маю на думці ту, що прибула до Канади і Америки та інших країн вільного світу після другої світової війни, дала нам видатну кількість дуже цінних людей: науковців, професорів, письменників, мистців і публіцистів, а також політичних та громадських діячів. Разом з тими силами, що вже тут виховалися, вони творять, так скажу, нашу духову, інтелектуальну еліту. На жаль, і на цьому відтинку немає достатнього доросту. Матеріальні гаразди стали приводом для нашої студіюючої молоді передчасно залишати школу, перед закінченням вищих студій і набуттям наукових дипломів. Я не маю статистики з інших країн, але канадська статистика, основана на переписі населення, що був переведений в 1961 році, показує, що коли йдеться про здобуття університетських ступенів, українці стоять аж на десятому місці, хоч кількістю свого населення вони посідали у тому році четверте місце після британців, французів і німців. На першому місці щодо університетських ступенів стоять євреї, після них (і це для декого буде несподіванкою) — азіяці, на третьому — росіяни, на четвертому — британці, на п'ятому — поляки, на шостому — скандинавці, на сьомому — голляндці, на восьмому — німці, на дев'ятому — французи, а на десятому — українці. Тому нам конечно треба піднести наново клич: до школи! І все і всюди його пропагувати. В умовах загального добробуту і різних стипендій та державних позичок, що їх студент може дістати, немає причини, чому українці не могли б посісти одне з перших місць. Колись наші батьки-піонери з останнього стягалися, щоб післати свою дитину в школу і вивести її в люди. Я подав як приклад Канаду, маючи тут офіційну статистику, але я думаю, що такий невідрадный стан панує і в інших країнах нашого населення.

Ще в одній ділянці ми дуже слабо, а то й цілком ні, зарепрезентовані. Нашою українською пресою ми говоримо тільки взаємно із собою, і нам треба із собою і взаємно до себе говорити. Але, нам повинно також залежати на тому, щоб наші погляди на ту чи іншу справу доходили до відома наших співгромадян та урядових кіл і впливали на формування громад-

ської думки. Цю роль міг би виконувати добрий часопис, друкований однією з більших світових мов, який коментував би загальні світові справи, але час від часу давав би статті та коментарі про українську справу в об'єктивному наświetленні. Такий часопис навіть не повинен би називатися українським, щоб ніхто з наших співгромадян не міг сказати, що це, мовляв, українська пропаганда. Я здаю собі справу з того, що такий проєкт вимагав би мільйонових фондів і він нам покищо не під силу. Тому треба використовувати доступні нам можливості. Нам треба заохочувати тих з-посеред нашої молоді, що мають нахил до пера, щоб вони навчалися та спеціалізувались у публіцистиці і здобували становище при поважних іншомовних газетах.

Тепер перейду до іншої справи, яка також надзвичайно важлива не тільки для нашої діаспори, але і для України. Це — наша участь у політичному житті наших країн. Це — надзвичайно важлива ділянка, бо наша сила назовні проявляється у впливах, які ми здобуємо в політичних партіях наших країн, у кількості послів у федеральному та провінційних парламентах, у кількості міністрів українського роду. У Канаді, наприклад, перший федеральний посол українець — Михайло Лучкович — своїм блискучим виступом у парламенті в обороні доброго імені українських поселенців завдав смертельного удару антиукраїнському шовінізмові так, що ніхто після того виступу вже не відважився зневажати українців. Колишній посол Іван Дікур багато причинився до того, що Канада впровадила українські радіомовлення у закордонні передачі в своєму «Голосі Канади». Посли Михайло Стар, Микола Мандзюк і сенатор Павло Юзик час від часу підносять у парламенті українське питання. Це робили також і попередні послы та покійні вже сенатори — Вал і Гнатишин. З давніших послів, що відзначалися своїми промовама про українські справи, належить зокрема згадати Антона Глинку.

Розуміється, не в усіх країнах нашої діаспори є можливість вибрати наших людей до законодавчих палат. Українці Канади є у винятково щасливому становищі, бо вони заселили доволі компактною масою великі простори Західньої Канади, але навіть там, де таких можливостей немає, індивідуальна участь у політичних партіях відкриває певні перспективи для посереднього політичного впливу. Хто знає, чи доля Галичини й України не була б сьогодні інша, якби в складі канадійської або американської делегацій чи в обох був хтось з парламентаристів-українців?

Ми ще дуже, дуже слабкі, якщо мова про нашу участь у дипломатичній службі наших країн. Ми ще досі не видали з-поміж себе не тільки амбасадора, ми не видали навіть дипломата з нижчою рангою консула. Тому і на цю дуже занедбану ділянку треба конечно звернути увагу. Треба заохочувати наших здібних молодих людей набувати потрібні для цього кваліфікації. Однією з таких кваліфікацій може бути спеціалізація в історії і політичних науках.

Ще одного питання хочу торкнутися, бо воно, на мою думку, не поставлене так, як треба, і потребує виразнішого з'ясування. Може бути, що тут справа радше в перенаголошуванні, ніж у самій суті. Ми часто наголошуємо, що найважливішою, а то й єдиною місією українців у вільному світі є допомога Україні в її боротьбі за волю. Хоч я уродженець Канади, справа долі та волі України для мене така ж близька і дорога, як кожному в цій великій залі. Але, я ніколи не примирюся з думкою, що це найважливіша та єдина наша місія. Ануж припустимо, що завтра Україна стане суверенною державою. Чи тоді нам уже не залишиться жадна інша місія, чи тоді ми справді повинні сказати собі, що нам тепер байдуже, що буде далі, бо свою місію ми вже виконали? Ясно, що ми цього сказати не можемо, бо Україна там, а ми тут, і тут приречена жити переважна більшість нас. Тут уже чимало наших могил. Тут уже і свої садочки вишневі, хоч може не такі чудові, які ви бачили на Україні. І тому ми мусимо сказати собі, якщо хочемо жити, що незалежно від того, чи Україна вибере собі волю сьогодні, завтра чи післязавтра, — дай Боже, щоб це було завтра, — ми, українці вільного світу, маємо перед собою повсякчасну місію: зберігати нашу українську духовість по всі часи; зберігати її так, як це роблять французи в Канаді, не зважаючи на те, що Франція є самостійною державою, і їхньої допомоги не потребує.

І тому я ставлю ці два завдання: допомогу Україні і збереження української духовости, як однаково важливі, а, може, навіть важливішим є оце друге завдання, бо не зможе допомагати батьківщині своїх предків той українець, що відрікся свого роду та порвав зв'язки з культурою своїх батьків. Передумовою нашої допомоги Україні є наша національна свідомість і тільки від неї залежатимуть якість і квантитативність нашої допомоги Україні. Я думаю, що ця справа така очевидна, що не потребує ближчих умотивувань.

На закінчення торкнуся ще однієї болючої проблеми, яка глибоко непокоїть українську спільноту.

Від зарання своєї історії українська Церква стояла в обороні наших національних святощів на рідних землях. Таку саму місію вона покликана виконувати у житті української діаспори. Крім спасіння душ, найважливіша місія української Церкви це — збереження української духовости. Вона, хоч би тільки у власному інтересі, мусить зберігати свій український характер, бо інакше втрачатиме вплив і вірних. Мені прикро про ці речі говорити; я волів би, щоб про них я не мусів говорити, але я ніколи не знайшов би для себе виправдання, якби цієї проблеми я не підніс перед цим історичним збором. Ми всі разом творимо рідний острів серед моря чужого довкілля. Говорячи фігуративно, ми обгородили його муром нашої культури і традиції. Коли цей мур-гребля буде в одному місці прорваний, тоді весь наш острів буде неминуче залитий. Українська Церква, якого віровизнання вона не була б, це винятково великий скарб нашого народу. Укра-

їнська Церква мусить стояти з своїм народом, а народ з нею. Відділення Церкви від реального життя народу та його громадського сектора послабить весь наш суспільний організм.

Спроби заступити українську мову англійською чи якою іншою чужою мовою в українських церквах, українських установах й організаціях, це — надзвичайно нездорове явище. Те саме можна сказати і про деякі інші інновації.

Ми мусимо здобути на велику основну чесноту — бути собою. Ми не сміємо творити щілин у твердинях нашої духовости. Ми повинні раз і назавжди з'ясувати собі різниці між нашою державною приналежністю і нашою українською духовою приналежністю, згідно із словами Великого Учителя: «Віддай кесареві те, що кесареве, а Богові те, що Боже»!

Наша майбутність як українців у діяспорі нерозривно пов'язана з українською Церквою. Вона має бути з народом, а народ з нею. В такому поєднанні творитимемо і створимо нашу непереможну самостійну українську силу.

*

Повертаючись ще раз до питання, яке вносить чимало замішання серед наших підростаючих поколінь, що вбачають суперечність між своїм статусом громадян і українством, я хочу з усією силою підкреслити, що це цілком окремі речі. Українська духовість це наша «Святая святих», дана нам самим Провидінням, і ніхто в демократичному суспільстві не забороняє нам зберігати цю внутрішню святиню нашого серця й душі. Коли ми її втратимо, то не через те, що хтось чужий переступив її святі пороги, але втратимо її через наше власне недбальство і ментальне ліниство. Замість того, щоб піддаватися впливам докільля і резигнувати з життя, поставмо перед собою ясну візію нашого майбутнього. Опрацюймо наше національне, так скажу, «Кредо», оперте на непорушних постулятах. Таке «Кредо» я спробував накреслити. Воно, очевидно, далеко не досконале і не вичерпне, але може послужити деякою думкою для кращого уточнення ідеології нашої діяспори.

1) Я є громадянином країни мого поселення через натуралізацію чи народження. Як її громадянин, я шануватиму її демократичні вольності. На випадок небезпеки із зовні я захищатиму її своїм життям і майном. Я користуватимуся тими правами і привілеями, які моя країна своєму громадянину дає, пам'ятаючи одночасно, що ті права і привілеї накладають на мене певні відповідальності. Я братиму участь в її багатогранному житті: в політиці й економіці, в шкільництві та освіті, і на всіх ділянках її життя.

2) Крім громадянства моєї країни, я ще маю своє окреме духове громадянство. Це моя «Святая святих». Я українець і своєї української духовости я за ніяку ціну не зречуся. Я не можу зректись свого українства так, як не можу зректись своїх батьків, і сказати, що їх у мене ніколи не було. Я можу змінити своє державне громадянство, переїхавши в іншу кра-

їну і прийнявши там нове громадянство, але я не можу змінити свого національного роду.

3) Я визнаю колосальну і незаступну роллю Церкви в житті народу і завжди підтримуватиму її морально і матеріально. Від своєї української Церкви я сподіватимуся душевного і національного піднесення. Я сподіватимуся, що вона повсякчасно буде сторожем і захисником національних властивостей мого народу. Церква з народом, а народ з Церквою це — необхідна передумова сили нації і збереження української діаспори.

4) Як українець і християнин, я ніколи не примирюся з комунізмом, чи з будь-якою іншою тоталітарною системою та ідеологією. Я твердо стоятиму на позиціях демократизму, бо тільки справжній демократичний лад дає найкращі можливості на вільний розвиток людини і народу.

5) Як громадянинові українського роду, доля країни моїх предків лежить мені близько на серці, хоч я не конечно сподіваюся поїхати на Україну жити, хоч би вона й завтра звільнилася з кайдан окупанта, але я робитиму все, що в моїх силах, з позиції мого державного громадянства, щоб допомогти українському народові визволитися і відновити свою суверенну соборну державу.

6) Я підтримуватиму творчість наших науковців, письменників і мистців, які вносять великий вклад в українську науку, літературу і мистецтво, чого не можуть свобідно робити українці на поневоленій Україні.

7) Я дбатиму про збереження української мови в моєму домі, організації і церкві. Я підтримуватиму українські школи, українську пресу та видавництва і плекатиму пошану до українського друкованого слова.

8) Я вестиму себе так, щоб піднести і скріпити добру опінію про українців серед свого довкілля, ширитиму серед моїх співгромадян об'єктивні інформації про Україну і здобуватиму для неї приятелів, уважаючи це одним із засобів моєї допомоги українському народові.

9) Я стоятиму за правопорядком у житті нашої діаспори, плекатиму соборницький дух і змагатиму до того, щоб всеукраїнські інтереси мали пріоритет перед інтересами групи чи партії.

10) У 50-річчя початку Української національної революції, я прирікаю бути вірним ідеалам мого народу, що знайшли своє завершення в створенні незалежної і соборної української держави.

У цьому, Боже, допоможи!

Проблема Божого люду як чинника перетворення світу

Олександр Кульчицький

СВІТОВИЙ КОНГРЕС АПОСТОЛЬСТВА МИРЯН —
РИМ, 11—18. 10. 1967

У перспективі вражень та збірних переживань

«Via Conciliazione, 4» (вулиця Поєднання, 4) — Палаццо Піо, де зібралося 3 тисячі учасників конгресу. Неподоланий нахил людини до символічного сприймання світу шукає пов'язаностей, які, зрештою, самі насуваються. Ось вони: вулиця Поєднання, названа так, щоб відзначити домовлення між Мусоліні і Ватиканом, символічно та фактично пов'язала колись відмежований від світського світу Ватикан із світською дійсністю... Сьогодні, в конгресові дні, ця вулиця стала шляхом, який мав би повести пособоровий Ватикан у дальшу мандрівку — у «Третій світ». Енциклікою «По-ступ народів» духово динамізований «Божий люд» мирянства повинен піти у хрестоносний похід в ім'я *всієї людини і всього людства*... Емблема, що видніла посередині великої залі Палаццо Піо, підтверджувала це символічне тлумачення: навколо земного гльоба спіралею в'ється похід представників різних народів, різних рас — до Христа, сповитого хмарою Божої потуги. Сенс емблеми закріплював напис «Le peuple de Dieu dans l'itinéraire des hommes» («Божий люд на шляхах людства»).

У вінку думок та згадок, що їх створює спогад про конгресовий тиждень, центральне місце безперечно належить згадці про *переживання спільноти особливої якості*, що визначало конгресові пленарні зустрічі, надавши їм своєрідного, незабутнього забарвлення. Занурення в тритисячну громаду делегатів усіх народів усіх рас аж ніяк не означало «купелі в юрбі», такої притаманної сучасній людині, — «купелі», тягу до якої правильно відмічують сучасні французькі психологи, наприклад, якщо мова про масовий «кемпінг» (таборування)

або про масові пляжі. Таку «купіль у юрбі» найчастіше супроводять почуття втрати власної особистості та почуття «злиття з юрбою в юрбі», тобто у власній анонімності. Спільне переживання збірності в масових конгресових зустрічах мало, з психологічного пункту бачення, цілком інше забарвлення. У феноменологічній соціології Макса Шеллера подібні переживання окреслені як «автономна і духовна одність окремих та індивідуальних осіб у надрядній, автономній і духовній комплексній особовості», якою (за М. Шеллером) «можуть бути, наприклад, нація або Церква». Специфічною ознакою переживань конгресової спільноти саме було це почуття автономної духовної одності в духовій, надрядній та автономній комплексній особовості установи, яка охоплювала всіх приєднаних, — у Церкві. Таке почуття спільноти не могло мати в собі нічого із втрати власного «я» чи із злиття його з колективною психікою юрби. Навпаки, це почуття визначувалося природою автономного духовного потенціалу одиниці. Позаду вже згаданої емблеми конгресу виринала на фоні несвідомого інша картина: створення Адама — Бог-Батько рукою торкається пальця «колективного Адама»-людства, переливаючи Надземне, Безкочне і Повсякчасне у земне, швидкопроминальне та обмежене.

Наша аналіза почуттів спільноти конгресових учасників, пов'язана з посиланнями на теоретичну соціальну психологію, була потрібна та доцільна, щоб можна вказати на невидиме (однак наявне) джерело динаміки в особливому переживанні, що може й повинно стати рушійною силою «Божого люду» в його поході на шляхах людства.

Структура й завдання конгресу

Переходячи від емоційного полюса вражень та переживань, пов'язаних з конгресом, на протилежний, раціональний полюс просвітлення структури конгресу та його завдань, ми повинні відзначити, що в конгресі брали участь 103 офіційні делегації різних народів світу; ці делегації були затверджені стосовними єпископатами. Кількість членів однієї делегації не могла переступити 30 осіб. Крім цього, в конгресі взяло участь 80 міжнародних католицьких організацій, заступлених 5-членними делегаціями. Завдяки заходам президента Українського християнського руху (УХР) проф. В. Янова українським католицьким організаціям на еміграції визнано 12 повноправних делегатів (крім експертів, аудиторів та пресових кореспондентів). Українська делегація нараховувала 20 членів, які репрезентували 9 країн українського поселення. У характері експерта участь у конгресі брав о. декан І. Леськович, а від преси — мгр Ю. Костюк (Відень) та Л. Вітошинська (Париж). У склад президії нашої делегації входили: проф. В. Янів (УХР, Франція) — голова, пані І. Павликовська (ЛУКЖ, Канада) та проф. Б. Галайчук (УКО,

Аргентина) — заступники голови, М. Заяць (УХР, Німеччина) та В. Борецький («Обнова», Великобританія) — секретарі. Поки не буде створений координаційний орган українських католицьких організацій, згадана президія (за рішенням делегації) має залишитися українським представництвом, зокрема у взаєминах з Понтифікальною радою мирян.

*

Щоб уможливити ділові наради багатотисячної маси делегатів, потрібна була відповідна структурація цих нарад, що частково виникало також із завдань, що їх ставить собі мирянство. Ці завдання дуже чітко визначив папа Павло VI у промові (італійською, англійською, еспанською, німецькою та французькою мовами) в Базиліці св. Петра під час архиерейської Літургії, 15 жовтня. Він, між іншим, говорить:

«Як мореплавці на своїх шляхах через незміряність океанів визначають собі досягальний пункт, тобто устійнюють свою позицію та свій напрям, так, здається нам, потрібно упривнитися собі доктринальні надбання Ватиканського собору другого, які стосуються прав та обов'язків мирянина». Ці доктринальні надбання умістовлені в наступному: «Церква вповні визнає громадянські права мирянина в Церкві» («Чіт-тадінанда ді ляіко») й «очікує від нього співпраці в освяченні світу» («Консекраціоне дель мондо»). Під богословським окресленням «consecratio mundi» Папа розуміє «оздоровелення інституцій та життєвих умов у світі, ... віднову світського упорядкування світу, ... насичення християнським духом ментальности та звичок, законів та структур життєвої спільности». При цьому Церква аж ніяк не бажає обмежувати «інспірацій мирянина», і це не змінє факту, що дії мирянина, які оперті на християнську доктрину, мусять залишатися у зв'язку з ієрархією «так, як для галузки існує конечність пов'язаности з пнем, що постачає їй життєві соки».

Віднова «світського упорядкування світу» в напрямі його «освячення» охоплює в теперішній час велику різnorodність цілеспрямувань людини в духово-культурній, соціальної та економічній ділянках. З цього виникає, що, якщо конгрес мав би бути справді підготовою мирянства до здійснення дуже різноманітних завдань «освячуючої віднови світу», структура нарад конгресу мусіла бути різнобічно розчленована. Опираючися на досвід двох попередніх конгресів, організаційний комітет під головуванням колишнього директора ЮНЕСКО, проф. В. Веронезе, намагався цю структуру відповідно розбудувати.

Праця третього конгресу проходила в двох площинах: дискусії в групах, що мали вже раніше прийняту назву «перехрестя» («сагефурс»), на яких «перехрещувалися б» погляди окремих делегатів; пленарні засідання, завданням яких було або відповідно підготувати працю дискусійних груп, або синтезувати наслідки дискусійних нарад і готувати відповід-

ні резолюції. Над проектами резолюцій працювали комісії голів делегацій, які, хоч працювали до пізньої ночі, не встигали вповні оформити резолюційні матеріали, що їх постачали «перехрестя». Доповненням до пленарних засідань були збірні прелекції (які стосувалися центральної теми), на яких з доповідями виступали видатні експерти, покликані організаторами конгресу.

Дискусійні групи були оформлені в двох серіях — з 8 темами в кожній. Перша серія мала характер радше теоретичний із загальною темою «Духові ставлення сучасної людини», де в світлі християнської філософської антропології розглядалися: людина сама в собі, людина в інтерперсональних взаєминах і людина у світі, який ступнево зростається та об'єднується в одну цілість. При цьому зокрема бралася до уваги проблема розвитку «третього світу». У другій серії, більш практичного характеру, розглядалося питання «Роля мирян у віднові Церкви», при чому наголошувалося усучаснення («аджорнаменто») цієї ролі в перспективі внутрішнього діалогу між мирянством і духівництвом у Церкві, як також і питання діалогу між різними групами мирян; це все в екуменічній площині. Зв'язковим помостом між обома серіями дискусій мало бути експозе відомого французького богослова о. Івеса Конгара (автора «Теології мирянина») під заголовком «Заклик Бога».

Важко, а то й не можливо, принаймні побіжно виповнити цей нарис про структуру конгресу змістом його нарад. Отож мусимо обмежитися найзагальнішою характеристикою цих нарад, наскільки в них увиразнюються розвойові тенденції мирянського чинника в Церкві і зазначається їхня розвойова проблематика. До речі, коли дискусійні групи з цілою низкою першорядних дискутантів (професорів теології і філософії) були справжніми «ретортами» цікавих та оригінальних думок, то пленарні засідання (зокрема їхня звітна частина) розчаровували і часто дратували розбіжністю псевдосинтетичних звітів щодо справжніх даностей нарад у дискусійних групах. Це не тільки наше персональне ствердження. Молодий студент, представник одного з чорних народів, не вагався публічно виголосити повищу оцінку на одному з пленарних засідань.

Тенденції і протитенденції

Великою цінністю духу католицької Церкви, що її вона винесла з періоду своїх взаємин з грецькою філософією доби патристики й остаточно закріпила в твердій школі аристотельсько-томістичної схоластики, є нахил до точної логічної послідовності у формулюванні теорій, як також у переході від цих теорій до їх практичного здійснення та завершення. Церква «аджорнаменто» вповні зберегла цю свою духову цінність, що зокрема виявилось в доктринальних над-

баннях християнської антропології в 13 схемі Собору, на які натякнув Папа як на принципи, що повинні б керувати дією мирянства. Дозволю собі нагадати ці надбання: це — ще аристотельська, але й модерно-структуралістична *ідея людської особи*, як персональної цілості; *ідея людства*, як понад-персональної цілості людського роду; *ідея повного інтегрального розвитку* кожної людини і тим самим усіх людей, отже цілості людства; *ідея діалогу*, як вияву персональних ставлень людської особи і засобу для узгодження рушійних інтерперсональних сил розвитку. Важливість ідеї діалогу, як соборового доктринального надбання, така велика, що о. І. Конгар не вагався говорити на конгресі про «теологію діалогу», що починається між трьома Особами св. Трійці і через діалог Христа з своїм оточенням продовжується в діялозі Церкви з людством.

У стосунку до питання про місце мирянина в його співдії з Церквою (про що говорив Папа) виникало подвійне унапрявлення мирянського діалогу: назверхне, скероване на мирян поза Церквою — але у служенні Церкві — і внутрішнє, що стосується діалогу мирянина з своєю ієрархією всередині Церкви. Саме цей «внутрішній діалог» був темою однієї, мабуть найважливішої, дискусійної групи і стосувався придбання та забезпечення належного місця для ініціативи мирянина в церковному житті. Цей комплекс питань творив не тільки найбільш проблематичний, але й найбільш невралгічний пункт конгресових нарад, оскільки в ньому виразно зазначилися тенденції і протитенденції конгресу. У меморандумі, що його передала комісія голів делегацій Єпископському синодові (який радив одночасно з конгресом) була висловлена пропозиція, щоб «на різних щаблях церковної організації були створені репрезентативні структури мирянства, які вже існують у деяких країнах, а яких позбавлені інші країни», при чому «миряни мали б бути призначені туди *шляхом виборів*». Для пояснення треба нагадати, що в центральній Понтифікальній раді мирян у Римі всі представники мирянства були призначені церковними інстанціями.

Від дискусійних груп, що працювали над питанням «духового ставлення людини», вплинула до Єпископського синоду подібна, але більш далекоюсяжна, пропозиція, щоб розглянути питання про «структури, в яких були б заступлені обрані, а не призначувані, миряни, які могли б дискутувати із священниками та єпископськими синодами про важливі питання, що стосуються Церкви і світу». Те саме мало б стосуватися також усіх центральних післясоборових комісій. Згідно з цим зверненням «миряни повинні б бути репрезентовані у відповідній пропорції в усіх організаціях Церкви». Цим вимогливим тенденціям деяких кіл мирянства протиставиться протитенденція ієрархії, що знайшла свій вислів у чітко визначеній формі в уже згаданій промові папи Павла VI від 15 жовтня: «Найбільша прислуга, що її Церква може віддати мирянству, це — визначити докладно Ваше (тобто мирян —

О. К.) місце і Вашу роллю в організмі, що має за мету благовість спасіння».

На тлі цих тенденцій та протитенденцій у взаєминах Церкви з мирянством зрозумілими стають прояви конгресових напружень, як, наприклад, анонімний протест однієї групи мирян, поширений у циклістичному виданні, в якому автори зверталися проти згоданих спроб з боку Єпископського синоду піддати дискусії мирян відповідному контролю ієрархії. Це звернення, що притягнуло на себе увагу преси (зокрема «Осерваторе Романо»), стало предметом публічного дементі на одному з пленарних засідань з боку канадського кардинала Ле Роа.

Проблема мирянського діалогу із світом

Труднощі іншого роду спричинює другий діалог, не менше важливий, — діалог мирянства із світом. Його кристалізаційною віссю стала спеціально доручена мирянству *справа допомоги розвитку «третього світу»*. Цьому палко обговорюваному в дискусійних групах питанню присвятила окрему конференцію Міжнародна федерація мирян «Унум омнес», яка відбулася 8—10 жовтня з темою «Християнин на службі повного розвитку людини». (До речі, належить згадати, що повноправним членом федерації «Унум омнес» є УХР). Отож доцільно з'ясувати питання діалогу мирянства із світом саме в площині нарад цієї окремої конференції, наскільки вона зосередила свою увагу саме на цій єдиній темі. Про цю конференцію треба окремо згадати ще й тому, що в ній взяли активну та інтенсивну участь українські представники, а одну з основних доповідей на конференції виголосив проф. Богдан Галайчук. Вичерпна наукова ознайомленість цього доповідача з економікою Європи та економічно-соціальним становищем у Південній Америці дозволила йому дати докладну аналізу того, що діється і чого можна б сподіватися в справі допомоги в перспективі даностей обох континентів. Доповідь була значимим введенням у більш емоційні, деколи навіть трагічні, повідомлення з місць, виголошені представниками 32 країн Азії, Африки та Південної Америки, які потребують допомоги.

На конференції йшлося про включення світового католицького мирянства в акцію допомоги господарсько відсталим народам — у дусі папської енцикліки «Попульорум прогресіо» і згідно з програмою «ад хок» створеної папської комісії «Пакет ет юстіція». Оригінальною ноткою цієї допомоги (як говорив спеціаліст у цій справі, єзуїт о. Жоблен) є обставина, що католицька дія в цій ділянці опирається на вже згадані світоглядно-філософські настанови Ватиканського собору і виходить з ідеї *цілоти людини*, тобто з *персоналістичної ідеї особи*, з ідеї *цілоти людства*, з ідеї інтегрального розвитку людства і з ідеї «теології діалогу» (як це формулює о. Конгар). Ця католицька дія надає поняттю розвитку людини суперечну з марксистським світоглядом трансцендентну метафізичну гли-

Згідно із згаданими соборовими світоглядowymi принципами та згаданою папською енциклікою Церква жадає, щоб ідея розвитку людини охоплювала цілу людину: отож ідеться про інтегральний поступ та розвиток у розумінні «переходу від умов менше людських до більше людських», щоб той, «хто посідає більше, став кимось більшим» і щоб «розвиток» став його «автономним станом психічним» — унапрявленням на повне розгорнення його людських вартостей. (Едуард Шпрангер клясифікує ці вартості як «економічні, соціальні, політичні, теоретичні, естетичні і найвищі — релігійні»). Такий розвиток, охоплюючи кожну людину, мав би тим самим охоплювати в сіх людей, тобто цілість людства.

Таким чином у теорії чітко визначається лінія поділу між християнською концепцією допомоги в поступі економічно відсталим народам і марксистсько-комуністичною. У своїй кінцевій меті остання прагне поширити комуністичний лад на всю земну кулю. Однак у практиці дії може виникнути питання (що його поставив також о. Конґар), чи справді можна принести відсталим народам допомогу без революційної зміни основних структур їхнього побуту. Тим самим може виникнути потреба «теології революції» так, як під впливом життєвої практики виникла потреба «теології діалогу». Доволі чітка, на перший погляд, лінія поділу між допомогою комісії «Пакс ет юстіція» і комуністичних урядів може створити, зокрема в ході спільних акцій, небезпеку для справді релігійного ставлення в наслідок переплутання світоглядowych понять та ідей, що в одному і другому випадку лягли в основу допомоги. «Якщо в історичній актуальності допомоги — каже о. Жоблен — зустрічаються одні і другі, то ця рівнобіжність виникає з інших вихідних пунктів і зміряє до інших цілей». Проте, «якже не передбачувати труднощів, які виникали б з одности акції, в якій одні (християни) посилалися б єдино на інтерпретацію других (комуністів)». Небезпека конфузу щодо вихідних світоглядowych понять тут наявна. Тому правильно відмітив о. Конґар, що не можна говорити про Бога, нічого не кажучи про людину; а ми від себе додамо: на жаль, можна говорити про людину, нічого не сказавши про Бога...

о. Конґар свідомий небезпеки, якщо не розрізнявати між актами соціальної і суто релігійної природи; він визнає, що, «хоч Церква існує для людей і світу, і хоч людство в космічній дійсності є завершенням склепіння тієї ракети, яка завдяки йому все унапрямує і може потрапити в ціль», проте «Церква є чимось іншим, ніж світ». У добу, коли «пособорова Церква опинилася в духовій та моральній кризі» (як це відкрито та відважно ствердив у своїй проповіді для конгресу кардинал Гарсія), не можна легковажити небезпеку перебільшення суспільної функції мирянства в цілості церковного життя.

Не важко спостерегти проблематику іншого роду в труднощах практичної реалізації мирянської співпраці в допомозі відсталим народам. Поза індивідуальними пожертвами (що ніколи не зможуть бути співмірними з гігантськими потребами) як поле діяльності залишалася б велика та важлива акція впливати на світову громадську думку в напрямі зміцнення допомоги поступові в країнах «третього світу». Ця акція дуже важлива, але по своїй суті вона статистично не охоплена й у своїх результатах не відмежована від акції інших факторів, якщо мова саме про працю католицького мирянства. Тому, на наш погляд, дія мирянства може бути радше співчинником — каталізатором, ніж самостійним чинником перетворення світу. З таких (та ще інших) причин почини мирянства часто мають в очах Ватикану характер *спроби*, що зазначається обмеженням постанов Ватикану щодо Понтифікальної ради мирян реченням п'ятьох років з характеристичним застереженням «*Ad experimentum*».

При цьому ефективність допомоги принципово загрожена спеціально грізною для відсталих країн «демографічною експлозією», яка не є менше грізною (як дехто каже), ніж експлозія нуклеарна. Ця «демографічна експлозія» створює неподолану перешкоду, наскільки щораз більший приріст людности поглинає результати навіть постійно збільшуваної допомоги. Коли хтось прагне конкретних досягнень, той логічно мусить стосувати відповідні заходи, щоб такі досягнення здійснити. Звідси виходить дуже виразний тиск мирянства на швидке полагодження проблеми регулювання народин; тиск, який відчувався і на конгресі, і на конференції «Унум омнес», і який створював нове джерело труднощів в узгодженні поглядів духівництва та мирян.

Церква свідомо цих усіх труднощів, однак вона їх не перебільшує. Той самий кардинал Гарсія, який ствердив «духову та моральну кризу» Церкви, нагадав також, що християнство «народилося серед кризи» і що «кожного разу, коли Церква була загрожена загибеллю в наслідок браку довір'я до неї та упадку моральности, вона була в стані кризи подолати». На погляд кардинала, «наша проблема лежить у тому, щоб шукати засобів, як погодити перетворення і продовження, поступ і традицію, законний авторитет і очікування справжньої свободи, приватну власність і потребу соціальної справедливості».

Так визначена проблема стосується також і українсько-го мирянства.

Конгрес у перспективі українській

Світовий конгрес світського апостоляту був подією, що мусіла нас зацікавити; скажім інакше, що не могла не цікавити нас. Не тільки тому, що в ньому взяла активну та позитивну участь таки досить численна українська делегація, вперше

офіційно визнана на цьому форумі, і не тільки тому, що ця подія світового масштабу дозволила цій делегації нав'язати на міжнародному полі цінні контакти. І також не тільки тому, що (як пише проф. Ю. Старосольський) «ніколи в тому широкому світі ми не досягнемо нічого, коли ми не будемо частиною того великого, широкого світу, вкладаючи в нього великий скарб української культури, української ідеї» («Пластовий шлях», ч. 2, 1967). А передусім тому, що загальна проблема мирянства і Церкви із ще більшою настирливістю насувається увазі українській католицькій Церкві в діяспорі. І то з тим більшою наполегливістю, чим більшим стає значення Церкви в нашому емігрантському житті і чим менше в цій ділянці зроблено. Тим більше постає потреба почати щось робити.

Життя мирянства в діяспорі особливо міцно зазублюється з дією Церкви. Як приклад може послужити симбіоза українського шкільництва на чужині з Церквою.

Однак наш діалог ще не почався. А він, як це виходить з відображення пособорового життя Церкви в дзеркалі міжнародного конгресу мирянства, не тільки конечний, але передусім не відкладний.

ДОКУМЕНТАЦІЯ І ПУБЛІКАЦІЇ

Заява про сучасну ситуацію на Україні

Від групи українських викладачів, доцентів та професорів у коледжах й університетах Сполучених Штатів Америки ми отримали текст цієї заяви з проханням надрукувати її на сторінках нашого журналу. На жаль, пошта принесла нам цей текст лише після того, як грудневе число вже було надруковане.

Заяву виготовлено українською та англійською мовами і текст її послано на такі адреси в Радянському Союзі: Підгорному, Косигінові, Брежнєву та Громикові в Москві — англійською мовою; Коротченкові, Щербицькому, Шелестові та Білоколосьові в Києві — мовами українською й англійською.

Текст заяви в польському перекладі надрукував паризький журнал «Культура» — ч. 12 (242) за грудень 1967; а видатний швейцарський щоденник «Нойе Цурхер Цайтунг» від 30 листопада 1967 подав докладний виклад її змісту.

Р е д а к ц і я

А

Ми, підписані тут американські українці, викладачі американських коледжів та університетів і наукові робітники, бажаємо прилюдно висловити наш погляд на сучасне становище Української Радянської Соціалістичної Республіки та українського народу в Радянському Союзі.

У цьому — 1967 — році Радянський Союз відзначає п'ятдесятиліття жовтневої революції. Для українського народу цього року так само сповнюється п'ятдесятя річниця відродження його державности: проголошення Української Народної Республіки.

Сьогодні становище Української РСР все ще характеризується протиріччям між формальною суверенністю республіки (включно з її конституційним правом виходу з союзу та її членством в Організації Об'єднаних Націй) і фактичною відсутністю усіх тих прерогатив та функцій, що істотні для кожної вільної і незалежної нації. Постійно та свідомо пору-

щуються права української держави і народу і на ділі часто зводяться нанівець під тиском всесоюзного уряду з Москви. Той факт, що правляча політична організація в Українській РСР, Комуністична партія України, зведена до ролі провінційного відділу Комуністичної партії Радянського Союзу, позбавляє Україну можливості користуватися навіть тими правами, що гарантує їй радянська конституція. Втручання всесоюзного уряду та центральних органів Комуністичної партії Радянського Союзу перешкоджає нормальному розвитку української нації.

Хочемо вказати на декілька конкретних прикладів такого позбавлення національних прав, що від нього Україна терпить у наш час.

1) Українська РСР позбавлена можливості здійснювати своє конституційне право на дипломатичні взаємини з зарубіжними країнами.

2) Плянуння народного господарства України і його керівництво централізоване у всесоюзних органах у Москві.

3) Щороку забирають з Української Республіки всесоюзними податками понад чотири мільярди карбованців і вкладають їх в інших частинах Радянського Союзу, без звороту чи будь-якої компенсації для України.

4) Брак сприятливих господарських умов на Україні змушує багатьох українців покидати свою рідну землю. Щобільше, всесоюзний уряд свідомо проводить політику переселення певних груп українського населення до інших частин Радянського Союзу. Одночасно робочу силу і керівні кадри російської національності насилають на Україну.

5) В Українській РСР російська мова і культура мають офіційну підтримку — із шкодою для української мови і культури. У той час мільйони українців, що живуть у Російській РФСР, позбавлені школи і культурних установ з рідною мовою.

6) Свавільними обмеженнями затримують досліді над культурною спадщиною України, як також вільний культурний обмін із зовнішнім світом.

7) У релігійному житті українського народу забезпечено панівне становище для Російської православної Церкви, що її українці розглядають як носія російської імперської традиції. Українська автокефальна православна Церква і Українська католицька Церква зазнають переслідувань; їх загнуто в підпілля.

8) В офіційних деклараціях поширюють теорію «зближення» радянських націй і їхнього майбутнього «злиття», що український народ розуміє як заохочування до русифікації.

Ми обстоюємо, в нашому політичному світогляді, демократичну систему правління і принцип самовизначення народів. Ми також глибоко переконані в тому, що Україна має незаперечне право на свою незалежну національну державу. Проте ми здаємо собі звіт, що життя українського народу, на теперішньому етапі історичного розвитку, проходить у вза-

емопов'язанності з іншими народами СРСР, як і всього соціалістичного блоку. Ми надіємося, що шлях поступу приведе до поширеної свободи і добробуту всіх народів Радянського Союзу. Ми відкидаємо думку про зміну укладу сучасних міжнародних відносин засобами атомної війни.

Віriamo, що український народ бажає жити в мирі й дружбі з усіма своїми сусідами, зокрема з Росією, але ніколи не погодиться з обмеженнями своїх національних прав. Наші брати і сестри на Україні не мають можливості вільно висловитися в цих справах, тому дозволяємо собі говорити в їхньому імені, як і в нашому власному. Наше щире бажання — не тільки послужити українській справі, але також внести свій вклад у справу миру взагалі і сприяти поліпшенню міжнародних відносин. Тому подаємо до уваги уряду Союзу Радянських Соціалістичних Республік і уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки, а також Центральним комітетам Комуністичної партії Радянського Союзу та Комуністичної партії України ряд пропозицій; їх мета — усунути найразючіші несправедливості і зловживання, що тепер від них терпить Україна. Сподіваємося, що ці наші пропозиції будуть прийняті з серйозною увагою.

Б

I. До справ державно-правних і політичних:

- 1) Встановити право громадянства УРСР окремо від всесоюзного громадянства.
- 2) Наладнати дипломатичні взаємини між Українською РСР і зарубіжними країнами.
- 3) Унезалежнити судочинство УРСР від всесоюзних органів суду й прокуратури. Громадяни УРСР, засуджені на процесах до ув'язнення, не повинні відбувати кари поза територією республіки.
- 4) Забезпечити для українських громадян, покликаних до війська, службу в межах республіки, у військових частинах з українською мовою як офіційною.
- 5) Забезпечити Комуністичній партії України рівень самоуправної політичної організації, спроможної виносити незалежні рішення в політичних справах.

II. До справ культурних і освітніх:

- 1) Надати українській мові права державної мови в Українській РСР.
- 2) Впровадити українську мову, як мову навчання, в усіх школах УРСР, за винятком тих початкових і середніх шкіл, що обслуговують національні меншості; там українська мова повинна становити обов'язковий предмет навчання.

3) Застосувати принцип рівності в трактуванні національних меншостей. Забезпечити для мови і культури української меншости в Російській РФСР — права, головно в шкільництві, що дорівнювали б тим, якими користується російська меншість на Україні.

4) Реабілітувати культурну спадщину України в усій її повноті й усунути всі перешкоди в дослідках української історії та культури.

5) Уможливити для Української РСР самостійну участь у міжнародних культурних подіях: наукових конгресах, виставках, олімпійських іграх тощо.

6) Легалізувати Українську автокефальну православну Церкву і Українську католицьку Церкву, забезпечивши для них рівний статус з іншими релігійними віровизнаннями, дозволеними в Радянському Союзі.

III. До справ економічних і соціальних:

1) Забезпечити Українській РСР необхідні передумови для темпів господарського розвитку, не повільніших, ніж темпи Російської РФСР.

2) Підпорядкувати плянування і керівництво усіх секторів народного господарства України відповідним органам уряду республіки.

3) Припинити вивіз капіталу з Української РСР, за винятком зворотних позичок з процентами. Україна не повинна вносити до загальносоюзних видатків більше, ніж свою пропорційну частину.

4) Надати Українській РСР право встановлювати, збирати й розпоряджатися своїми власними податками та кредитами, окремо від загальносоюзних фінансів.

5) Забезпечити за українськими громадянами першість при zatrudненні їх в Українській РСР.

6) Припинити правну, соціальну й економічну дискримінації сільського населення України.

В

Ми хочемо наголосити, що Українська РСР у минулому вже користувалася більшістю згаданих прав і прерогатив. Переведення в життя наших пропозицій, які, ми віримо, згідні з прагненнями українського народу, частинно усунуло б ненормальності та несправедливості в теперішньому становищі Української РСР. Це поліпшило б українсько-російські взаємини, а також послужило б інтересам російського народу, бо виключило б можливість повороту до режиму сталінського типу.

Наведені пункти стосуються тільки найпекучіших і невідкладних потреб українського народу. Переоцінка самих основ державно-правного становища Української РСР вида-

ється нам неминучою. Коли творився Радянський Союз, то нав'язані обмеження суверенності складових республік виправдували існуванням т. зв. капіталістичного оточення. Сьогодні, як виник соціалістичний блок, цей аргумент відпадає. Ми переконані, що мирне перетворення сучасної централізованої структури Радянського Союзу у співдружність незалежних, рівних держав найкраще послужило б інтересам України, як і Росії.

Ми сподіваємося, що радянське керівництво скористає з річниці жовтневої революції в 1967 році, для перегляду своєї політики щодо України і почне нову сторінку в історії українсько-російських взаємин. Закликаємо радянські чинники проголосити, як вияв доброї волі, амністію всім українським політичним в'язням.

Тетяна Терлецька-Антонович — *Georgetown University*
 Володимир Бандера — *Boston College*
 Олекса Біланюк — *Swarthmore College*
 Михайло Воскобійник — *Central Connecticut State College*
 Василь Галич — *Wisconsin State University*
 Іван Гвозда — *Auburn Community College*
 Всеволод Голубничий — *City University of New York, Hunter College*
 Василь І. Гришко — *University of Washington*
 Осип Данко — *Yale University*
 Василь Знаєнко — *Columbia University*
 Ігор Каменецький — *Central Michigan University*
 Володимир Клачко — *Fairleigh Dickinson University*
 Любомир М. Коваль — *University of Michigan at Flint*
 Філімон Д. Ковтонюк — *Virginia State University*
 Іван С. Коропецький — *Temple University*
 Осип Кравченко — *King's College (Wilkes-Barre, Pa.)*
 Мирослав Лабунька — *La Salle College*
 Василь Маркусь — *Loyola University (Chicago)*
 Зеон Л. Мельник — *University of Cincinnati*
 Ярослав Мігайчук — *Case Western Reserve University*
 Степан Д. Олійник — *Georgetown University*
 Кость А. Паньківський — *University of Hawaii*
 Юрій Розгін — *Wayne State University*
 Іван Лисяк-Рудницький — *American University*
 Леонід Рудницький — *La Salle College*
 Анна Самофал — *Central Connecticut State College*
 Анґін Р. Сміж — *Shippensburg (Pa.) State College*
 Олег С. Федюшин — *City University of New York, Richmond College*
 Марта Богачевська-Хомяк — *Seton Hall University*
 Степан Чорний — *State University of New York, College at Brockport*
 Михайло Яремко — *Western Illinois University*
 Василь Яциун — *University of Pittsburgh*

По похилій площі

Евген Онацький

ЗАПИСКИ ЖУРНАЛІСТА І ДИПЛОМАТА

(Продовження)

23 квітня 1920

На ім'я В. Мазуренка прийшла телеграма від Багриновського, директора департаменту міністерства закордонних справ, в якій подано відпис телеграми Антоновичеві з висловами довір'я і з проханням повернутися до праці на пост посла УНР в Італії, тобто текст тієї самої телеграми, що її А. Чехівський направив був «на другий кінець Європи».

Цікаво, що з цього вийде? Антонович, правда, ніби не хоче повертатися до місії, в якій немає грошей, а Мазуренко не дуже квапитиметься повідомити його, що гроші прийшли, але лежать у банку на ім'я Мазуренка. Зрештою, тих грошей, як казали А. Чехівський і В. Мазуренко, може вистачити тільки на один місяць, а один місяць і так уже пройшов. Гроші поділять, — а, Антонович, приходь знову на порожню касу! Так принаймні розраховує Чехівський, який знає, що, якби Антонович повернувся, він мусів би йти геть звідси. Не дурно Єремійв казав, що в Парижі Антонович погрожував: «Як повернуся, розжену всіх отих у місії!»

Телеграма Багриновського прийшла, на думку Чехівського, у відповідь на телеграму Єремієва, який повідомляв міністерство, що Д. Антонович, пробувши десь два місяці, повернувся знову до Риму і хоче — не знати, на якій підставі — давати накази місії.

Матеріали з найновішої історії України, опубліковані в цьому редакційному відділі журналу, друкуються на відповідальність авторів.

(Попередні частини — див. «Сучасність», чч. 5, 7, 8, 9, 10, 11 та 12 за травень, липень—грудень 1967).

Ясно, що така відповідь — поразка Єремєєва. Цю поразку Чехівський пояснює помилкою самого Єремєєва. Коли той одержав папір від Мазепа про відкликання Антоновича, він мусів поїхати ще на його формальне переведення через міністерство закордонних справ у Варшаві, а там А. Лівіцький, якому не хотілося робити Антоновичеві неприємности, запропонував Єремєєву компроміс — підвищення Єремєєва до ранги радника міністерства з правом жити де завгодно за кордоном, а значить і в Італії, де його родина, і одержувати платню в розмірі платні радника міністерства закордонних справ з коштів місії тієї країни, де житиме. Єремєїв, не маючи ще візи до Італії і бачачи, що його власні кошти кінчаються, погодився на цю комбінацію, а це дало можливість А. Лівіцькому залишити Д. Антоновича далі послом в Італії.

Але — справи ще не закінчено: Єремєїв повіз до уряду матеріали про «змову» Антоновича проти уряду в Парижі і листи графа Тишкевича та Марголіна з проханням усунути Антоновича від дипломатичної діяльності.

26 квітня 1920

Прийшла телеграма від членів Директорії А. Макаренка і Ф. Швеця, адресована «Шефові Української місії Мазуренкові». Отже, хто шеф місії — Антонович чи Мазуренко?

Зміст телеграми ще кращий, ніж адреса:

«Просимо вжити всіх можливих заходів, з участю Марголіна, в Сан-Ремо для оборони інтересів нашого народу. Неодмінно треба домогатися визнання нашої суверенности в національних кордонах і паралізувати інтриги наших та чужих польонофільських чинників».

От тобі й маєш! «Польонофільські чинники?» Хто ж вони? Граф Тишкевич? Чи той же Антонович? Хто ж, зрештою, веде нашу закордонну політику — Петлюра та Лівіцький у Варшаві, чи Макаренко та Швец у Відні? Чи починається якийсь новий розкол і взаємне побороювання на тлі міжнародної конференції, як це ми вже мали в Парижі завдяки Панейкові і Томашівському?

Прийшов А. Чехівський, якому я переклав телеграму з французької, і ми рішили переслати її Мазуренкові. Чехівський сказав мені, що й Прасковія Кириківна отримала телеграму від чоловіка з Відня, що він сьогодні, 26 квітня, виїжджає до Варшави. Мабуть, це він підказав нашим директорам ідею послати телеграму Мазуренкові, як «шефові місії», щоб реально підтримати його в його «починаннях». Тільки не знати, як з тим «польонофільством», чи сам Єремєїв на нього хворіє.

А. Чехівський, як єдиний наш тепер тут дипломат, вислав міському голові 21 квітня, в день заснування Риму, привітання від нашого уряду і підписав В. Мазуренка. Сьогодні ми отримали привітну відповідь з подякою й побажаннями для України.

Був у мене П. Карманський. Турбується, що від о. Бона немає жадних вісток, а тим часом гроші кінчаються, а на перше травня готуються політичні завірюхи.

Ніна разів із п'ять ходила до італійських жіночих організацій і, нарешті, досягла того, що вони запросили її прочитати доповідь про український жіночий рух. Прочитає Гриненкова або Єремєєва, що краще володіють італійською мовою. Бальмен-Липовецька, що найбільше надавалася б на такий виступ, переїхала разом із Шебедевим до Генуї, де, мабуть, допомагає Перепелиці.

З Бюлетеня нашого пресового бюро в Берліні довідуєся, що на місце звільненого Супруна призначено фінансовим агентом — «тимчасово» Івана Мірного. Нарешті! Нарешті знайшли справді чесну людину, але чи не запізно.

Ми дістали листівку від Зінаїди Василівни від 13 квітня, і в ній ще нічого про нове призначення не згадувалося. Прийшов також, із великим запізненням, лист від 2 квітня:

«Моя люба пані Ніно!

«В Лютрі я одержала від Вас листівку, але відразу не відповіла, бо не було часу за клопотами та за пакуванням речей. Не хотілося кидати Швайцарію назавжди, дуже не хотілося. Тепер, коли ми її залишили і коли її можна порівняти з іншими країнами, вона здається мені надзвичайно милою. Її демократичний уклад життя, її порядок, охайність дуже приваблюють мене. А в родині Баатар я натрапила на таке товариське, просто родинне ставлення, що в душі я багато разів дякувала Вам за знайомство з ними. В пансіоні у них було дуже мало осіб, і це, видно, відбивається на пригніченому настрої пані Баатар. Взагалі в Швайцарії мало чужинців, і деякі великі готелі закрито.

«Повернувшись із Швайцарії, в самий день повороту я мусила стати до ревізії Українського Червоного хреста, бо комісія вже без мене почала працювати. Закінчили тільки сьогодні. Підписали протоколи, і тому що працювали в комісії спеціально з Відня викликані особи (Скоропис-Йолтуховський та Гвоздович), то рішено всім видати добові за час праці. Отже, виходить, що і я дещо заробила.

«Місія нашого Червоного хреста тим, що вона чесно веде свої справи (а це особливо помітно під час такого загального шахрайства), може бути зразком для інших наших організацій; отже, одне, що їй можна закинути — це надзвичайна толерантність до ворожого нам російського елементу, який нахабно вліз до її складу і тримає себе, як свиня за столом.

«У Німеччині, як і у Вас в Італії, все скорочують, звільняють і припиняють, і в той самий час спекулюють, крадуть і виходять у відставку з долярами. А брехень, а пліток! Добре нам, що ми ні з ким у близьких відносинах не стоїмо, то все це й до серця близько не доходить.

«А от сушить серце жура так тільки за Україною, як її розпинають усі — і чужі, і свої, і білі, і чорні, і червоні! Що з тим бідолахою Києвом зробили!

«Які у Вас пляни на майбутнє? Я гадаю, що на прес-бюро гроші дадуть, але на той випадок, якби його й припинили, чи залишитеся в Італії, чи переїдете в дешевшу країну? Німеччина дешевша, ніж Італія, але тут ціни не сталі і все майже щодня ростуть. Жити тут, з матеріяльного боку, не дуже добре. Ми змінили пансіон, бо в попередньому було погано. Тепер маємо дві кімнати, досить гарні, дають нам зраня саму каву; хліб, конденсоване молоко та цукор ми повинні самі купувати; дають обід з трьох страв — нічого собі. От і все. За це все беруть з нас 1 000 марок на місяць. Вечерю ми повинні самі zorganizувати, — власне, купувати матеріял, як от яйця, конденсоване молоко, какао, вуджену рибу, а господина з цього готує нам «повний чай». Хліб на картки, молока немає, хіба для хворих, масло купують тишком-нишком і тому мають його... тільки не ми.

«У нас також весна, але тут її мало помітно, і ще досить холодно. Уявляємо, який тепер рай у природі у Вас, в Італії! Пишіть же мені, моя мила пані Ніно! Я так завжди радію Вашим листом, наче від когось рідного його отримую. Цілую Вас, вітаю п. Євгена. Іван Іванович вклоняється обом. Ваша З. Мірна».

27 квітня 1920

Приїхав отаман І. Коссак. Був у Сан-Ремо. Каже, що там була сила нашого народу. Граф Тишкевич, Шумицький, Галяфре, особистий секретар Тишкевича, прізвища якого він не пригадає, Антонович, Мазуренко, Севрюк, Перепелиця, Бандрівський, Вітик, молодий Галіп із жінкою... Коли Коссак виїжджав звідси в суботу 24 квітня, всі інші ще там залишилися. Проте Антонович має невдовзі виїхати просто до Варшави. Всі тримаються окремими групками, один на одного наговорюють, спільно ніколи не сходяться, загальної лінії не обмірковують. Кожний робить так, як сам уважає за краще. Французький референт виголосив доповідь про українську справу, в загальному досить добру, але в ній нападів на деяких наших послів, між іншим, на Тишкевича... Англіїці ставляться до нас дуже добре.

Це — те, що оповів мені Коссак.

Потім був у мене Пескарцолі. Знову ми розмовляли про його подорож, і він знову ділився зі мною своїми враженнями. Казав, що люди зробили на нього дуже від'ємне враження. Взагалі тепер нікого, хто не був би справді великим приателем, в Україну краще не пускати.

— Не кажу вже про людей, що ставляться до української справи вороже чи байдуже. Я, наприклад, міг би тепер написати дуже багато такого, цілком правдивого, що, проте, могло б дуже зашкодити. Я бачив забагато негідного і смішного. Людей з блискучим розумом не стрічав, і людей розумних взагалі небагато. Навпаки, багато бачив такого, що ви-

казує патріотизм тих людей у дуже сумнівному світлі. Людей, що знають чужі мови, майже немає (всі виїхали за кордон). Міністер закордонних справ А. Лівичкий не знає жiadної чужої мови (сам Пескарцолі знає французьку та німецьку — Є. О.), і розмова між ним і італійським послом Томазіні відбувалася через перекладача. І це дуже вражає, бо в нас, в Італії, і взагалі на Заході, поширений погляд, що всі слов'яни дуже легко опановують чужі мови. Так само й Петлюра не знає чужих мов. Мушу сказати, якщо ви тільки не образитесь, — додав він, ніби перепрошуючи мене, — що галичани загалом роблять краще враження, ніж наддніпрянці. Хоча, мушу визнати, на самій Україні я не був. Одне з найкращих вражень виніс я від міністра Безпалка, також від редакції «Впереду» на чолі з Ганкевичем. Мацієвич — людина без політичного хисту, хоч особисто дуже гарна симпатична людина.

Пескарцолі дивувався перевантаженості міністерств персоналом:

— Можна подумати, що вся Україна вільна, і йде зовсім нормальна праця, такий там величезний апарат! Взагалі бюрократизм цвіте махровим цвітом...

Пескарцолі спинився, подумав трохи і додав:

— І ще я вам скажу одну дивну річ... Ви дали мені дуже гарні рекомендаційні листи. І сам Антонович підписав гарного листа про мене до проф. Мацієвича і до міністерства. Я приїжджаю, подаю ті листи. Нічого! Жадного враження. А через деякий час довідуся, що хтось — не знаю хто, але, очевидно, хтось впливовий — також написав від себе листа, що ось, мовляв, їде там до Вас журналіст Пескарцолі, так майте на увазі, що це не журналіст, а просто приборчик Еремєва. Як це вам подобається? Хотілося плюнути і їхати звідти. Хіба можна в таких умовах з щирою душею працювати?

Я мусів визнати, що такий стан речей може прохолодити й найбільш гарячого нашого прихильника.

А Пескарцолі продовжував:

— Взагалі Україна тими постійними змінами в уряді, тим авантюризмом (Пескарцолі, здається, мав на увазі нашу славну «отаманщину» — Є. О.), чисто персональною політикою, що панує в усьому й ставить особисте понад національне, робить враження нового Мехіко. Я ніде не бачив стільки сварок, стільки особистої ворожнечі; один одного готовий вбити за те, чого немає, і що не знати ще, чи буде! Просто дивно, що в такі трагічні для нації моменти, коли особисте повинно відійти назад, якраз особисте висувається на передній плян.

І тут знову порівняння з Чехо-Словакчиною і її політичними діями, що стільки зробили для відродження своєї країни. І це порівняння виходить нам на некористь.

— Тим часом, як Бенеш і Масарик, з якими я зустрічався, вражали мене своєю простотою, своїм умінням упрощувати дуже складні й трудні справи, такий Мацієвич, — зрештою, повторюю, гарна людина, — надзвичайнісінькі трю-

ізви, найбанальніші речі підносить ніби на золотім тарелі... Ти просиш у людей матеріялів, щоб написати докладну, обгрунтовану статтю, а тут кожний намагається, замість того, дати тобі обов'язково інтерв'ю. Навіть незначні особи, що нічого собою не уявляють, хочуть обов'язково мати з вами інтерв'ю. І що ж ви собі думаєте, я мусів ті інтерв'ю писати, знаючи, що ні одне з них не буде надруковане. Але, щоб не псувати відносин, мусів...

28 квітня 1920

Приїхав Вітик із Сан-Ремо. Оповідає, що всі до українців ставилися добре, і єдина трудність та, що в нас немає нічого. Якби була територія, сталий уряд. Він підтвердив те, що вже раніше казав Шефтель Чехівському, а саме, що Водозовов комусь заявляв (неофіційно) чи навіть подавав заяву в письмовій формі (але неофіційно), що якби Антанга провадила переговори з українцями, більшовикам не було б про що розмовляти з Антантою, бо всі члени українських дипломатичних місій уважаються більшовиками як зрадники, які мусять стати під суд.

Приїхав Марголін із Сан-Ремо. Зупинився в «Ексельсіорі». Приїхали й Мазуренки, але їх я ще не бачив.

29 квітня 1920

Іду коридором місії, коли бачу: Чехівський провадить когось до кімнати Мазуренка, що поруч з вітальною. Чую голос Чехівського:

— Так, це правда, помешкання в нас гарне.

Двері зачинилися, і голосу вже не чути.

— Хто це? — питаю я в Августа.

— Не знаю, пане... Якись незнайомі панове приїхали.

Заглядаю до вітальні: хтось незнайомий дивиться у вікно на розкішні плятани, цю красу Корсо д'Італія, а за ними на мури імператора Авреліяна.

Відчиняю двері до кімнати Мазуренка і відразу:

— Дмитре Івановичу! Нарешті! З приїздом! А ми вас тут уже чекаємо.

Дмитро Іванович Дорошенко дружньо простягає мені руку:

— Коли ж гріхи до раю не пускають... Але, бачите, все таки вблагали дверників, приїхали... Привіз я вам силу привітів, поклонів. Але про це згодом.

Підходить і другий, молодший. Обличчя ніби знайоме. Дорошенко знайомить:

— Чайка — Онацький.

Тепер пригадую: зустрічався з ним у Відні на початку 1919 року, хоч і коротко.

— От і добре, що приїхали, а то якраз сьогодні ми дістали «приємне» повідомлення, що всім, крім вас, відмовлено віз.

— А хто ж ще мав їхати?

— Олесь, Храпки, кооператори. До того сьогодні видруковано в часописах пропозицію міністра фінансів Італії забронити в'їзд до Італії взагалі всім чужинцям.

— Чого ж це так?

— Бракує їстивного власному населенню, мовляв, немає чого їсти.

— Нема чого їсти? — засміявся Чайка. — Ну, знаєте, нам після Відня видається, що тут усе «обил'єм дышит».

Але Дорошенко наглив:

— Ходім! Буде ще час побалакати. Треба перше до пана посла.

Вже були на сходах, біля ліфта, коли надійшов Іван Коссак:

— Вибачте, пане Отамане, — сказав йому Чайка. — Ми спішимся до пана посла і ніяк ще не мали часу до вас заскочити. Але ми повернемося о 17 год.

Коссак залишився прикро вражений.

*

«Іль Джорно», неаполітанський щоденник, приніс сьогодні цікаву телеграму з Цюріху про «Конференцію держав Чорного моря»:

«Деякі швайцарські часописи реферують голоси, що циркулюють у певних колах Копенгагену, про нові проекти відбудови Росії. Справа йшла про створення перше Конфедерації Чорного моря, що охоплювала б Україну, Царство Дону й Кубані, з Києвом як столицею, і Гучковим як президентом. Цей плян вважається відповіддю на нову орієнтацію англійської політики на Чорному морі. Робиться зусилля забезпечити цей проект шляхом приєднання партизанів колишнього гетьмана України Скоропадського».

Звідки це? Досить дивно виглядає Гучков, як президент України, хоча б і з Доном та Кубанню!

А французький «Ле Темпо» від 26 і 27 квітня повідомляє тим часом про підписання нового польсько-українського договору про взаємну допомогу, про нове зречення України від Галичини тощо. Відомості з польських джерел і тому видають підтвердження.

*

Написав листа Мірним:

«Вельмишановні і Дорогі

Іване Івановичу і Зінаїдо Василівно!

«Кілька днів тому я довідався, що Іван Іванович одержав високу посаду. Радіємо з душі... Є ще правда на цім світі, хоч і „провізоріше”. У нас правда також хоче навер-

татися чи інших наvertати на шлях спасіння: приїхала Ревізійна комісія — Дорошенко, Окопенко і Чайка — ревізувати Севрюка. Бог на поміч!

«Мазуренко ще тримається, хоч і подався у відставку, а Антонович, походивши трохи сюди і туди, поїхав до Варшави також шукати своєї правди. Хоче повернутися до Риму на лаврах і на грошах. Єремійв, „из дальних странствий возвраться”, знову поїхав шукати, де „оскорбленному есть чувству уголок”, тобто до тієї самої Варшави, що зробилася захоронком для „униженных и оскорбленных”.

«Ластівки, з причин кліматичних і біологічних, почали свій переліт з Африки до Італії і далі, далі, — але покищо їх сила в Римі. А наші дипломати почали й собі переліт до Риму. Скільки їх? І що жене їх? Панство Марголіних — двоє — в готелі „Ексельсіорі”. Панство Артем Галіп, — також двоє, — здається, в „Ексельсіорі”. Панство Галяфре, — троє — не знаю, де. І інші. І інші з жінками та дітьми. Ніби на якесь свято поз’їжджалися.

«А ми й собі своє маленьке свято — п’ятиліття нашого родинного життя — спокійненько й тихенько відсвяткували: купили один одному, для доброго й солодкого спогаду, по плитці шоколяди „Галя Петер” і з’їли на здоров’я, пом’янувши добрим словом Швайцарію і всіх симпатичних знайомих. Яка то хороша річ — швайцарська шоколяда! Вперше оце, з приводу такого високо-урочистого моменту, скоштували ми її в Італії й подумали: „Сны мимолётные, сны беззаботные снятся лишь раз”. Проте, не думайте, — ми ще бадьоримся. Є ще порох у порохівницях. А тут ще Водовозов, російський більшовик, в Сан-Ремо ніби заявив, що коли ви такі й такі (згадав, певно, старорежимним звичаєм, „статских советников”) будете з українцями розмовляти, то, замість хліба, отщо дістанете (і тут пантоміма відомого російського жанру з того садівництва, що вирощує овочі на пальцях). У нас, мовляв, всі вони, ті українці, під судом рахуються! Оце так. Врзав добре. Аж страшно стало.

«А проте ми бадьоримся, вчимося й собі, на всякий випадок, російській пантомімі і, на випадок чого, будемо „бити ворога його ж зброєю”. Чи це може не відповідає нашій національній вдачі? Зле тільки, що чогось і поляки втручаються.

«Щиро вітаю, бажаю на многі літа довгого благоденствія і щасливого житія. Аз есьм відданий Вам Євген Онацький. Ніна й собі подає свій голос через мій слабкий рупор».

30 квітня 1920

Всі часописи повні вісток про польсько-українську умову і про наступ польських та українських військ на Україні. «Льв Мессаджеро» друкує телеграму свого кореспондента у Варшаві Паулуччі: «Вістку про велику польську пере-

могу прийнято в парламенті вигуками: „Хай живе військо!” Польський уряд офіційно визнав незалежність української держави».

«Італія», «Прогрессо», «Кор'єре Меркантиле» та інші приносять докладніші відомості:

«Пильно підготовлюваний протинаступ поляків та українців почався. Впродовж десяти днів панувала щодо цього цілковита мовчанка, але тепер кордони відкрито і відновлено нормальні сполучення залізничні, поштові та телеграфні. Покищо маємо тільки уривки з відомостей про наступ, але певне, що польське військо йде вперед на всьому фронті, що простягається на південь від Прип'яті, і що воно вже взяло Овруч, Коростень та Житомир. За іншими, ще не підтвердженими вістками, Бердичів, Жмеринку й Вінницю також узято. Кажуть, що більшовики подекуди ставлять сильний спротив. Наступ супроводиться повстанням, яке зорганізували українці в запллі більшовицького фронту. Деякі українські відділи червоного війська, включно із славнозвісними галицькими полками, які й перше боролися під Петлюрою проти Денікіна, а потім проти більшовиків, здезертирували й повернулися знову до Петлюри. Більшовики зазнають поразки тепер від тієї самої тактики, яку успішно застосовували проти Денікіна.

«Піلسудський, президент польської республіки, що особисто стоїть на чолі війська, випустив до населення України відозву, в якій проголошує, що поляки наступають, щоб допомогти прогнати напасників, ворогів України, що, коли Україна зорганізує свою адміністрацію й військо для оборони країни від нового нападу, польське військо відійде за кордони Польської Республіки, виконавши своє шляхетне завдання — боротьби за свободу націй.

«Генерал Петлюра також випустив подібну відозву, де підкреслив співпрацю польського та українського військ у боротьбі проти більшовиків. Міністер закордонних справ Польщі проголосив, що Польща визнала незалежність України і ген. Петлюру, як президента Української Республіки.

«Україна, певна річ, отримає інші землі в заміну за Західню Волинь, Східню Галичину, Полісся та Холмщину. Крім того, два поляки ввійдуть в український уряд, і Польща матиме право використовувати Одеський порт для ввозу й вивозу».

На підставі останньої вістки, мілянський «Гль Секольо» запитує, чи йде тут справа про «польський протекторат над Україною?»

В усякому разі від «незалежності» тут мало залишається, не кажучи вже про оті «Західню Волинь, Східню Галичину, Полісся та Холмщину», що стають просто таки польськими.

Справді, яке це «шляхетне завдання», ота «боротьба за свободу націй»? Не дурно ж його так щедро винагороджують.

«Іль Ляворо» в Генуї надрукував учора довге інтерв'ю свого директора Канеда з графом Тишкевичем. Сьогодні це інтерв'ю, трохи скорочене, передрукував мілянський «Іль Секольо». Беру текст з «Іль Ляворо».

«Сан-Ремо в цих днях був Космополісом, і то не тільки тому, щон в ньому вирішувалася, добре чи зле, доля народів, але головне тому, що з усіх країн світу зібрані були в ньому представництва й делегації, і кожна з наміром зробити останню спробу заграти останні карти в цій дивній грі відбудови націй.

«Нам видавалося особливо цікавим поговорити з українцями, бо їхнє становище тепер найменше відоме, і ця країна більша ніж Італія, із своїми 35 мільйонами мешканців, комо́ра світу, близька до нас шляхом через протоки, звертає на себе нашу увагу і промовляє до нашого духу своїм пригнорницьким існуванням.

«У товаристві колеги Буонокуоре з «Іль Пунгольо» в Неаполі, інтелігентного дослідника етнічних проблем, ми, отже, застукали в двері делегації Української Республіки на Мирову конференцію й мали з її головою, Михайлом Тишкевичем, в оточенні секретарів Миколи Шумицького та Леоніда Галяфре, таку розмову:

— Ваша країна ще у війні?

— На жаль. Провоювавши проти німців і проти Денікіна, ми мусимо тепер боронитися від нападу росіян, з якими ми знаходимося в стані війни, чи, якщо хочете, партизанщини. Вони посідають великі міста й більшу частину залізниць. Наше військо під командуванням Симона Петлюри — цього нашого Гарібальді, сина візника, великого, як Масарик, самоука, визначного письменника та конспіратора, державного діяча й генерала — і незламаний спротив селян змагаються проти росіян, в яких кілька днів тому ми відібрали Одесу і яких ми таки проженемо геть з України. Тим часом, як я вже сказав, на села, де збіжжя й усяке добро, вони й не показуються.

— Але хіба б ви не були раді зробити мир з Росією, як уже зробили чи роблять фінляндці, естонці, латвійці, поляки та румуни?

— Дуже радо. Хай тільки вони дадуть нам спокій, і мир зараз же буде. Ми хочемо тільки нашої незалежності, нічого більше. Вольтер у своїй історії Карла XII каже: «Україна завжди прагнула бути вільною». І буде вільною! Царська Росія була в'язницею народів. З війною й революцією інші нації, яких ви допіру згадали, а також ще Грузія та Кавказька Республіка, зробилися незалежними державами; чому б і нам не бути незалежними?

— Але чому більшовикам так важливо вас не впустити?

— Бо наша країна дуже багата на природні багатства. Донецьке вугілля, волінський цукор, шкіра й особливо збіж-

жя, яке ми продукуємо у величезній кількості — це все, ви розумієте, спокушає. Росія й без України може жити, бо продукує досить; але коли б вона могла накласти руку на наші багатства, почувала б себе значно краще. І тому більшовицьке військо, під командуванням царських генералів, кинулося на здобич. Але їм не вдається!

— Чи більшовизм прищеплюється на Україні?

— Аж ніяк! Навіть найлівіші соціалісти не приєднуються до більшовизму, на який у нас дивляться, як на щось китайське, а ми ж — європейці. На Україні повно латинських старовинностей, і клясична культура в нас вивчається в середніх школах та університетах. Росія може бути тільки царською або анархічною, — принаймні на деякий час, — і то з такою анархією, що цілковито не виключає деспотизму. Ми, натомість, суспільно-демократичні. У нас немає комуністичного „міру”. Були в нас великі земельні власності росіян, поляків, євреїв. Ми їх скасували. Віддали землю селянам. Ніхто не сміє мати більше, ніж 15 гектарів землі. Звідси народилася могутня сільська демократія, яка обробляє землю раціонально, машинами, що вживаються спільно. Ця сільська демократія складає 85% всього населення. Наша конституція дуже демократична, тільки з однією палатою, яка обирається загальним голосуванням. Жінки також вибирають і можуть бути обрані. Ми всі — республіканці.

— А все ж пишуть, що владу рад встановлено в Києві, Харкові, Одесі та деінде...

— По містах, де панують росіяни, вони встановлюють ради, але в них входять тільки росіяни. Українці не хочуть про них чути. Зрештою, ми вже знаємо з досвіду, на що здатні більшовики...

«Тут наш співбесідник звернувся до одного з своїх секретарів, Леоніда Галяфре, який сказав: „Я — старшина українського війська. Я бачив власними очима, як більшовики розстрілювали 15 000 осіб, серед них яких було 400 юнаків”.

— В усякому разі, — почав знову Голова, — якщо росіянам подобається більшовизм, нехай вони його собі тримають, але нехай не намагаються накидати його нам із зброєю в руках — грабунками, розстрілами, жорстокими військовими трибуналами. На чолі військового трибуналу в Києві стояла жінка, Євгенія Бош, акушерка. Скільки акушерок нам буде потрібно, щоб мати стільки дітей, скільки акушерка Бош загнула на той світ!

— Чи ви думаєте, що між Італією й Україною можливі корисні комерційні зносини?

— Без усякого сумніву. Ми нараховуємо 20 000 хліборобських кооперативів з понад 5 000 000 членами. Ці кооперативи об'єднані в трьох союзах: Дніпросоюз — об'єднання споживчих кооперативів, Кредитовий банк — для українських кооперативів, які входять до нього як акціонери, Центросоюз — федерація сільських виробничих кооперативів. Розвиток цих організацій за останні роки був дуже значний. Вони готові

ввійти в зв'язок з вашими кооперативами і взагалі з італійськими виробниками та споживачами.

— Що саме ви могли б вивозити?

— Насамперед, збіжжя. Пригадайте, що величезна більшість збіжжя, що його царська Росія вивозила в Європу, походила з України. Під час війни ми не переставали його продавати, завдяки надзвичайній працьовитості наших селян. У 1919 році ми навіть мали так багато збіжжя, як ще ніколи доти.

— Але ж ви допіру говорили, що залізниці перебувають в руках більшовиків.

— Це правда. Але $\frac{3}{4}$ збіжжя продукують Таврія, Херсонщина, Катеринославщина коло Чорного моря, і його можна привозити ваговозами-каміонами; а до вас — шляхом моря. Інші наші вироби для вивозу — цукор, м'ясо (наша худоба постачала м'ясо на ринки Петрограду, Москви і Варшави), шкіри, вовна, хутра, яйця (мільярд яєць на рік!), тютюн, сало, олійне насіння, сушня тощо. У нас усього дуже багато. Один мій співпрацівник, що недавно їздив на Україну, повернувшись звідти, не нахвалиться багатством наших сіл... Там не відомі жадні обмеження. Крам з-за кордону також можна вигідно привозити до портів Чорного моря, бо ми багаті на водні шляхи.

— Що ж ми повинні зробити для вас, щоб мати все це добро?

— Насамперед, щоб навігація через протоки була дійсно вільна. Потім кредит, банкові полегші, транспортні кораблі і — більш нічого. Якщо пароплави, що привезуть вам наші хліборобські вироби, повернуться до нас, навантажені мануфактурою, вона знайде у нас широкий збут. Бо, як я вам уже сказав, більшовики не мають доступу до сіл, де праця йде далі повною ходюю, але вони поруйнували промислові осередки, стримавши або звівши до мінімуму всю мануфактурну продукцію.

«Прощаючись, ми подякували нашим співрозмовцям за цікаві відомості, які, як ми хочемо надіятися, сприятимуть поживленню торгівлі між Італією і Україною, якій бажаємо миру і свободи».

(Далі буде)

Усі права застережені.

Copyright 1967 by Eugenio Onatsky, Buenos Aires, Argentina, and by „Sučasnist“, Munich, Germany.

Українська поезія чеською мовою

MLADÁ SOVĚTSKÁ POEZIE, UKRAJINŠTÍ BÁSNÍCI. Přeložili Hana Vrbová a Jaroslav Kabíček. Uspořádali překladatelé a Orest Zilinskyj. «Svět sovětů», Praha 1965. 276 pp.

МОЛОДА РАДЯНСЬКА ПОЕЗІЯ, УКРАЇНСЬКІ ПОЕТИ. Переклали Гана Врбова та Ярослав Кабічек. Упорядкували перекладачі й Орест Зілінський. Вид-во «Свет совету», Прага, 1965, 276 стор.

Якщо ми дещо спізнилися з обговоренням цієї збірки молоді української поезії, то не тому, що боялися критичних громів, що їх покійний Павло Тичина шпурляв на «шестидесятників». Хоч, правду кажучи, ми погоджуємося з Тичиною, що творчість молодих виявляє той благодійний модернізм, на якому ламають собі зуби радянські (і не обов'язково тільки радянські) критики. Розходимося ми в чомусь іншому з Тичиною, а саме, коли він намагається переконати нас, що творчість «шестидесятників» — наслідування бездушних і бездумних мистців Заходу.

Настільки ж благодійно, як сама творчість молодого покоління українських ліриків, вражає нас чеська антологія їхньої поезії. Кожна антологія, з одного боку, — справа особистого смаку, а з другого, — вираз ментальності того народу, мовою якого вона складена. Саме той факт, що чеська антологія була видана раніше, ніж інші збірки, що мало-помалу почали з'являтися на Заході, дозволяє нам зробити цікавий ви-

снoveк: чеська інтелігенція не втратила свого притаманного авангардизму. Тим більше болять нас напади на цю прекрасну збірку.

З жалем стверджуємо, що ті письменники, поети і критики на Радянській Україні, які виступають з закидами проти поезії молодих, не хочуть зрозуміти, що в кожній нації і в кожній літературі, байдуже коли і байдуже під яким суспільним ладом, неодмінно повторюється явище, що його можна назвати суперечністю поколінь.

Так чи інакше, поява цієї книжки — похвальний піонерський почин. Вибір — навіть якщо він дещо суб'єктивно забарвлений — є дуже старанний і широкий, при чому кількісно наголошені великі: Ліна Костенко, Іван Драч, Віталій Коротич, Микола Вінграновський і Василь Симоненко. Крім того, збірка включає Бориса Мамайсура, Бориса Олійника (якогось сильно критиковано за його останню поему «Дорога»), Роберта Третьякова, Василя Стуса, Григорія Кириченка, Ігоря Калининця, Миколу Холодного і Бориса Нечерду. Не одне з цих імен рядовому читачеві не відоме. Тим більша заслуга збірки, що дає місце поетам, які ще не мали змоги виступити з власними книжками.

Єдність вибору блискуче доповнена єдністю перекладів. Всього лиш двоє перекладачів — Гана Врбова і Ярослав Кабічек — взяли на себе тажке завдання представити молоду українську лірику чеському читачеві.

Отож як виглядають ці переклади? Кабічек перекладав таких крайніх відмінних поетів, як Івана Драча, Віталія Коротича і Миколу Вінграновського. Якість перекладів спробуємо проілюструвати на основі конкретного прикладу.

Одним із пробних каменів перекладацького мистецтва є безперечно Драчеві «Крила». Центральну проблему становить рима «Кирило—крила», що в різних варіаціях тягнеться червоною ниткою через усю трагікомедію. Початковому «рило—Кирилові—крила» відповідає чеське «mýdla—Kyrylovi—křídla». Західнослов'янська форма «křídla» не римується з Кирилом, зате перекладач замінив «пушок на рило» чеським «někomu náhubek a kostku mýdla», тобто, «декому намордник і кусок мила». Вираз не тільки типовий і комічний, але й дає звуковий відповідники «křídla» і «mýdla», і таким чином компенсує недоякісну риму з Кирилом, де пропадає метатеза «кир—кри».

У другому місці «побила—Кирилові—крила» виглядає в перекладі так:

Jeho zlý osud párem křidel,
bože chraň, chytit do osidel...

Прекрасний відповідник, що влучно віддає оригінал, а при тому лишається типово чеським. Чеське «chytiti do osidel» означає ставити комусь пастку, отже, доля втяла Кирилові штуку, давши йому крила. Таким чином не буквально, а проте дуже влучно віддано зміст українського «Щоб тебе доля побила».

У третьому місці натрапляємо на «жом у господу—а цьому гаспиду—прости господи—крила». В оригіналі блискуче, глибоко комічне накопичення внутрішніх і кінцевих рим. У чеській версії натомість: «někdo vŭminek,—jen mŭj rábínek—nedejbože—křídla!» Послаблення супроти оригіналу — безсумнівне. Чотиричленному ряду «господу

—гаспиду—прости господи» відповідає тільки двочленний: «vŭminek—rábínek». «Одному дістається спадок, а тільки могому старому дурневі — крила». Гра звуку й змісту «vŭminek—rábínek» сама собою чудова, а чотирикратний звуковий повтор оригіналу до певної міри компенсується додатковою грою перекладача «válenku—rálenku».

В Івана Драча Новий рік приносить комусь «сонце в кишеню». Перекладач мовотворчо перекombінує: «kapesní slunce», тобто, «кишенькове сонце», на зразок таких виразів як «kapesní hodinky», кишеньковий годинник, або «kapesní zrcátko», кишенькове дзеркальце.

Отож не дивує, коли перекладач у вступі до «Крил» передає четверту гру звуків «ліс—переліс—навкіс—ніс» не менш ефективною подвійною грою:

Do *dábelského světa andělskou sférou*
popítku

Nový rok přines lidem nadálku.

(До *диявольського* світу через *янгольську* сферу поспіхом Новий рік приніс людям подарунки).

Те що Кабічєкові вдається в гумористичних віршах, вдається йому не меншою мірою в серйозній символічно наснаженій поезії, як, наприклад, у Коротичевому вірші «Осінь». Дівчину з ожинними очима, зрілу досвідом, як осінь, у середньовіччі певно звали б відьмою; та я, — каже їй ліричний герой, — «На полум'ї лісів щодня палю тебе. А ти з вогню стаєш іще живішою». У Кабічека цей образ багатократно посилений. Тут уже не осінній ліс, а вогнище, і герой вже не збирає «по літері... до слова слово», щоб знайти зміст кохання. Кабічек продовжує розпочатий образ. Він не збирає літери й слова, а визибує вуглину за вуглиною з попелу. Це місце варто зацитувати в цілості:

V plamenech lesů denně
upaluji tě jako na hranici,

již měníš v živou vodu oázy.

Co že je láska?

Uhlík po uhlíku

vybíráám její smysl z popela...

Прекрасне схоплення думки. Хоч як ми подивляємо досягнення Кабічека, який показав себе справжнім поетом, ми не можемо не висловити своїх застережень. Бо це вже не переклад, а переспів; хоч і блискучий, а все таки переспів. Проте треба визнати, що цей переспів не втрачає глибокого зв'язку з оригіналом, а навпаки, ще більше вглиблюється в його внутрішню суть.

Перекладацьку техніку Гани Врбової спробуємо схарактеризувати на основі чеської версії «Естафетів» Ліни Костенко. Ліна Костенко орудує зовсім інакше, як Вінграновський, клясичним віршем, що в неї пливе не таким гладеньким ритмом, як його люблять передавати перекладачі. Це відчувається також у перекладі Врбової. У Костенко дуже маркантно: «Різні бувають естафети», -о-о-о-о-о. В чеському тексті вірш тече куди плавніше: «Štafeta štafetě rovnat se nedá -о-о-о-о-о-о. А проте ця бездоганна течія по-своєрідному передає ритміку Костенко. Перекладаючи плястично, що «естафету годі рівняти до естафети», Врбова розбиває довгі рядки оригіналу на два короткі, розбиваючи тим самим надто спокійну плавність чеського ритму.

Міцани міцанам передають

буфети,

Заяложені ложки, тупі ножі...

Měšťáku měšťák

kredene předá,

zmaštěné lžice,

nůž rezatý...

Переставлення в першому рядку і дієслівна рима (nedá-předá) мають свій формальний сенс. Кожний перекладач радіє, коли може передати чужі або запозичені слова оригіналу такими ж словами в перекладі. Це далось б досягнути і тут:

«Štafety-bufety» (замість «kredenc»), «štafety-poety». У другій строфі, правда, створюється трудність: «štafety-bodáky». Переставлення не тільки дає наскрізний ритм, але й створює сильний ефект у другій строфі:

Vojáku voják

bodák předá...

До сильної кінцевої рими „nedá-předá“ долучається ще сильніша внутрішня рима „voják-bodák“.

Кульмінаційний пункт припадає на самий кінець поезії. Ліна Костенко дала тут прекрасну формальну розв'язку: «речі тлінні» перескакують через два рядки і римуються з «падіння». «На вигоду» також робить подібний стрибок і завершує поезію кінцевою римою «народу».

Переклад дає відмінну, але не менш блискучу розв'язку (частинно зумовлену попередніми змінами). Жертвуючи римою «мову—слова» (по-чеськи «zemí—slova»), Врбова компенсує багатством рим і піврیم в останніх шести рядках, які наводимо в цілості:

Nežádá slávu za náhradu,
nemění svá slova za jalová,
na vlastní prospěch málo dá.

A štafetu neztrácí.

Vždyť každý zvuk pádu

zraňuje srdce národa.

Ці короткі нотатки мають на меті дати принаймні частинне уявлення про вартість перекладів. Уже запізно, щоб побажати книжці доброго старту, старту, на який вона заслужила. Проте ми повністю погоджуємося із словами О. Зілинського, що даний вибір унатлядне саме ті риси, «що близькі нашому естетичному відчуттю, вириваючи українську поезію з ізоляції вузьких народних традицій і наближаючи її до найкращих прагнень світової поезії». Без застережень прилучуємось до подяки Зілинського чеським перекладачам. *Карл ЗІС*

Marian Jakóbiec, Tatiana Hołyńska-Baranowa. LITERATURA UKRAIŃSKA. Wypisy. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1963, 704 str.

Мар'ян Якубец, Татяна Голинська-Баранова. УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА. Випуски. Державне наукове видавництво, Варшава, 1963, 704 стор.

Книжка Якубця й Голинської — спроба хрестоматії нашої літератури з короткими літературними портретами авторів, підручник, призначений для студентів-філологів сучасної Польщі. Отже, видання більш або менш урядове, що й позначилося на змісті книги, може, й всупереч добрій волі її укладача Маріяна Якубця та автора приміток Татяни Голинської. А також на аж надто скупім її накладі (2 500).

Це й не дивно. Все «українське» на теренах сучасної радянської імперії (та й поза нею) автоматично набирає ціх політичних. Надто ж на теренах т. зв. сателітських, тим більш — сучасної Польської Республіки. Отже, й звичайний шкільний підручник у такій дійсності не є «звичайним підручником», а певним політичним з'явищем, над яким попрацювала не одна, а декілька «кількаповерхових» редакцій.

У гармонії з основним і підставним в СРСР наставленням до справ народів «республіканських», а передовсім і в першу чергу — до «колгоспної» України, польський підручник мусів

послідовно витримати генеральну лінію «нашої спільної вітчизни», обов'язково-урядовий стиль етнічно-простонародної екзотики тощо. У вступі до книжки, вже на початку, читаємо твердження, що українська література «росла на пограниччі культур російської й польської» — твердження, що його назвати науковим не було б дуже легко.

Цей присолоджено-поблажливий стиль «Україна-окраїна» тріюмфує над змістом грубенького тому від початку («Енеїда» Котляревського) аж до її «*radzieckiego*» кінця, що займає, до речі, 129 сторінок, або 20% тому. Правда, є й розділи: 1) *ludowy* (пісні й думи) аж на 20 сторінок і навіть 2) *staroruski* (XIV—XVIII століття), що займає рівно чотири сторінки (Вишенський, Сакович та Скородода). Цей *переплиг* над нашою історією (Нестором, «Словом», Іларіоном, Данилом, Мономахом та Галицьким літописом) треба визнати за рекорд наукової «фізкультури»!

Шкода підневільних авторів. Шкода їх, поза тим, сумлінної й ретельної праці.

Та, приймаючи до уваги факт, що для пересічного поляка наша література ще до недавна складалася з двох призвищ — Шевченка й Винниченка, і цей підручник, при всій своїй деформованості, може принести якусь користь.

Е. М.

Wira Wowk. GIRASSOL. Antologia da Moderna Poesia Ucrainiana. Em colaboração com: Helena Kolody e Lea de Abreu. Revisão: Cleonice Berardinelli. „Prolog“, Rio de Janeiro, 1966, 96 pp.

Віра Вовк. СОНЯШНИК. Антологія сучасної української поезії. У співпраці з Оленою Колодій та Леою де Абро; ревізія Клеоніси Берардинеллі. «Пролог», Rio de Janeiro, 1966, 96 стор.

У журналі вже була згадка про цю антологію («С», 1967, ч. 3), все ж, не зважаючи на те, варто ще раз повернутися до неї.

Відома поетка та перекладачка, що під своїм справжнім прізвищем — Віра Селянська — видала в 1959 році збірку українських оповідань португальською мовою „Contos Ucrainianos“ та антологію під наголовком „Antologia da Literatura Ucrainiana“, приготувала оце свою третю збірку. У згадану збірку оповідань перекладачка включила дев'ять українських письменників — від Богдана Лепкого і до Юрія Тарнавського; в антологію ввійшли поезії та фрагменти прози коло сонні наших літераторів. У рецензованій збірці португальський читач знайомиться з творчістю 23 поетів Радянської України і 8 з «Нью-Йоркської групи».

З-поміж поетів в УРСР зустрічаємо в збірці такі прізвища (в дужках подана кількість перекладів): Ростислав Братунь (2), Олекса Булига (1), Олесь Доріченко (1), Іван Драч (4), Іван Гнатюк (1), Василь Голобородько (3), Варвара Гринько (1), Євген Гуцало (3), Світлана Йовенко (2), Ірина Жиленко (2), Ігор Калинець (2), Віктор Корж

(1), Віталій Коротич (3), Ліна Костенко (5), Роман Кудлик (1), Роман Лубківський (1), Володимир Лучук (1), Володимир Мордань (1), Борис Нечерда (1), Борис Олійник (1), Дмитро Павличко (2), Микола Петренко (1), Володимир Підпалій (1), Михайло Саченко (1), Василь Симоненко (3), Микола Сингаївський (1), Михайло Чхань (1), Станіслав Тельнюк (1), Микола Вінграновський (3).

З-поміж емігрантських: Емма Андіївська (2), Богдан Бойчук (2), Юрій Коломієць (2), Патріція Килина (1), Богдан Рубчак (2), Юрій Тарнавський (3), Жєня Васильківська (2), Віра Вовк (2).

Ми виділили поетів «Нью-Йоркської групи» з чисто інформаційних причин, бо, мабуть, не один читач може не бути ознайомлений з тим чи тим прізвищем.

На нашу думку, доцільніше було б відмовитися від т. зв. «початківців» серед радянських молодих поетів, а зате дати більше перекладів з тих, хто вже здобув загальне визнання літературної критики та читачів. Тому що рецензент не володіє португальською мовою, важко щонебудь сказати про поетичну вартість перекладу. Але ім'я Віри Вовк є запорукою, що не можна сумніватися щодо цієї вартости. Свої збірки португальською мовою вона видає разом з бразильськими факхівцями від літератури, які напевно з великою дбайливістю підходять до поетичної адаптації перекладеного твору.

Однак збірка має важливий недолік: непослідовність у передачі українських імен та прізвищ португальською мовою. Чомусь обрано якусь «мішани-

ну» — португальсько-англійсько-німецьку. Тому в одному прізвищі знаходимо на українське «в» „v“ та „w“ (Vassylkiwska). Здивування викликає також дивовижне „gh“ для передачі нашого «г». Цей дивогляд увів у 1948 році проф. Володимир Державин у свою антологію „Gelb und Blau“, чим зашokuвав не одного мовознавця; за ним пішла Елізабет Котмаєр, в антології якої „Weinstock der Wiedergeburt“ знаходимо також це „gh“. Непослідовним є також передавання закінчення українських прізвищ на «-ський»: Lubkiwski, Vinghranowsky.

З досвіду знаємо, що передача наших прізвищ у перекладах на чужі мови завдає чимало клопотів перекладачам. На мою думку, тут треба б пригримуватися не наукової, а попу-

лярної форми передачі слов'янських звуків на дану мову. «Енциклопедія українознавства» (том I, стор. 364) подає таку практичну табелю чужих відповідників для українських звуків 7 мовами, в тому числі також і португальською.

Наша молода поезія на батьківщині та на еміграції може сьогодні позмагатися з кращими зразками сучасної світової лірики. Удоступнити її чужинській читацькій публіці, допомогти їй увійти в міжнародне літературне коло в країнах нашого поселення — це вдячне та гарне завдання для любителів поезії, які володіють перекладацьким пером. Антологія Віри Вовк є саме і таким удоступненням, і такою допомогою.

А. Г. ГОРБАЧ

Циркова еквілібрістика товариша міністра

У «теоретичному та політичному журналі Центрального комітету Комуністичної партії України» — у грудневому числі (1967) щомісячника «Комуніст України» — міністер закордонних справ Української РСР, Дмитро З. Білоколос, опублікував щось у роді пропагандистської статті про, так би мовити, «закордонну політику» УРСР. Уже сам заголовок цього невибагливого опусу («Радянська Україна на міжнародній арені») мусить викликати, навіть у неупередженого читача, циркові враження. Окреслення «арена» цілковито підходить до виводів шефа того ресорту, що його УРСР ні формально, ні фактично не посідає. У світлі нагушених заявленостей грамофонних фраз, викладених на 8 сторінках (стор. 62—69) недавнім партійним обласним секретарем у Донецькому — адміністратором від «ідеологічних питань», важко говорити про міжнародні зносини (чи взаємини) однієї з-поміж 15 радянських республік — «члена-засновника Об'єднаних Націй». Тут таки логічно та практично підходить окреслення «арена». Невже у Дмитра Захаровича стільки тонкої іронії, щоб поглузувати і з свого міністерського посту, і з відомства, що його він очолює, і з його «діяльності» (обов'язково треба брати її в лапки)?

Уже у вступному абзаці автор-звітувач говорить, що «нині воз'єднана суверенна Радянська Україна вийшла на *шм-*

року міжнародну арену», але, крім її членства в ОН «та багатьох інших міжнародних організаціях», він не всміл навести ні одного конкретного факту, який переконливо доводив би цю «міжнародну широкість». Фактично ж Україна аж ніяк не є активним учасником міжнародної спільноти держав, бо ця активність може документуватися єдино й виключно при допомозі власних дипломатичних та консульських представництв, акредитованих при урядах 122 членів ОН. Однак не обов'язково в столицях кожного такого члена повинен би бути акредитований представник УРСР; вистачило б, мабуть у половині таких столиць. Може, лише тоді слід було б говорити чи про «слово України, яке звучить *переконливо*», чи про «гідну участь Української РСР у здійсненні благородної політики миру», чи про «завоювання нею міжнародного визнання». Наприклад, щодо «переконливості» голосу делегації УРСР на форумі (а не «на арені»!) Об'єднаних Націй треба нагадати, що більшість делегацій членів ОН залишає залю нарад, коли виступає, скажім, Д. З. Білоколос (чи колись — Л. Х. Паламарчук). Просто тому, що ця більшість не хоче й не хотіла слухати грамофонних повторень тих чи тих промов Громика або Федоренка. «Радянсько-українські» виступи в ОН не можна навіть трактувати як додаткові

коментарі чи докладніші інтерпретації промов та заяв «всесоюзних представників» — вони відгонять нудністю і «свіжацькими» думками. Те саме треба сказати і про «гідну участь», і про «міжнародне визнання» УРСР.

За Паламарчуком Білококос знову повторює трафарет: «Починаючи з моменту утворення СРСР, союзні зовнішньополітичні органи почали представляти інтереси не тільки Союзу в цілому, а й кожної республіки зокрема». Іншими словами, такі ж імперські органи царської Росії «представляли» не тільки інтереси російського імперіялізму, але й інтереси уярмлених та експлуатованих ним неросійських народів, у тому числі України «зокрема». А як справа з «представництвом» подібних органів «панської» Польщі, «боярської» Румунії чи «буржуазної» Чехо-Словаччини (не говорячи про монархію Габсбургів)? Чи вони також «представляли» інтереси загарбаних ними українських областей «зокрема»? Ось до чого доводити невібаглива діалектика російського імперіялізму, соромливо прикрита фразами про «пролетарський інтернаціоналізм» та про «дружбу» народів!

Білококос посилається на «закон верховної ради СРСР від 1 лютого 1944», на основі якого «до компетенції союзних республік було знову віднесено здійснення їх прав як суб'єктів міжнародного права, включаючи безпосередні зносини з чужоземними державами, обмін з ними дипломатичними представництвами і місіями, укладення міжнародних угод (а не договорів! — В. П. С.), участь у міжнародних конференціях». Це посилання дослівно нічого не говорить, бо понад 23-річна практика в цілому заперечила зміст цього «закону» так, як ця практика заперечила статті 15-6 та 19 конституції УРСР — стат-

ті, в яких «знайшов відображення зміст згаданого «закону». Товариш міністер свідомий «ножиць» між паперовою конституційною сірою теорією і суворою дійсністю. Але на те й він діалектик (може, й не високої кляси), щоб заявити: «У відповідності з статтею 19 конституції УРСР уряд Української РСР відкрив постійні представництва при ООН у Нью-Йорку і при ЮНЕСКО в Парижі. Через ці представництва республіка здійснює дипломатичні зв'язки з державами-членами цих міжнародних організацій». Годі припускати, що автор цього ствердження іронізує чи, просто висловившись, кпить собі з так сформульованого «здійснення дипломатичних зв'язків» своєї «суверенної радянської держави». Хоч це все таки має характер гіркої іронії та недвозначних кпий.

Добре було б, якби МЗС УРСР переклав статтю свого шефа з ласки Москви французькою та англійською мовами і цей переклад надіслав до міністерств закордонних справ в африканських та азійських країнах, що недавно визволилися від французького й англійського імперіялізмів. Може б тоді, МЗС-и згаданих країн погодилися на те, щоб «безпосередні інтереси» їхніх республік «у чужоземних державах... ефективно здійснювалися через загальносоюзні (тобто в їхніх випадках — через коммонвелтські чи інші «спількові») посольства, місії та консульства, чим, так хизується «самоотвержений малорос» у Києві.

У 1962 році, на XVII сесії генеральної асамблеї ОН, «делегатія України звернула увагу на практику укладання нерівноправних договорів, що служить закріпленню залишків колоніялізму» — пише Білококос. Чи до категорії «нерівноправних договорів» треба зарахувати також «Договір про утворен-

ня СРСР» від 30 грудня 1922? Як показала 45-літня практика, саме цей договір послужив закріпленню російського великодержавного колоніалізму (а не тільки його «залишків» — В. П. С.) в усіх неросійських національних республіках СРСР, у тому числі передусім і зокрема в Українській РСР. Одним з доказів цього є також цитована Білоколом «Карловарська конференція представників комуністичних та робітничих партій Європи, що відбулася весною 1967 року» і яка «запропонувала ясні, конкретні заходи, які треба вжити для перетворення Європи в континент міцного та надійного миру». У протоколах та комюніке цієї конференції немає ні найменшої згадки про участь у ній України. Виходило б логічно, що або КПУ не є «комуністичною партією», або Україна не лежить в Європі, або ні УРСР, ні КПУ не зацікавлені «перетворенням Європи в континент міцного та надійного миру». Відсутність делегації КПУ в Карлових Варах є черговим доказом про наслідки нерівноправних договорів. Таких доказів існує безліч: Варшавським договором почавши, а договором про Раду економічної взаємодопомоги («Комекон-ом») скінчивши. Всюди в таких випадках — в «укладанні нерівноправних договорів» — як з лантуха вилазить шило (а не тільки «залишки») російського колоніалізму та шовінізму.

На Карловарській конференції, як відомо, одним з пунктів нарад було т. зв. «німецьке питання». Про це аж занадто добре знає Білоколом, бо в статті пише: «... Західнонімецькі реваншисти... вимагають ревізії існуючих в Європі кордонів. Дуже поширені в ФНР (Федеративна Республіка Німеччини — В. П. С.) маніякальні вигадки про західні землі України». Отож логічним висновком бу-

ло б, якби свій штандпункт у цій важливій справі з'ясувала «братнім комуністичним та робітничим партіям» в Європі окрема делегація КПУ на Карловарській конференції. Приявність цієї делегації там була б тим більше оправдана, бо вона могла б з'ясувати погляд уряду УРСР в цьому питанні. Та ж делегація УРСР на XXI сесії генеральної асамблеї ОН в 1966 році якнайвиразніше заявила: «Уряд Української РСР звертає увагу на те, що в середовищі реваншистів у Федеративній Німеччині говорять про західні землі України як про свого роду розмінну монету. Український народ... твердо заявляє, що питання про кордони в Європі вирішене остаточно і безповоротно». У тому числі також і західніх кордонів України. Чому ж цю заяву не можна було самостійно та суверенно скласти також перед представниками «братніх комуністів» Європи? Чому? На перешкоді стояла «практика нерівноправних договорів» між Москвою і Києвом! Такої відповіді не заперечить і сам Дмитро З. Білоколом.

У міністерській статті-звіті досить значну увагу присвячено також т. зв. «зовнішньо-економічним» та «зовнішньоторговельним» зв'язкам УРСР. Пишемо «так званим» і обидва окреслення беремо в лапки, бо такі зв'язки м'яко окресливши, є звичайною «липою» або, запозичивши радянського окреслення, «окозамилуванням». Усім «горобцям на київських телеграфних дротах» відомо, що Українська РСР жадної окремої зовнішньої торгівлі не веде, власного міністерства зовнішньої торгівлі (навіть на статусі «союзно-республіканському») не посідає. Але не зважаючи на ці кричущі факти обмеження «суверенності УРСР», Білоколом патякає: «Важливим аспектом діяльності Радянської

України на міжнародній арені (знову ця циркова «арена»! — В. П. С.) є постійне розширення її міжнародних економічних зв'язків». А далі: «Питома вага УРСР у зовнішній торгівлі Радянського союзу безперервно зростає. У 1958 році вона становила 20,4%, а нині загальний обсяг зовнішньо-торговельного обороту республіки становить майже четверту частину (тобто 25% — В. П. С.) загальносоюзного».

Здавалося б, що при такій високій питомій вазі зовнішньо-торговельних оборотів УРСР вже прийшла пора, щоб централізоване міністерство в Москві нарешті «розгрузити» на союзно-республіканське. Ні, в Києві надалі резидує А. І. Хозяїнов на посту «уповноваженого міністерства зовнішньої торгівлі СРСР» при раді міністрів УРСР.

Це все, разом узятє, називається «розширенням міжнародних економічних зв'язків» України. До цього треба ще додати такі неправдиві (або, якщо хтось хоче, брехливі) твердження Білоколосо: «Жодний ярмарок, жодна виставка СРСР за кордоном не проходить без участі Радянської України. Тільки за останні 7 років УРСР брала участь майже в 100 міжнародних виставках і ярмарках. Радянський павільйон на Всесвітній виставці „Експо-67” у Монреалі красномовно продемонстрував грандіозні звершення Радянської України за 50 років у сім'ї братніх радянських республік». Однак постає питання: в якому характері брала участь Україна в згаданих виставках, ярмарках та монреальській «Експо-67»? У характері безпощадно експлуатованої колонії Росії! Так, як перед другою світовою війною і раніше брала участь Індія у виставках Британської імперії, а Альжир — у виставках та ярмарках, влаштовуваних Францією. Здається,

що обидві аналогії правильні?

Можна б ще згадати і про «культурні зв'язки УРСР» із закордоном, про що коротко натякає Білоколосо, мовляв, Українське товариство дружби і культурних зв'язків «підтримує контакти з 112 країнами світу», в наслідок чого «зріс у світі інтерес до української культури». Останнє речення навіть «окозамилуванням» назвати не можна. Це — щось гірше, ніж самообман. Це — свідомий, зумисний обман, який у кожному кримінальному кодексі будь-якої країни, в тому числі такої і в Кримінальному кодексі Української РСР (КК УРСР), карається відповідними мірами покарання. Чи КК УРСР у такому випадку передбачає застосування у «виправно-трудої колонії суворого режиму» — мені не відомо.

Резюмуючи, можна сказати, що міністерська стаття є 1) або звичайною цирковою акробатикою, за яку до кримінальної відповідальності ніхто ніде не притягається, або 2) зумисним та свідомим порушенням тієї статті кримінального кодексу, в якій визначається кримінальна відповідальність за обман. Дмитрові Білоколові залишається «добровільний вибір».

*

Як виглядають «переконливий голос», «гідна участь» Радянської України, яка «вийшла на широку міжнародну арену», може засвідчити такий курйозний факт, про який читаємо в одній західноєвропейській газеті:

«Жарт з Україною. Радянські пресові конференції не відзначаються окремим веселим настроєм. Інакше сталося, коли українська делегація при ООН влаштувала пресову конференцію з приводу 50-ліття встановлення Української Республіки. Після того, як амбасадор при ООН Шевченко закінчив 15-хвилинну промову російською

мовою, одна американська кореспондентка в спітниці „міні” — представниця спеціалізованого журналу нафтової промисловості, не ознайомена добре із справами ОН — поставила як перша питання: „Який є сенс цієї пресконференції? На мою думку, Україна прагнула проголосити свою незалежність від Радянського Союзу”. Нестерпна мовчанка та затамований ретіт слідували за її словами. Перекладач зблід, а український

амбасадор при ОН, помовчавши декілька хвилин, здерев'яніло відповів: „Сенс цієї пресконференції — це 50-ліття України”.

Цей курйоз на міжнародній пресовій «арені» — найкращий, найвлучніший коментар до статті Д. З. Білоколоса на сторінках київського журналу «Комуніст України» з приводу відзначення 50-ліття з дня «встановлення радянської влади» на Україні.

Володимир П. СТАХІВ

З'їзд-семінар графіків у Торонті

У Монреалі живе і працює молода українська художниця Адріяна Лисак, яка своїми картинами здобула визнання професійної канадської критики. Надіємся, що в майбутньому зможемо подати фахову оцінку й характеристику її картин, а покищо пропонуємо нашим читачам її власну нотатку про Мистецький семінар у канадському центрі Торонта, в якому вона брала участь.

*

Насправді це був т. зв. Другий щорічний з'їзд-семінар образотворчих мистців Канади, а зокрема тих художників, які користуються і цікавляться застосуванням різних видів графіки та її техніки. Організатором семінарія були чотири установи: Канадське товариство графічного мистецтва, Канадські малярі офортисти і гравери, катедра мистецтва Торонтського університету і Онтарійський коледж мистецтв. Меценатом з'їзду виступав відділ суспільних програм при міністерстві освіти провінції Онтаріо.

У приміщенні Онтарійського коледжу мистецтв зібралося понад 80 учасників — переважно з Торонта й околиці, але там не бракувало представників таких

міських центрів, як Монреал, Оттава, Лондон, Гамільтон, Кінгстон, а навіть з Ст. Вітал у провінції Манітоба та Келгарі в провінції Алберта на заході.

Нарадами проводили члени ділового комітету Маріянна Гудендак і Карл Шафтер. Після офіційних привітів розпочав свої лекції А. Стасік, уродженець Сполучених Штатів і випускник таких мистецьких шкіл, як Колумбійського університету Айова та Огайо. Він є заслуженим директором Мистецького центру ім. Пратта. Бував на виставках графіки в Любляні, Кракові, де він демонстрував свої роботи. Його три лекції були дуже цікаві та практичні, тому викликали зазвять дискусії учасників з'їзду.

У першій лекції він накреслив можливості графіків, практичні перспективи організування та існування графічних студій, де графіки могли б друкувати свої твори. До речі, машини для такого друку дуже коштовні і мало мистців-графіків може дозволити собі на влаштування приватної студії. Він показав на прикладах можливості використання прикладного мистецтва для роздобуття фондів, потрібних при творенні студії.

Друга лекція була ілюстрована висвітлюванням фотозняток різних графічних робіт. У цілому — 56 зняток творів відомих американських графіків, як Лязанський, Адамс, Альтман, Анушкевіч, Лебовський, Сітрен та інші. Тематика була різноманітна, але переважали експонати безпредметного або дуже стилізованого мистецтва. Було чимало «рельєфних друків», зроблених на мокрому папері, тобто відтисків «картин», конструйованих з шматків різного металу. Особливо вражаючі були рельєфи на білому тлі. Доповідач Стасік пояснював різні роди цієї графічної техніки. Дискусанти торкнулися зокрема можливості вслякого експериментування з ліноритом, як тлом для гравюру.

Третя лекція розгорнула перед учасниками семінарія технічні аспекти графічного мистецтва. Обговорено застосування різних машин (пресу, валки для накладання фарби, папір) і можливості набування таких матеріалів колективними заходами. Не обминуто й проблеми пересувних та обмінних виставок.

З'їзд-семінар у Торонті був на фаховому рівні, а зустрічі з іншими мистцями-графіками створювали практичну можливість обміну думками і спостереженнями на спільні питання. Дискусія над першою лекцією викликала в мене особисті рефлексії. Більшість мистців ро-

зуміє, що вони мусять рахуватися з дійсністю і спільно створювати більше можливостей для виставок графічного мистецтва. Окремим мистцям дуже тяжко пробиватися вперед у світі, який вимагає знайомств та зв'язків з галеріями, культурними організаціями і державними установами, відповідальними за деякі галузі мистецтва. Майже кожен мистець розуміє, що в нашому світі треба бути «реалістом» і творити картини та гравюри, прийнятні серед покупців. Але ця тенденція звичайно є проти внутрішнього переконання мистця, і з часом оте внутрішнє себезаперечення може мати шкідливий вплив на його творчість, а навіть може перетворити його, як людину, на жорсткого скептика чи мізантропа. Такими думками ми обмінювалися з іншими учасниками при спільній каві чи під час виставки А. Стасіка у Галерії Поллока.

З Українців учасниками Другого з'їзду-семінаря канадських графіків у Торонті були ще двоє мистців: Люба Генуш з Монреалу і В. Бачинський з Гвелфу в Онтаріо. Варто підкреслити, що В. Бачинський є українцем третього покоління в Канаді. Ми разом висловили сподівання, що на третьому з'їзді буде більше українців з Канади, які цікавляться новочасним застосуванням техніки у графічному мистецтві, як засобом успішного себезислову людини і мистця.

Адріана ЛИСАК

Загальні збори СУЖ Канади

Спілка українських журналістів Канади, що нараховує 68 членів, відбула свої річні загальні збори 19 жовтня 1967 в Торонті. Зборами керував мгр Маріян Дзюба, секретарем був мгр Ігор Шанковський. Присутніх на збо-

рах було 27 членів, а 12 передали письмові уповноваження.

Голова уступаючої управи Василь Софронів-Левицький подав вичерпний звіт про діяльність за останній період від травня 1966, з чого присутні довідалися, що з

широко запланованої програми праці, частину виконано успішно.

Один з перших завдань спілки було охопити всіх журналістів української національної преси в Канаді. СУЖК нараховує 68 членів, у тому числі 35 т. зв. за статутом «дійсних членів» і 33 членів-кореспондентів; з цього 47 припадає на Торонто, 11 — на Вінніпег, 5 — на Монреал і 5 — на інші місцевості.

Значну увагу звернено також на приєднання журналістичного доросту і хоч ця справа покищо в початковій стадії, виявлено задовільну кількість молодих здібних журналістів, що вже показали свій хист у молодіжних пресових органах.

Значну працю управа СУЖ Канади вклала в підготовку Другого з'їзду українських журналістів Америки й Канади, що відбувся 5-6 листопада 1966 у Торонті і який вирішив багато організаційних та політичних проблем; затверджено статут Федерації обох спілок Америки та Канади і схвалено Кодекс етики українського журналіста.

СУЖК як всеканадська крайова організація була прийнята в члени КУК, при чому голова СУЖК входить у склад крайової ради КУК. Як Крайова організація СУЖК дістав запрошення від організаційного комітету СКВУ взяти участь

у Світовому конгресі вільних українців.

Після дальших звітів і дискусії на пропозицію голови контрольної комісії о. Петра Хомина збори одноголосно ухвалили абсолюторію уступаючій управі. До нової управи спілки на голову одноголосно переобрано (один втримався) В. Софронова-Левицького. Також членів управи: В. Солонинку, М. Поронюка і І. Липовецького обрано одноголосно (при одному, що втримався), а П. Волиняк у змаганні з контр-кандидатом І. Гладуном вийшов переможцем. До складу управи на підставі рішень осередків преси з-поза Торонта ввійшли ще Наталія Когуська з Вінніпегу і Марія Логущ з Монреалу. До контрольної комісії обрано: о. Петра Хомина, Івана Вараницю та Омеляна Тарнавського.

Після виборів схвалено новий статут, згідно з яким має діяти одна управа спілки в Торонті, а кожний пресовий осередок поза Торонтом повинен мати одного делегованого або кооптованого члена в управі.

Назагал можна ствердити, що збори проходили в приязній атмосфері, і хоч під час дискусії порушувано різні проблеми (такі дразливі справи, як «культ-обмін», «зустрічі»), цей обмін вівся речево, без зайвої пристрасти. (М. л.)

Зміст

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

- 5 *Патриція Килина*. Полум'яний бик (поема).
10 *Богдан Рубчак*. Міти чужинки.
30 *Ба Дзінь*. Собака.
38 *Бін Сінь*. Надлюдина.
45 *Віра Вовк*. Сальвадор (симфонія).
48 *Юрій Лавріненко*. Побратимство Великого Відродження.

НА АКТУАЛЬНІ ТЕМИ

- 56 *Степан М. Вірун*. Лист політв'язня до голови Спілки письменників України.
60 *Роман Рахманний*. Україна — 50 років після жовтневої революції.
64 *Мирослав Прокоп*. Після Світового конгресу вільних Українців.
75 *Ростислав Л. Хомяк*. Дещо про світовий з'їзд студентів.
78 *Іван Сирник*. Українці в країнах свого поселення.
89 *Олександр Кульчицький*. Проблема Божого люду як чинника перетворення світу.

ДОКУМЕНТАЦІЯ І ПУБЛІКАЦІЇ

- 98 Заява про сучасну ситуацію на Україні.

СПОГАДИ

- 103 *Євген Онацький*. По похилій площі.

РЕЦЕНЗІЇ, КРИТИКА

- 115 Українська поезія чеською мовою (*Карл Зіс*) — Для польських студентів (*Е. М.*) — Антологія португальською мовою (*А. Г. Горбач*).

ОГЛЯДИ, НОТАТКИ

- 121 Циркова еквілібристика товариша міністра (*Володимир П. Стахів*) — З'їзд-семинар графіків у Торонто (*Адріана Лисак*) — Загальні збори СУЖ Канади (*м. л.*).

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Просимо всіх наших вельмишановних передплатників і кольпортерів, які висилають чеки прямо на нашу адресу, виготовляти їх обов'язково на *Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien e. V.*

Виготовлені чеки на «Сучасність» чи на окремі призвища працівників нашого вид-ва утруднюють і деколи унеможливають їхню реалізацію.

Адреси наших представників

Австралія: „Library & Book Supply“
16 a Prospect Street
Glenroy, W. 9, Vic.

Аргентина: Cooperativa de Credito
„Renacimiento“
(para „Suchasnist“)
Maza 150
Buenos Aires

**Велико-
британія:** S. Wasylko
52, Johnson Road
Lenton, Nottingham

Канада: I. Eliashevsky
118 Medland St.
Toronto 9, Ont.

США: G. Lopatynski
875 West End Ave.
Apt. 14 B
New York, N. Y. 10025

Франція: M. Soroczak
Cité Pierre Courant
Bel—Horizon
St. Etienne, Loire

Швейцарія: Dr. R. Prokop
Bachtelstr. 23
8400 Winterthur

Швеція: Kyrylo Harbar
Box 62
Huddinge

Передплати з усіх інших країн
просимо надсилати безпосередньо
на адресу видавництва.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ на місячник «СУЧАСНІСТЬ» на 1967 рік

одно число: річно:

Австралія	0,70	7.—	дол.
Австрія	20,—	200,—	шил.
Англія	0:6:0	3:0:0	фун.
Аргентина	40,—	400,—	пез.
Бельгія	40,—	400,—	бфр.
Бразилія	80,—	800,—	круз.
Венесуеля	3,—	30,—	бол.
Голляндія	3,—	30,—	гул.
Канада	1,—	10,—	дол.
Німеччина	3,—	30,—	нм.
США	1,—	10,—	дол.
Франція	3,80	38,—	ффр.
Швейцарія	3,20	32,—	шфр.
Швеція	4,—	40,—	кор.

Адреси для влат:

Ukrainische Gesellschaft
für Auslandsstudien e. V.
8 München 2, Karlsplatz 8/III
Bankkonto: Deutsche Bank A. G.
8 München 2, Lenbachplatz
Kto Nr.: 22/20457
Postscheckkonto: PSchA München
Kto Nr. 22278

Додаткові кошти переслання нашого журналу летунською поштою до
Канади і США становлять 6,5 дол. річно.

Нова книга видавництва ПРОЛОГ!

Вийшла з друку

АНТОЛОГІЯ МОЛОДОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ П. Н.

**ШІСТДЕСЯТ ПОЕТІВ
ШІСТДЕСЯТИХ РОКІВ**

Упорядкування, вступна стаття і довідки

Богдана Кравцева

У книзі — також біографічні дані та короткі творчі силуети окремих поетів. Видання має XXIV + 300 сторінок.

Ціна: в м'якій оправі — 3,50 дол., в твердій оправі — 5,— дол., або відповідна сума в перерахунку на іншу валюту.

Замовлення просимо адресувати до:

„Prolog”, Assn. Inc.

875 West End Ave. Apt. 14 B

New York, N. Y. 10025 — U.S.A.

або до видавництва журналу «Сучасність».

Дослідно-видавниче об'єднання ПРОЛОГ у Нью-Йорку
опублікувало в серії

«Суспільно-політична бібліотека» — ч. 19
гостро публіцистичну працю, перше видання якої появилася
в 1919 році в Саратові:

Сергій Мазлах і Василь Шахрай

ДО ХВИЛІ

Що діється на Україні і з Україною

Вступне слово Івана Майстренка.

На зміст цієї книги складаються такі розділи: Pro domo — Війна і революція — Дві доби революції — Росія й Україна на тлі світових подій — Стратегічний план відродження єдиної і неділимой Росії — Скоропадський і Денікін — Директорія — Тимчасовий робітничо-селянський уряд України — Окупанти — Тенденція українського руху: самостійна Україна — Революція в Австрії. Галичина — Чи можлива незалежна від Росії Україна? — Як пишуть історію — Український національний рух на тлі сучасного капіталістично-імперіалістичного господарства — Єдність чи самостійність? Дві політики — Союз пролетаріату з дрібною буржуазією проти світового імперіалізму — Століпінщина — Українська комуністична партія (більшовиків) — Ми «націоналісти». Ми «шовіністи» — Запитання тов. Ленінові. Книжка має 304 стор. Ціна — 3 дол. або відповідна сума в перерахунку на іншу валюту.

З замовленнями звертатися до видавництв «Пролог» та «Сучасність».

Адреса вид-ва ПРОЛОГ: Prolog Ass'n. Inc.

875 West End Ave.

New York, N. Y. 10025, U.S.A.